

אדר תשס"ד - מרס 2004

ספרות ילדים ונוער

שנת השלושים ואחת

חוברת ב' - ג' (119 - 118)

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המינהל הפדגוגי, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן אליהו, עדה קרן
מזכירת המערכת: חיה מטוביב

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,

רח' דבורה הנביאה, בנין לב-ים טל' 02-5603801/2

ISSN 0334 - 276 X

דפוס "חורב" רח' עדני 3 ירושלים טל. 5829688 5814690 - 02

המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין

קרו ספרות ילדי ישראל
מיסודה של רחל ינאית בן-צבי

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
המדור לספרות ילדים ונוער

כ"ג תשרי תשס"ג - 17.11.03

הזמנה

לכנס החצי שנתי של המדור לספרות ילדים ונוער

אשר יוקדש לנושא: דמויות המורה והשתקפותה בספרות הילדים והנוער
לכבוד שנת התשעים ליסוד "בית המדרש העברי למורים בוגנו דוד ילין"

סדר היום:

חשק א'

9:00 התכנסות ובדיקות: ד"ר אנה רוזן - ראש המכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.
9:15 גבי עדה סוידובסקי: ממורה סמכותי למורה מלווה (בעקבות ספרו של דוקטור סוס
"היחיד ליום ששוננו מיוחד").

9:45 גבי אסתר שטרייט-הורנל - דמות המורה ביצירתה לנוער.
10:15 מר יהודה אטלס: בית הספר והמורה בספריהם של דה אמיזיס, ארזן קסטור,
רואלד דהל, אנה מרית וקלר.

11:00 - הפסקה וכניסה לל

חשק ב'

11:30 גבי בלהה סוס: קטעים כון המופע "מסע בשניים" - טי-טי וסופרים
מאת לאה גולדברג וחיים נחמן ביאליק.

12:00 גבי דונית אורנג: סודה של המורה הניה (עפ"י ספרה: "סודות אפלטון")
12:30 מנצ'ו: המורה שמילקיהו.

13:00 ד"ר אבי מעפיל: "עושים בית-ספר לרובין הוד" (עפ"י הספר: "הילולה רובין הוד"
מאת נורית זרחי).

המסלול יתקיים יום ויום שני, ג' הנוכה, כ"ג בכסלו תשס"ג, 22.12.03
במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין, רח"מ מעגל ביו: המדרש 7, בית הכרם, ירושלים,
באולם התרבות ע"ש מאירהוף.

אוכלוסים מהתחנה המרכזית 6, 18, 20, 21, 23, 27, 29
חנייה בתשלום (מנהלים) ברחוב בית הכרם.

נא אשרור חשאתפותכם בטלפון 02-5603801/2 02-5619984
או לאחת רכתובות על גבי הספת המצורף.

מלון הספרות ילדי ישראל
רח"מ יתן זכרון 17
ירושלים 92430

אל: משרד החינוך
המדור לספרות ילדים ונוער
דבורה הנביא 1, בנין הכרם
ירושלים 91911

הריני להודיעכם כי ממוסדנו ושתתפו בכנס שיתקיים ב- 22.11.03

בהייטס, ספרות ע"ש

מסי משותפים

אני פותח את הכנס החצי-שנתי, ואני מברך את כולכם בברכת בואכם לשלום ראשית - הג חנוכה שמח, וברשותכם אוסיף מילים מספר. הכנסים שלנו מתקיימים למעלה מחמישים שנה, מאז שרחל ינאית ייסדה את הקרן. אקרא קטע מדברים שכתבה ב"ח באלול, התשל"ט-1979: "לידידי גרשון ברגסון, איש החינוך, מברכת על פעולתך המסורה לקרן בית הנשיא לילדי ישראל שייסדת בי-1953 ומבקשת לנהל את הקרן במקומי, נפרדת בברכה רבה מהנהלה, רחל ינאית בן צבי". מאז ייסוד הקרן אנו מקיימים את הכנסים פעמיים בשנה. לשמחתי התכונות בכנסים הוכתרו בהצלחה, כולל הבורקסים והסופגניות. אני, לצערי הרב, פורש מהנחיית הכנס, אך לשמחתי הרבה מצאתי מנחה, את רננה, שנתונה עולים על שלי, המנהלת יחד אתי את הכנס והשנה השלישית במכללת דוד ילין.

אנו נהנים מאדיבותה של מכללת ילין - המעמידה לרשותנו את האולם הנהדר המאפשר לנו לקיים את הכנסים ולהשתמש בכל האבזרים המצויים בו. שיתוף הפעולה בין הנהלת המכללה לבינינו הוא מעשה חיובי, ואנו מודים לד"ר איתי זמרון, ראש המכללה לשעבר, לד"ר אנה רוסו, שעוד מעט נגיע לברכתה, ואני מודה גם לגב' מרגלית מתתיהו, סגנית למינהל, וכן למרצים במכללה המפורסמים בהזמנה, ואחרונה חביבה רננה גרין-שוקרון שמכאן ואילך תמלא את מקומי בהנחיה, כפי שכבר הזכרתי לעיל.

אני חייב להודות לפרופ' יעקב כץ - יו"ר המזכירות הפדגוגית שמאז כניסתו לתפקיד לא נזדמן לו להשתתף בכנסינו מפאת היותו בחו"ל - על שהתייחס באהדה רבה למדור לספרות ילדים והגיש את מלוא עזרתו ברוחניות ובגשמיות והודות לו אושרו לנושא המדריכים המחוזיים בקרן לספרות.

חובה נעימה היא לי להזכיר את כל יושבי הראש של המזכירות הפדגוגית בעבר ולא אוכל להזכיר את שמותיהם, שהעריכו את פעולות המדור לספרות ילדים ונענו בנפש חפצה לכל בקשותינו מאז ועד עתה.

אני חייב תודה לכל העוזרים במדור ולמדריכים שהגישו את מלוא עזרתם במילוי תפקידם, במסירות ובהתמדה, ואציין גם את מזכירתי, שבלא עזרתה המסורה לא הייתי יכול לבצע את כל פעילות המדור.

ולבסוף אני מודה לכל השותפים בתכנית, וכולם בהתנדבות. אני מודה על העבר ומשגר משנה תודה לעתיד, ומקווה שהמסורת של הכנסים על תוכנם תישמר גם בעתיד.

אני מזמין את רננה גרין-שוקרון לקבל את שרביט המנחה.

דברי ברכה כנוס לספרות ילדים בחנוכה תשס"ד

ד"ר אנה רוסו (מנהלת המכללה ע"ש דוד ילין)

בשנה זו מכללתנו חוגגת 90 שנה להיווסדה. בית המדרש למורים העברי הוקם בשנת 1913, והיה המוסד הראשון ששפת ההוראה בו הייתה עברית. אל תהא קלה בעיניכם העובדה ששפת ההוראה בו הייתה עברית. בשנת תר"ע (1910) החליטו ראשי חברת "עזרה" להקים בחיפה את התכניון** ואת בית הספר הריאלי. בנייתם הסתיימה ב-1913, אך שפת ההוראה בהם אמורה הייתה להיות גרמנית. בתגובה התכנסו כל מורי מוסדות "עזרה" בארץ ישראל, ודוד ילין בראשם, והחליטו לצאת למלמה בלעז, מלחמה שכונתה "מלחמת השפות". כשלושה חודשים אחריהם מורי "עזרה" את ההנהלה, עד שחל המפנה שהביא להפעלת מערכת חינוך עברית-לאומית עצמאית. בית המדרש למורים העברי נוסד במהלך מלחמת השפות, ודוד ילין ייסד אותו וניהל אותו בעברית במשך 25 שנים.

בזמן מאורעות תרפ"ט (אוגוסט 1929), כשניסו פורעי דיר יאסין להגיע לירושלים, התבצרו במשך שבוע תושבי שכונת בית הכרם, הפועלים, קריית משה ובית וגן, על זקניהם וטפם, בכל חדרי בניין בית המדרש (המכללה). באולם שלימים היה לאולם ספורט שוכנו הפרות משכונת הפועלים והוא שימש רפת. ב-15 בינואר 1948 יצאו מבניין זה 35 צעירים, הל"ה, שאמורים היו לתגבר את הכוחות בגוש עציון, אך לא זכו להגיע ליעדם.

מוסד זה הכשיר דורות של מורים. לימדו בו אנשים בעלי שיעור קומה שתרמו רבות לחברה בארץ ולתרבות העברית.

לסיום אצטט את דברי ס' יזהר על מורו בן ציון דינור שניחל את המכללה במשך 10 שנים ובשנת 1952 התמנה לשר החינוך בממשלת ישראל:

"מורה היה לי... הוא לקח אותי, דרדק דל ממושבה שקטה אחת, שעולמו היה צר לא כשל נמלה הרי כשל יושב על אי של נמלים עמלניות, לקח ונפנף, לקח ופתח את ראשו, לקח והרחיב את גבולות שכלו, לקח וריגש את לבו, וצעק על בורותו, וניער אותו מנבערותו, מגסות מגעו, מקהות הבחנותיו... והראה שיש עולם גדול, ושאתור שלא. לראות ולא להירדם על המעט שהיה לך במקרה, קום בחור וצא, בוא ותראה מה שכמעט הפסדת."

אני מאחלת לכולנו שנצלחה לגרום לטלטלה כזו לעוד אנשים צעירים רבים.

* חברת "עזרה" ליהודי גרמניה נוסדה ב-1901 ופעלה בעולם היהודי במגוון תחומים ביניהם הקמת מוסדות בארץ ישראל.

** כך איתנו את שמו בתחילה.

ההרצאות בנס

עדה סוידובסקי

שלום לכולכם,

ברוכים הבאים למכללה שלנו המגיעה בימים אלו לגיל המופלג, גיל 90. שמי עדה סוידובסקי, ואני מורה ומדריכה במכון חפ"ן, המכון לחינוך ניסונית פתוח, ואני שייכת גם לצוות ההדרכה של המסלול לחינוך יסודי. כותרת הרצאתי היא: "ממורה סמכותי למורה מלווה". את המורה הסמכותי ואת אופני התייחסותו לילדים הכול מכירים פחות או יותר, ויש בציבור אנשי חינוך המתגעגעים אליו מאוד ואפילו מציעים, למשל, כי הילדים יקומו בתחילת כל שיעור ואף ילבושו מדים, ואולי בכך תבוא הגאולה... אולם השאלה המלווה אותי בהיותי מורה של מורות היא אם ייתכן מורה אחר, מאתגר, מעודד, מעורר סקרנות ורצון ללמוד ולהתפתח ומעניק חום ואהבה, מורה מלווה שונה. בהמשך אנסה לשתף אתכם בחלק מההתייחסויות לדמותה של מורה אחרת ולשאלות ולתהיות בדבר הכשרתה.

בחודש מאי בשנה שעברה שאלתי את רגנה אם היא מכירה טקסט מתוך ספרות הילדים המתאר בית ספר שונה, כלבבי, קטע ספרותי שיוכל לסייע לי בדברי הברכה ליום העיון שגערך לכבוד מלאת 30 שנה לבית הספר הניסויי שבו לימדתי שנים רבות ובו לומדים ילדיי. רגנה הציעה לי את הספר של דוקטור סוס "הידד ליום שונשוני מיוחד", ואכן בפתחת אותו יום עיון קראו שתי תלמידות הניסויי בספר, שהיה מאוד מתאים לאירוע.

בספר מסופר על בית ספר שונשוני שהוא "בית ספר נפלא ומושלם. אנחנו כל כך אוהבים אותך, כי אין כמוך בכל העולם. אוהבים אותך כל יום יותר ויותר, כל תלמיד כאן כל כך מאושר, אתה משופר, מהודר, מאוצר, בלעדיך פשוט אי אפשר. בית ספר הכי טוב בכפר מקרוני, בעצם בית ספר יחיד - אנחנו אותך אוהבים עוד יותר ממה שנוכל להגיד. אתה רבגוני, צבעוני, ססגוני, מדהים ושונה ומיוחד...". בספר מתוארים המורים המיוחדים של בית הספר:

אני, והמון חברים של גם,
גרים כא בכפר מקרוני,
ומה שהכי נהדר - שכולנו
לומדים בבית ספר שונשוני.

בית הספר שלנו נמצא בסמטת שוילינה, פינת שוולג.
מבחוץ הוא נראה כמו בית ספר רגיל, אבל לנו נדמה שהוא לא.

המורה טרלה-לילי מהנכת שלי.
מה אנחנו לומדים? לא ברור,
ובכלל לא אכפת לנו. מה שחשוב
שזה כיף להיות בשיעור.

"היום", היא אומרת, "נלמד להבדיל
בין פרה ובין קקטוס מצוי,
ואם הפרה מתעקשת לעוף -
איך נסביר לה שאין לה סיכוי".

היא לימדה חזירים איך לובשים תחתונים,
היא לימדה ברווזים מ"פה"סול,
היא אפילו לימדה צפודעים איך לרקוד -
טרלה-לילי מלמדת הכל!

מכל המורים בבית ספר זה
עליה אני לא מוותר.
כל המורים שאצלנו - שונים -
אבל היא השונה עוד יותר.

בסוף הספר רשומים קורות כתיבתו של הספר שיצא לאור אחרי מותו של
דוקטור טוס. דוקטור טוס התחיל לכתוב ספר על המורה טרלה-לילי, מורה
מיוחדת במינה שכנראה ביטאה את מחשבותיו לגבי דמותו ותפקידיו של המורה.
מעניין מהי דמות המורה ואילו תפקידים המורה טרלה-לילי ממלאת ומה הייתה
תכנית ההכשרה שלה בסמינר.

הסופר לב טולסטוי שאל את עצמו: איך זה שב"כל הדורות ובכל המעמדות
ובכל העולם יש התנגדות ללמוד בבית הספר ולפיקח היה צריך לעשותו
חובה?... הרי בני אדם אוהבים ומחפשים את הלמידה בדיוק כפי שמחפשים

אנחנו לומדים פה המון מקצועות
שבאף מקום לא מלמדים.
המורים שאצלנו קובעים בעצמם
כללים וחוקים מיוחדים.

אצל גברת אזנילי לומדים להקשיב,
אצל גב' בשמת - להריח.
גב' גיחי מראה איך הכי טוב לצחוק,
גב' צוויחי - איך טוב להצווח.

גב' פתיל מלמדת לקשור צעיפים
וספגטי בקשר בסיסי,
ואיך להבדיל בין חרצית מצויה
לבין פודל ורוד ננסי.

גב' קרום מלמדת את כל השיטות
לפלפול של יונה על הגריל,
ואיך להניח אוכף על גבו
של נמר, או על גב קרוקודיל.

אוויר לנשימה!... מדוע בבית וברחוב הילדים נראים שמחים ומחייכים ומלאי חדות חיים, והם מלאים בידע והם מבטאים את עצמם ויוצרים, ובבית הספר הבעתם עייפה, וניכרים בה הטרור והשעמום? בבית הספר הם חוזרים על דברים של אחרים, כשנשמותיהם חבויות כמו בתוך קונכייה של שבלול. כל היכולות הגבוהות של האדם, כמו דמיון, יצירתיות והבנה, לא באות לידי ביטוי ונותנות מקום ליכולות חצי-חייתיות כגון לבטא צלילים נפרדים, לספור לפי סדר קבוע מראש, לחזור על מילים בלי לתת לדמיון לתמוך בהם. בקיצור בית הספר מצליח למחוק את היכולת האישית... ואחרי שהילד נכנע, הוא מאבד את עצמאותו וכל אפשרות לסמוך על עצמו. או אז מופיעים הסימפטומים של המחלה, הצביעות והשקר, הגורמים למורה להיות מרוצה..."

טולסטוי, שהיה גם איש חינוך ואף פתח בית ספר פתוח לילדי איכרים, מתאר את תפקידו של המורה באחד ממאמריו:

"כדי שילד ילמד, עליו לאהוב את הלמידה ולהיות משוכנע כי הלמידה תפתח בפניו זוויות חדשות לעולם. אף אדם או ילד לא יוכל ללמוד אם הוא מדמיין את לימודיו העתידיים ככוללים רק כתיבה, קריאה או הרמוניה. ואף מורה לא יוכל ללמד אם אין באפשרותו לראות ולהראות את העולם מנקודת מבט רחבה יותר. התלמיד נותן את עצמו לחלוטין למורה, והמורה מסיט קצה של וילון שיאפשר לילד לראות את טיבו של עולם המחשבה והשירה. רק לאחר שיהיה הלומד לחלוטין 'תחת השפעתו המשכרת של האור הזורה לפני עיניו', הוא יוכל לעבוד באופן שנדרש ממנו.

ניסיתי להראות שפרות הלמידה מתוקים, אולם התלמידים נשארו מנוכרים. אבל מה פירוש להרים את המסך (הווילון) לפני תלמידינו? כשלימדתי קרוא וכתוב קראתי לפנייהם את סיפורי התנ"ך. הרמתי את קצה המסך והם 'נכנעו' לי, לספר וללמידה לחלוטין, ועכשיו נותר לי רק להובילם קדימה. משם המשכתי לסיפורי הברית החדשה, לסיפורי ההיסטוריה העולמית ולזו של רוסיה וללימודי הטבע. ומאז הם רק מבקשים להתקדם ולהמשיך..."

הגישה של טולסטוי הייתה בוודאי מאוד רומנטית, ובסופו של אותו קטע הוא אומר:

"הילד נולד מושלם. הוא קרוב הרבה יותר מאתנו, המבוגרים, לאידיאל של היופי, ההרמוניה, האמת והטוב. אל לנו לנסות לעצב את דמותו, מאחר שהאידיאל הוא מאחורינו, בעבר, ומאחר שאילוף מקלקל בני אדם. ילדים זקוקים לחופש כדי שלא יאבדו את הקרבה הזו לאידיאל, אולם הם אינם רוצים שיעזבו אותם לנפשם..." (מתוך מאמרים של טולסטוי על חינוך בעריכת אלן פינג'ן).

מה הן התכונות והיכולות הנדרשות ממורה טולסטויאני?

ההוגה מרטין בובר, שאף הוא עסק בניסיון להבין את דמותו ואת תפקידו של המורה, מתייחס לדפוסי הזיקה בין המורה להניך כמרכז ההתרחשות החינוכית. הוא שולל את הזיקה המתוארת כיחסי אב ובן סמכותיים והמאפיינת את המסורת היהודית-נוצרית. והוא שולל גם את הגישה הפרוגרסיבית של יחסים בין חברים. לעומת זאת, גישתו מתבססת על זיקה חינוכית המושתתת על יחסי "אני-אתה", אף שבמקרה של המורה והתלמיד היחסים אינם סימטריים, שכן המורה הוא גם בתפקיד, וביכולתו לדאות את צרכיו של החניך ולהעניק לו חיבה, תשומת לב אוהדת וטיפול מסור. נדמה לי שכשמרטין בובר דיבר על סמכות, הוא התכוון ל"מישהו לסמוך עליו"...

פרופסור ראובן פויררשטיין מתאר את עבודתו של המורה כעבודת תיווך, ואומר כי הלמידה מתרחשת בחלקה באופן ישיר וספונטני, תוך התנסות ופעילות בסביבה, ובחלקה כתוצאה מאינטראקציה עם הזולת. תיווך של מבוגר מכין בדרכים שונות את התנאים הדרושים ללמידה ומסב את תשומת לבו של הלומד אל האפשרויות המזדמנות בדרכו. המורה המתווך מאיר, מפרש, מעניק ביטחון ומסייע לילד לבחור, למצוא ולהפיק משמעויות. המורה מעודד, מסייע בעמידה באתגרים ומעניק תחושה של מסוגלות. והחשוב מכול - המורה מסייע ללומד להעמיק את מודעותו להיותו יחיד ומיוחד - תנאי הכרחי לקיום מוטיבציה ורצון לפעול ולהתפתח.

בספר קטן שמצאתי אודות ה"טאו" של הלמידה מתוארת המורה החכמה כמי שמלמדת בכך שאינה עושה ואינה מלמדת. בכך היא מסייעת לתלמידים להרפות מכל דבר שהם חשבו שהם יודעים ולשאול שאלות על הדברים שהם חושבים שהם יודעים להם. היא מתרגלת אי-עשייה כדי שהתלמידים יגלו את כשרונותיהם ויביאו אותם לידי ביטוי. זוהי גישה התומכת ברעיון שתפקיד המורה להיות בסופו של תהליך בלתי נהוץ...

גם פאול פרייה, מייסד הגישה של החינוך הרדיקאלי-דיאלוגי, מדבר על סמכות משחררת, כלומר תפקידו של המורה הוא להעצים את התלמידים ולעורר בהם מודעות חברתית ורצון לתקן את העולם.

ועתה הרשו נא לי להציג את דמותה של המורה המלווה ולתהוות על קנקנה. מאחר שאתם אוהבי ספרות, אעשה זאת באמצעות דימויים, ואני מניחה שכלי זה ידבר אליכם.

השקפים צוירו על ידי הגר יולזרי חברתי, ציירת, בת 16.

שקף 1

המורה המלווה מאירה ללומדים קטעים בדרכם
הוא רב שימושי
מסייע לילדים לטפס גבוה
משקה את צימאונם האינטלקטואלי
לעתים גוררת ולעתים מסוככת
פותחת דלתות לחדש
מערבבת חומרים שונים לקבלת משקאות בריאים וטעימים

שקף 2

ככינור ראשון מוביל וככינור שני מלווה
כמקפצה
כמסננת רעיונות נלוזים
ממקדת כעדשה
מחדדת מסרים
כתנור האופה מאפים אט אט

שקף 3

כרמזור המכוון את תנועות התלמידים
כסימן עצור... כשצריך
כשביל בטוח
כגשר על מים סוערים
כמעבר חציה משלב לשלב
כמדליק
כאכסניה כשצריכים לנוח
כמטוס המביא אנשים למקומות רחוקים ומעניינים

שקף 4

כחקלאי הזורע בדמעה וקוצר ברינה
כליצן
כקוסם המוציא שפנים מהכובע
כרופא מאבחן ומטפל

כמהפנט
כבלש המפענח תעלומות
כסוכן נוסע
כמנקה אחרי
כבית חם

טקף 5 י-6
ועוד ועוד ועוד

והשאלה שאנחנו שואלים מדי יום היא איך לעזאזל נכשיר מורה מלווה כזו
שתיארתי, שמכילה את כל היכולות ונראית כך.
(שקף המורה בעלת הרבה ידיים...)

תורה!

דמות המורה ביצירותי

אסתר שטרייט וורצל

אפתח את דבריי בנימה אישית:

מאז שאני זוכרת את עצמי, היו לי שני חלומות. האחד, שטיפחתי בסתר לבי ולא גיליתי לאחרים, הוא החלום להיות סופרת. והחלום השני, שלהגשמתו ולמימושו חתרתי בגלוי, היה החלום להיות מורה.

עוד כשלמדתי בכיתה ד', בהיותי בת 9 שנים בסך הכול, כתבתי בחיבור על הנושא "מה אני רוצה להיות לכשאגדל?". "אני רוצה להיות מורה." כך כתבתי, וגם הסברתי מדוע לא נועדתי להיות אחות רחמנייה או רופאה ומדוע לא אוכל להיות פקידה או תופרת או זבנית, אלא אך ורק מורה. "אני אוהבת ילדים", ציינתי בחיבורי ההוא, "ומעניין לי ללמד אותם ולספר להם על כל מיני דברים".

ואכן, כל שנות לימודי בגימנסיה, ואחרי כן באוניברסיטה, כוונתי למטרה הזאת: להיות מורה ומחנכת בישראל. ועליי להדגיש שאת ה"מחנכת" אני מעריכה אפילו הרבה יותר מאשר את ה"מורה". מפני שאני מאמינה שמורה טוב חייב לא רק להקנות לתלמיד ידע אלא גם, ובעיקר, להתקרב אליו, לשוחח איתו, להכיר את עולמו, ובד בבד להשפיע עליו מרוחו ולטעת בו ערכים מוסריים אנושיים, לאומיים ואוניברסליים, כמו גם ערכים התנהגותיים שבאים לידי ביטוי באינטראקציה היומיומית שבין אדם לחברו.

במשך 32 שנים הייתי מורה בתיכון. אולי היום, כשקרנו של המורה ירדה והישגי התלמידים הגיעו לשפל מדהים, ישמעו דבריי הבאים כמשהו אנכרוניסטי שאיננו קיים במציאות, אבל מבחינתי זאת האמת: אהבתי את ההוראה ואהבתי את התלמידים. הייתי גאה בכך שאני מורה. הרגשתי סיפוק מכך שאני חיה בקרב בני הנעורים וחווה אתם את חוויותיהם. האתגר להעשיר ולגוון את עולמם הרחני של תלמידי גירה אותי תמיד לקרוא ולחדש, ללמוד ולהעמיק ולהתפתח כל הזמן. אינני יודעת אם נס כזה עשוי לקרות גם בהוראת המדעים המדויקים, אך כשחודרים לעומקו של שיר של ביאליק, או כשמפענחים את הצופן המיוחד הטמון ברבדים היותר עמוקים בסיפור כלשהו של עגנון, השיעור הוא כמו מלאכת יצירה אמנותית המביאה את המורה ואת תלמידיו למין התעלות הנפש. ואינני מגזימה.

כמובן, ישנו גם הצד השני של המטבע: שעות של רפיון, תלמידים סרבנים, תלמידים פרוצים ושובבים, אולי מורדים, אולי סתם בועטים מחוסר יכולת, בגלל ליקויים בריאותיים או חסכים רגשיים. מניסיוני אני יודעת: תלמיד אחד כזה מסוגל להרוס כיתה שלמה, ולא כל מורה מסוגל להתמודד עם מצב מסובך ובעייתי כזה.

איך שלא יהיה, למרות השפעתה העצומה של הטלוויזיה ולמרות השפעתו הממכרת של המחשב (האינטרנט וה"אי סי קיז") עדיין יש מקום רב ותפקיד ראשון במעלה לבית-הספר ולמורה בעיצוב נפשם ודרך חייהם של בני-הנעורים, וזאת בזכות המגע האנושי החי, שלדעתי אין לו תחליף.

כאמור לעיל, חל בימינו פחות במעמד המורה. ראייה לכך מצויה בפרקים הראשונים של ספרי "אורי", שעלילתו מתרחשת בשנות הארבעים. כזכור, אורי גורש מהשיעור (ובעקבות כך מבית-הספר) על לא עוול בכפו. כשהוא טוען לחפותו, איש אינו מקשיב לו או מאמין לו, וזה כולל את הוריו. גם אביו וגם אמו, שמדרך הטבע היו צריכים לצדד בבנם, חורצים את דינו ואומרים ש"המורה תמיד צודק", ולא עולה בכלל על דעתם לערער על רוע הגזרה. ננסה לתאר לעצמנו כיצד היו הורים מגיבים בימינו על מקרה כזה. היום אף הורה אינו מצדיק את המורה, ולפי הכתוב בעיתונים צעקות של הורים על מורים הן הרע במיעוטו. לדאבון הלב לפעמים התגובה אלימה יותר, והיא מתבטאת אפילו במכות.

ולסיום ההקדמה עוד הערה באשר לדמותו של המורה בספריי: בילדותי ובנעוריי הייתי בתקן של תלמידה. בבגרותי הייתי מורה. על כן אני מכירה את המורים מ-3 זוויות: 1. מנקודת הראות של תלמידה הנתונה למרותם 2. מנקודת הראות של המורה המבוגר 3. מנקודת הראות של המורה שהוא חלק מחדר-המורים ומחברת המורים, ובמילים אחרות: המורה כאדם, אדם רגיל (היש דבר כזה?), ללא הפרסונה של המורה. בכל אופן, הדברים האלה מסבירים מדוע כה רבות דמויות המורים בספריי. כשהתחלתי להכין את התרצאה לאחר קריאה מחודשת בספרים "אורי", "מכתבים לצופיה", "חברות" ו"אליפים", רציתי לתת לה את הכותרת "אורי, צא מן הכיתה", לפי המשפט הפותח את הספר "אורי", וזאת מפני שגיליתי שהמון מורים, יצירי רוחי ודמיוני, עושים עוול לגיבורים בספריי.

ראשון להם הוא לבנון, המכונה בפי תלמידיו בכינוי "לבנון הכרוב". מישחו מבין התלמידים זרק קליפת תפוז שפגעה בראשו, והוא - במקום לברר מי עשה זאת - גירש את אורי מן הכיתה, רק משום שהוא נחשב לשובב הכי גדול, ואורי במקרה הזה הרי לא היה אשם בכלל. לבנון גם לא התחשב בעובדה שאורי יושב בכיתה על תנאי וגירוש מהכיתה יגרום לגירושו מבית-הספר. אז, בימים שעדיין לא היה בארץ חוק חינוך חובה, דבר כזה היה אפשרי.

אמנם, לזכותו של לבנון ייאמר, שהוא התכוון לערוך בידור בהפסקה, אבל אז אורי כבר לא נמצא בין כותלי בית-הספר, כי שחה בברכה שבפרדס של שומסקי. נשאלת השאלה: אילו הברודר אכן היה מתקיים, האם אז היה המורה מקשיב לטיעונו של תלמידו? כי הלא אורי בפירוש לא התכוון להלשין על פיני, ובלא הוכחות מי היה מאמין לו?

אגב, כשאורי לומד אצל בוריסוב בגימנסיה שיסד שומסקי, הוא מתגעגע ללבנון ("הוי, לבנון החביב, אייכה? הלא אתה מלאך משמים בהשוואה לבוריסוב!"), ויותר מאוחר, כשאורי שומר בלילות בעמדה בחברת לבנון, הוא מגלה את האדם שבו, והוא מופתע לגלות את הביבותו ואת פשטות הליכותיו.

המפגש בין אורי לבוריסוב, המורה למתמטיקה, הוא דרמטי ביותר. השניים עוינים זה את זה ממבט ראשון, והיות שבוריסוב המורה והמנהל הוא (רק לכאורה) החזק ביניהם, הוא מנצל את כוחו ואת סמכותו כדי להתעלל באורי. להלן ציטוט מתוך הספר: "אך נכנס אל הכיתה, והוא מצויד בסרגל ענק ובמחוגת נפילים, היה בוריסוב נוהג להעביר מבט דומם, מלא ביקורת, על היושבים בכיתה. תחילה הקיף במבטו את כולם ביחד, ולאחר מכן היו עיניו הצוננות חולפות לאטן מנער לחברו, מנערה לרעותה, ולתלמידים נדמה כאילו אומל חד נוקבם מבפנים ונובר בתוכם בלא רחמים, עד כי הכול מתבלבלים ומאבדים עשתונותיהם מרוב פחד. אבל הכול יודעים מניסיונם: אין הם חשובים בעיניו של בוריסוב. איש זה - רק באורי חשקה נפשו. ואכן, עוד רגע והנה נישא קולו כשהוא מטעים כל הברה והברה: 'או - רי!' ואז אורי נאלץ לקום ממקומו ולהתקרב אל הלוח, 'ובעמדו שם היה בוריסוב מתחיל לחקרו חקירת שתי וערב, העשויה לבלבל כל תלמיד, לא כל שכן את אורי, שהיה מרגיש עצמו מוקנט ומושפל כשוטה שאינו יודע דבר... ולבסוף היה בוריסוב מוציא מתיקו פנקס שחור, מעלעל בו ורושם ומכריז בשמחה לאיד: 'אפס! ולא ברור אם לציון התכוון או לנער. וכל הנערים והנערות תמהים: למה נטפל אל אורי דווקא? האם שיטה היא אצלו לרמוס את האחד כדי לשתק את האחרים או סתם שונא הוא לזו? אכן, שאלה רטורית, שחשבוה לה ברורה מעצם השאלה."

וכאילו לא די בזה, המורה בוריסוב נוקט גם בשיטת ה"הפרד ומשול": משבח עד אין קץ את פיני ומשפיל עד דכא את אורי. כל זה עד לרגע שבו אורי נוקם את נקמתו ומכניס פקקי נפץ לדלת, לגיר ולמושב המורה. אז, ככל הרודנים העריצים שכוחם ניטל מהם, גם בוריסוב מחוויר ורועד ומזיע, ובקיצור: מגיב כלון שהאוויר נשאב ממנו. וכשהכיתה מצדיקה את מעשהו של אורי ומאשימה את בוריסוב בהתעללות, בוריסוב מכחיש זאת. ללא גיבוי של שומסקי, הבעלים של בית-הספר (שומסקי מזדהה לחלוטין עם מעשהו של אורי ואפילו פורץ בצחוק), בוריסוב מגיש את מכתב התפטרותו. בראשית דבריי צינתי את חשיבות הצד החינוכי-הערכי בהוראה, וצד זה מתבטא בסצנה הזאת בדבריו של שומסקי: "שמע נא, בוריסוב, אני מודה שאין לי מושג מה כתוב בספרים שלכם על חינוך ילדים. אני אינני פדגוג. אבל כשאני בא במגע עם ילדים, אני פועל קודם כול לפי חוש הצדק, ורק אחר כך לפי ההיגיון. על כן אני מציע לך לחשוב היטב בדבר.

שמא גם אתה טעית? אולי אורי לא היה בלתי צודק לגמרי?
ועכשיו מגיעה המערכה השלישית בדרמה (מערכה א' - ההתעללות באורי,
מערכה ב' - הנקמה), והיא כבר הרבה יותר אנושית ומדוככת, ובאמצעותה
נפתרות הבעיות. בוריסוב מגיע לכיתה בלא "כלי הנשק" שלו, כלומר בלי
הסרגל והמשולש והמחוגה. כבר למראה העיניים חל שינוי. אבל השמחה
מוקדמת מדי, ולרגע בכל זאת נדמה שהאיש לא שינה את דרכו, שכן הוא שוב
קורא לאורי לבוא אל הלוח, הכול כמימים ימימה. והנה, בכל זאת משהו השתנה,
כי במקום לשאול אותו את השאלות המתמטיות המכשילות הרגילות, הוא
שואל את אורי: "האם חשבת על כל אשר קרה אתמול?" וכשאורי משיב לו
ב"כן" הוא שואל שוב - בגלותו זו הפעם את חולשתו האנושית - "האם חשבת
גם על כך שאני אדם מבוגר ולא כל כך בריא?". בשלב זה באות ההתפייסות
ובקשת הסליחה מפי אורי, שבלאו הכי החליט עוד קודם לכן להתנצל.

מאליו מתבקש שעכשיו בוריסוב יבקש את סליחת של אורי, אבל לא, עדיין
האיש אינו חוזר בתשובה מלאה. ומה הוא אומר? "מורים אינם מבקשים סליחה
מתלמידיהם". כמה התנשאות יש במשפט הזה! כמה אטימות! כאילו מורים אינם
בני אדם, אלא הם כמין בני אלים גאיונים.

סיום הפרשה הוא "חינוכי" מאוד. בוריסוב חושש כי "מעתה לא יהיה לשום
תלמיד דרך ארץ כלפי", שעל כן הוא הפגין חולשה כביכול, ושומסקי מרגיע
אותו: "תתפלא להיווכח עד כמה אמות המידה שלחם שונות משלנו". ואכן,
שומסקי צדק, ועל כך יעיד משפט הסיום: "מאותה עת לא ירא איש את בוריסוב,
אבל תחת זאת גדל כבודו בעיני תלמידיו".

בפרק הדרמתי הזה מוזכרים כאלטרנטיבה שני מורים נוספים: שוסטר, המורה
לספרות, איש מלא רגש, עדין וטוב, וגליקמן, המורה לאנגלית, המלמד את שפת
הכובש השנוא ובכל זאת מתייחס בחיבה אל תלמידיו וזוכה להערכתם. וכך מסכם
זאת התלמיד יעקב: "אצל בוריסוב נלמד מתוך פחד, ואצל שוסטר מתוך אהבה".
לא קשה להבין מרוח הכתוב שאני, המחברת-המספרת, מעדיפה שתלמידים
ילמדו בדרך הזאת, הדרך השנייה, שהיא אולי פחות דרמטית כי אין בה
קונפליקטים ומאבקים, אבל היא מעניקה הרבה יותר חופש ורווחה לנפש
ולנשמה, והכוונה כמובן לדרך האהבה.

באופן זה המורה שבי מתגנבת בדלת האחורית ומשתזרת במרקם העלילה, והכול
כדי לשקף מציאות שבזכותה ילמדו המורים להיות פחות קשוחים ואכזריים
לתלמידיהם, לבל יזיקו לנפשם. פרט לכך, מדוע לא יסיקו את המסקנה הנובעת
מהמצב המתואר, שמה שאפשר להשיג בטוב לעולם לא יושג בדרך הרעה? ועוד
גם זאת: אדם המודה בטעותיו ומבקש סליחה הוא בסיכומו של דבר חזק ולא

חלש, ונוסף על כך הוא גם מעורר כבוד.

בדור של אורי היו המורים גברים. בדור העכשווי התלמידים לומדים אצל מורות. האם עובדה זו שינתה את מהות הלימוד והחינוך או את האווירה השוררת בבית הספר? אין לי תשובה על השאלות האלה, אך עיון בספרי המתארים חיי בית הספר בתקופתנו מגלה שבמסגרת הכללית לא השתנה הרבה: עדיין יש מורים טובים יותר וטובים פחות, ועדיין יש מורים (או יותר נכון מורות) שגודמים עוול לתלמידיהם. כך גם בספר "חברות" המספר את סיפורה של אסנת, הילדה שסבלה מליקוי למידה בגלל תסמונת הדיסלקציה. אסנת לומדת אך ורק אצל מורות, וגם מנהלת בית הספר - דניאלה שמה - היא אישה. אולי בזכות היותה אישה המנהלת דניאלה מגלה רגישות מיוחדת לסבלותיה של אסנת, ומעניקה לה יחס אישי. כדי לעודד אותה ולשפר את הרגשתה היא מבטיחה לה שהיא חברה שלה ושדלתה, דלת חדר המנהלת, תמיד פתוחה לפניה. עוד היא מגלה לה: "כשבחרתי מורה לכיתה ה' (כיתתה של אסנת), חשבתי עלייך". כך מתברר שבזכות המנהלת זכתה אסנת למורה שעזרה לה לפתור את בעיותיה ולייצב את מעמדה בחברה.

הבעיות של אסנת התחילו בכיתה א', כשהתלמידים למדו לקרוא ולכתוב. כולם, חוץ מאסנת, השתלטו על הקריאה ועל הכתיבה בקצב המקובל, ואילו אסנת בשום אופן לא הייתה מסוגלת לקלוט לא את הכתיבה ולא את הקריאה. היא אפילו לא ידעה איך מחזיקים עיפרון בין האצבעות.

גם בספרי "חברות" מעוצבות שתי דמויות של מורות, מורות משני סוגים. האחת, הראשונה, שייכת לסוג של בוריסוב, הסוג הגורם עוול וקיפוח ולפעמים גם מתעלל בתלמידו. לה, לאותה מורה, היה חלק גדל בהידרדרותה של אסנת. בהתנהגותה הבוטה והאגרסיבית המורה הזו עודדה את התלמידים לצחוק לאסנת וללעוג לה ולאמלל אותה כל כך, עד שתוך זמן קצר בית הספר הפך לה לסיוט, למקום מפחיד ושנוא, שהייתה הולכת אליו בעל כורחה ותמיד מתוך חשש שמה יתנכלו לה. לא המצאתי מדמיוני את התופעה הזאת. לצערי הרב רבים מדיי הילדים שרע ומר להם בבית הספר, שסבלם כה רב עד שאפשר להגדיר זאת במילים שבהן תיאר ביאליק את עינויי אביו היושב בעל כורחו בקרב השיכורים בבית המרזח: "יום עלות לגרדום, יום יום הושלך אל גוב הארזות". כן, ככה מרגישים הילדים האלה בלכתם לבית הספר. זאת עובדה שחייבים לתת עליה את הדעת.

לא מרוע לב נהגה אותה מורה כפי שנהגה, אלא מחוסר הבנה ומבורות, ועד כמה שהדבר נשמע מוזר, בעצם היו לה כוונות טובות. בתחילה היא אפילו ריחמה על אסנת וניסתה לעזור לה וללמדה לכתוב באופן פרטני, אך משנוכחה לדעת שתלמידתה אינה קולטת את הנלמד, ובמקום אותיות היא משרבטת קשקושים,

פקעה סבלנותה והיא פרצה בצעקות: "מה את, אסנת? אמרי לי: בהמה או תלמידה? כמה שכל יש לך בראש? שכל של ציפור או שכל של ילדה?"
וקטע נוסף: "יום אחד כעסה עליי המורה כל כך, עד שאיבדה לגמרי את העשתונות. ברצותה ללמדני לקח היא תפסה מידי את הילקוט, שלפה מתוכו את המחברות והראתה אותן לכל הכיתה. 'תביטו איך הילדה הזאת כותבת. תביטו איזו מחברת מקושקשת ומקומטת ומבולגנת יש לה. ממש בושה וחרפה, אסנת. את לא ראויה להיות תלמידת בית-ספר. צריך להחזיר אותך לגן. שם מקומך'."
אותה מורה הייתה משוכנעת שהיא עושה מעשה חינוכי, כך בפירוש אמרה להוריה של אסנת ("חשבתני שמעשה קיצוני ישבור את סרבנותה וידרבן אותה ללמוד"). ברוב אטימותה היא לא הבינה כמה גדול הנזק הנפשי שילווה את אסנת עקב האירוע הטראומטי הזה גם בבגרותה.

לשבחה של אותה מורה ייאמר, כי משהוסבר לה הדבר היא הצטערה צער רב, ועוד באותו יום באה אל ביתה של אסנת כדי לבקש את סליחתה.

המורה השנייה, אורית, זו שהמנהלת בחרה בה במיוחד, נמנית עם הסוג השני, סוג המורה האידיאלי. עליה המספרת אומרת: "איני יודעת איך אורית עשתה זאת, אבל עד מהרה הרגשתי: מאז שהיא המחנכת שלנו האווירה בכיתה השתפרה. הילדים שהיו כל כך פראים ושובבים בשנה שעברה כאילו נרגעו בהשפעתה. בשיעורים של אורית שרר שקט מוחלט. היא לא צעקה עלינו ולא הענישה אותנו, ובכל זאת איש לא התפרע בשיעוריה. אף לא אחד התחצף. אהבנו אותה וכיבדנו, ופשוט לא הרגשנו צורך 'לשגע' אותה."

מה סוד הקסם של מורה כאורית? מה סוד כוחה לשלוט בתלמידים ולהשכיח אווירה קונסטרוקטיבית בכיתה בלי שתרים אפילו את קולה? האם זה האופי המיוחד שלה? האם זו האכפתיות שהיא מפגינה או אולי המעורבות בחיי התלמידים? ושמה זו הרגשת האמון שנוצרה בזכות כנותה וישרה, בזכות התנהגותה המתחשבת והעקבית? או אולי החוסן הנפשי שקרן ממנה הוא שנקלט בלבות התלמידים?

לא פעם חשבתי על סמך ניסיוני כמורה וכמחנכת, שהמפגש הראשוני בין המורה לתלמידים הוא קודם כול מפגש של מבחן, מבחן של כוח ושליטה. בשבוע הראשון להיכרות שני הצדדים בוחנים זה את זה לראות מי חזק יותר ומי יקבע את מהלך העניינים. מבחינה מסוימת המבחן הזה נמשך לאורך כל שנת הלימודים. מורה כבודיטוב, שבפנימיותו הוא בעצם הלש וחסר ביטחון, משתמש בשיטות סדיסטיות, אלימות ומפחידות כדי לבסס את שליטתו. מורה נאור, רחב אופקים, שנפשו חזקה ופתוחה וזורמת יחד עם תלמידיו, אינו זקוק לשיטות האלה. הוא יכול להיטיב עמם כמעט ככל שירצה. ומדוע הרגשתי את המילה "כמעט"? מפני שהניסיון מורה שגם הוא חייב להשתדל שלא להגזים בגילוי רגשותיו ועליו לשמור על חוש

המידה, שאם לא כן התלמידים יפרשו את התנהגותו כאות לחולשה, ואז הוא עלול לחטוף קליפת תפוז בראשו כמו המורה לבנון ב"אורי".

אני רוצה גם לדבר על כישלונות ומגבלות. אורית - מורה טובה כל כך, מחנכת מוצלחת כל כך, שברוב חכמתה ותבונתה עזרה לאסנת להתגבר על מצוקותיה - לא הצליחה לרסן את רון ההיפר-אקטיבי ולפתור את בעיותיו. לקראת סיומו של הספר הוא - כפוי טובה שכמותו - טופל עליה אשמת בגידה ומתנפל עליה באגרופיו וגורם לה לזעזוע מוח. אחרי כן הוא נעלם, ואיש אינו יודע מה עלה בגורלו. אילו הייתה אורית אדם חי, ולא גיבורה ספרותית, בוודאי הייתה חשה תחושת תסכול וכישלון.

משהו מעין זה קרה גם לחנה, מנהלת העל של בית הספר התיכון החקלאי גנות בספר "אליפים". חנה עשתה כל שביכולתה וגם מעל ליכולתה כדי להציל את הנער דויד. היא הוציאה אותו ממוסד לילדים עבריינים והכניסה אותו כתלמיד מן המניין לבית הספר שבהנהלתה. כשהיו לו בעיות עם התלמידים האחרים, היא פתחה לפניו את דלת ביתה ואיזחה אותו אצלה. היא גם עשתה הכול כדי להשפיע על התלמידים ועל המורים שיתייחסו יפה אל דויד. אבל כל זה לא עזר, הנער הוסיף להידרדר, ובסופו של דבר הובא לבית חולי נפש.

בספריי אני מצייגת גם ככישלון של המערכת את העובדה שכיוון שיושבים בכיתה כארבעים תלמידים המורה אינה מודעת לעתים קרובות, קרובות מדי, לכל מיני אירועים קריטיים העוברים עליהם, כמו למשל בספר "רגעי האור", שבו התלמידה שרית, נערה/ילדה בכיתה י"א, עוברת תקופת משבר נורא של פרדה, היריון והפלה, ולמורה - מחנכת הכיתה - אין שמץ מושג על כך. הדבר היחיד שהיא מתלוננת עליו הוא שהילדה ירדה בלימודים ושהיא נעדרת מהשיעורים. אין לה פנאי ואף לא יכולת לרדת לחקר התופעה ולסיבותיה, ולכן היא גם לא תוכל לעזור לה כשתחזור לספסל הלימודים.

מקרה אחר מסוג זה הוא המקרה של נילי, גיבורת הספר "מכתבים לצופיה". ביום שבו הגיעה נילי לבית-הספר כשהיא לובשת בפעם הראשונה חזייה, הבנות - בנות כיתתה - התעללו בה. המעשה האכזרי נעשה בחדרי השירותים ונפסק עם הצלצול. אז חזרו הבנות לכיתה, כל אחת התיישרה במקומה, והשיעור התנהל כרגיל.

נילי הכואבת וההמומה מהאלימות המשפילה עוד התעכבה מאחור, ניסתה איכשהו להחזיר לעצמה מראה תקין, וכתוצאה מכך איחרה לשיעור. וכשהיא נכנסה לכיתה, המורה לא התעכבה לשאול אותה מה קרה, לא התעכבה כדי לברר מדוע פניה כה סמוקים ועיניה גפוחות. במקום לגלות תשומת-לב, אמפתיה, במקום לנחם ולעודד אותה אחרי חזייה כה קשה, במקום להעניש את הבנות שהרעו לה - המורה כעסה עליה וגערה בה על שאיחרה לשיעור, ואני שואלת: האין זה נורא?

בכלל, כשמדובר בכיתה שלמה שעושה יד אחת נגד מישהו או מישהי, יד המורה/ המחנך קצרה מלהושיע. כך קרה כשבני כיתתה של אסנת התאנו לה בגלל מגבלותיה. במקרים האלה לא הצליחו המורות המהנכות להרגיע את הרוחות ועזרתן הייתה אפסית.

לקראת סיום העבודה על ההרצאה גיליתי, שגם אם הרביתי לכתוב על מורים, לא כתבתי על המורה כאדם אינדיבידואלי, כגיבור של ספר. כתבתי יותר על המורים בצורה פונקציונלית, מנקודת הראות של תלמידיהם. אנו יודעים מה בוריסוב עולל לאורי, אבל איננו יודעים עליו כמעט מאומה. מי הוא? מאין בא? (לפי המבטא שלו כנראה הוא עלה ארצה מרוסיה). היש לו או אין לו משפחה? מה גילו? מהי מחלתו שהוא מרמז עליה וכד'. כך גם על המורה שהתנכלה לאסנת, שאנו יודעים עליה עוד פחות.

כנגד זה בספרי "אליפים", המתאר את החיים בבית-ספר תיכון חקלאי פנימייתי, אני מעמיקה יותר בדמותה של חנה. חנה איננה מורה. היא המנהלת. היא איננה מלמדת בכיתה מקצועות מסוימים ומוגדרים, אבל היא מחנכת את התלמידים ובעצם גם את המורים ואת המדריכים במובן הכי עמוק ורחב של המילה. היא מבינה אותם בשעת סבלם, ועוזרת להם להשיג את מטרותיהם. היא מענישה אותם כשהם עושים מעשים רעים, כמו למשל בעת שמתגלה לה שהדלידים מנצלים לרעה את האליפים והופכים אותם למשרתים שלהם. היא מסיפה להם מוסר כשהם עושים מעשים בלתי אתראים. היא מחנכת אותם לחיי שוויון ואחווה, לערכים, לדמוקרטיה. היא מסוגלת להיות קשה מאוד, אך בשעת הצורך היא יודעת גם להיות רכה ורחומה, והיא - בהתנהגותה ובאורח חייה - משמשת דוגמה ומופת לכל הסובבים אותה.

התלמידים קוראים לה בחיבה "הזקנה שלנו", והיא אכן כבר לא צעירה. מעודה לא נישאה לאיש ולא בנתה לה משפחה. היא עלתה ארצה כחלוצה אידיאליסטית והקדישה את כל חייה למוסד החינוכי שבנתה וטיפחה מראשיתו. במשך שעות היום היא מוקפת אנשים ועסוקה בעשייתה, בניחול "ממלכתה" שאף פעם תקציביה הכספיים אינם מספיקים. כשיש בכך צורך, היא תורמת לבית-הספר את משכורותיה, עד כדי כך היא חיה את חיי גנות. אבל בדממת הלילה, בדירתה הצנועה, בבדידותה, כשהיא עושה את חשבון הנפש שלה נוכח כישלונות ועימותים עם תלמידים שאינם עונים על הציפיות, שמאכזבים בהתנהגותם, כשהיא שואלת את עצמה למען מה הקריבה והקדישה את כל חייה, אז פתאום מתגלה בדמותה ממד מלא עצב, אולי אפילו טראגי. אבל היא כאמור איננה בדיוק מורה. בראשית דבריי דיברתי על חלומי הכפול: להיות סופרת ולהיות מורה. דומתני כי ספריי, ולא רק במקום שאני כותבת על מורים, מגשימים את החלום הכפול הזה.

"עושים בית-ספר" לרובין הוד

(על ספרה של גורית זרחי, "הילדה רובין הוד")

ד"ר אבי מעפיל

ראש החוג לספרות ולספרות ילדים, המחלקה לחינוך ע"ש דוד ילן

אני מבקש להתנצל לפני השומעים על שדווקא ההרצאה האחרונה, זאת שמחויבת הייתה על-פי כללים הנהוגים לחתום את יום העיון כולו באמירה מפויסת ואופטימית, דווקא הרצאה זאת תישא אופי שונה ולמעשה אפילו מנוגד. ספרה של גורית זרחי, "הילדה רובין הוד", בשונה מספרים אחרים שדובר עליהם היום, אינו מעמיד במרכז דמות של מורה נערץ או של מורה אהובה מאוד, כאלה שלפגישה המתחדשת אתם תדיר רצים בשמחה מדי בוקר ואשר מתגעגעים אליהם בחופשת הקיץ הארוכה. זאת לא מפני שהדמויות של מחנכת הכיתה, היועצת או מנהל בית-הספר המעוצבים בספר הם של אנשים רעים. גרוע מזה: הם אנשים טובים, השוחרים טוב ואפילו טוב יותר. אולם הם חלשים מאוד וחולשתם עושה אותם למיותרים כמעט. המורים בספר אינם יודעים כיצד להתמודד בתוך מציאות חברתית סבוכה ואפילו מקוטבת המאפיינת את בית-הספר שלהם כהשתקפות של החברה הישראלית כולה. וכך, מתוך חוסר אונים, הם מוסיפים לפעול במסגרתה של הנגאה גדולה שהיא בראש ובראשונה הונאה עצמית. בית הספר כולו, כמוסד, נתפס בספר כגוף המבוסס על תרמית מוסכמת.

"תשמעו", היא אמרה "באמת לא לומדים שם כלום. מתמטיקה ואנגלית הם (המורים!) ממילא לא יודעים, בתורה שבעל-פה הם ממילא לא מאמינים, את ההיסטוריה הם מדקלמים בלי שיהיה להם אכפת מה שקורה בעולם. מי שמנהל באמת את בית-הספר הם כמה ילדים עשירים שנוסעים כל שנה לחו"ל, ובאים בג'ונס ובעליים הכי אופנתיות, להרזו את האחרים" (עמ' 13).

לרובין עצמה אין מה ללמוד בבית-הספר, ואף אחד ממוריה אינו דמות שהפגישה עמה היא מה שאנחנו מכנים "פגישה פורמאטיבית", מעצבת, כזאת שאת רישומה אנו נושאים אתנו הרחק אל תוך חיינו הבוגרים. בית-הספר קיים לגבי רובין, באופן פרדוקסלי, דווקא בהיעדר: תחילה היא מסתלקת מן הלימודים לימים שלמים, וכאשר בית-הספר, כמוסד, אינו יכול עוד לשאת את ה"הברזות" שלה, היא מגיעה להסדר מוסכם עם המנהל המאפשר לה להיעדר מבית הספר ברשות יום אחד בשבוע. יום זה נעשה עבורה משמעותי יותר מאשר כל ימי השבוע האחרים גם יחד.

בעצם יחסיה של רובין עם בית-הספר טובים הרבה יותר, מפני שהיא, ילדה בת שלוש-עשרה בסך הכול, מבקשת לכוון לעצמה אופן קיום פרטי ומסגרת חברתית נבדלת שהם אנטיתזה מוחלטת לאלה של בית-הספר. אנטיתזה, מפני שבניגוד לאופן הקיום ולמסגרת השקריים של בית-הספר לפי שיפוטת, אופן הקיום הפרטי והמסגרת החברתית שרובין מבקשת לכוון מבוססים על אמת, על יושר ועל שוויון מוחלטים. במילים אחרות: כל פעולותיה של רובין בספר הן מרד במוריה, בבית-ספרה ולמעשה בחברה הישראלית כולה, שאלה הם נציגיה.

אינני מכיר עוד בכל ספרות הילדים והנוער בעברית ספר המכיל כתב אישום כזה נגד בית-הספר. אינני מכיר כתב אישום חריף, ישיר ומעורר אי-שקט יותר מאשר זה שבספרה של נורית זרחי "הילדה רובין הוד". צריך לסייג ולומר: כתב האישום איננו נגד בית-הספר בכללו אלא נגד המסגרת הארגונית-לימודית של הטיבת-הביניים, זאת שרובין, תלמידה בכיתה ח' ככל הנראה, לומדת בה, וליתר דיוק - נגד היומרה השקריית להשיג במסגרתה של חטיבת-הביניים אינטגרציה חברתית.

כידוע, לפני כשלושים וחמש שנה, בשנת 1968, קיבלה הכנסת ברוב גדול מאוד החלטה על רפורמה מקיפה במבנה הארגוני של בתי הספר, ועיקרה - הקמת חטיבת-ביניים בכיתות ז'-ט', בין כיתות בית-הספר היסודי לכיתות החטיבה העליונה. המטרה העיקרית של הרפורמה הייתה השגה של אינטגרציה חברתית, ולפי נוסח החלטת הכנסת: "הפחתת הפער הקיים כיום בין ילדי האומה ברמת ההשכלה ובסיכויים להשתלב בחברה ובמשק והפגשת הילדים במסגרת לימוד אזורית".

בהחלטת הכנסת גם הותוו הדרכים העיקריות למימושה של האינטגרציה החברתית, והמפתח הארגוני לכך היה כינונו של "רובע חינוך", כמפורט שם:
א. לכל חטיבת-ביניים ייקבע אזור אשר ייקרא "רובע חינוך". כל התלמידים הגרים ברובע ילמדו במוסד הצמוד לאותו רובע.

ב. רובע החינוך יכיל כמה אזורי רישום השונים בהרכבם העדתי והסוציאלי, מן ההיבט הלימודי הודגש כי הלימוד ייעשה בחטיבת-הביניים במסגרת של כיתות-אם הסרוגניות, כדי להבטיח חינוך משותף של כל בני-הנוער המתבגר. מן ההיבט החברתי הוטל על חטיבת-הביניים ליזום פעילויות חברתיות במגמה לקרב בין הלומדים.

מה מכל המטרות הטובות והדרכים הנכונות שהתוותה החלטת הכנסת להשגת אינטגרציה חברתית מומש בפועל בבית-ספרה של רובין? רובין עצמה רואה את הניסיון להשיג אינטגרציה חברתית, באופן השסחי שבו הוא נעשה בבית-ספרה,

כניסיון שווא הנדון לכישלון. בניגוד לכוונת הכנסת שחטיבת-הביניים תפעל לסגירת הפערים החברתיים, המעמדיים-עדתיים, תלמידי בית-הספר של רובין נחלקים לפי מיונה לשתי קבוצות מקוטבות - "הצפוניים" מול "הדרומיים" - והשיוך האזורי הוא גם שיוך כלכלי ועדתי. הנמנים על הקבוצה הראשונה, "הצפוניים", הם התלמידים "המבוססים", המגיעים להישגים לימודיים גבוהים ו"הדרומיים", שאנחנו המורים מכנים אותם בשם-התואר המרוכך "טעוני טיפוח", מכונים בפיה של הילדה רובין, בסארקזם חריף, ישיר ובוטא, בשם-התואר "אינטגרציים" (שם-תואר הנגזר, כמובן, מ"אינטגרציה"). רובין שואלת את אמה:

פתאום את לא יודעת? הרי דיברנו על זה כבר אלף פעמים. את לא זוכרת שסיפרתי לך איך הילדים באים מן הצפון באוטו המפואר של ההורים בדיוק כשהאינטגרציים יורדים מן האוטובוס? את לא יודעת, שכל האינטגרציים בהקבצה ג' כשכל השאר כ-א', כאילו חילקו אותנו לפי האזורים? ומה, את לא זוכרת שעשו מסיכה בצפון והזמינו את כולם חוץ מהדרומיים? (עמ' 17).

את התשובה המתנצלת של האם, שבבית-הספר של רובין נעשה ניסיון לקרב את "הצפוניים" ל"דרומיים", רובין דוחה בפסקנות:

ניסיון? זה לא אומר שזה הצליח, וחוץ מזה הכול שקר. הם בעצמם לא רוצים להתקרב. הם שונאים אותנו. את יודעת שיש לנו בכיתה ילדה אחת, שרונה, קצת דפוקה. מי שמציק לה זה דווקא הם. החלשים מוצאים את החלשים יותר להתעלל בהם. רק את רעיה (המתנכת של רובין) עוד תמימות ומאמינות שהחלשים הם אלה שעוזרים לחלשים (עמ' 17).

המחקרים בחינוך מצביעים על עמדה דו-ערכית של מורים בכיתות חטיבת-הביניים כלפי האינטגרציה: מצד אחד המורה שותף ברמה האידיאולוגית לרעיון של האינטגרציה והוא מפנים את הטענה כי לשילוב החברתי ולשוויון ההזדמנויות יש חשיבות לאומית-ציבורית רבה. מצד שני, בעבודתו היומיומית בכיתה ההטרוגנית האינטגרציה מעמידה בפני המורה קשיים רבים מאוד, הגורמים לו לדחות אותה ולנסות לעקוף אותה בדרכים שונות. דו-ערכיות זאת ניכרת בדפוסי ההוראה והחשיבה החינוכית של בית-הספר של רובין הוד. מן ההיבט החינוכי-אידיאולוגי הספר נפתח בשיחה של מחנכת כיתה של רובין עם הילדים על חשיבות האינטגרציה החברתית בניסיון לשכנע אותם בנחיצותה ולהכיר בהישגיה, כביכול. אולם מן ההיבט המעשי בית-הספר עוקף בפועל את רעיון האינטגרציה.

מנגנון ההפרדה העיקרי שבית-ספרה של רובין הוד מקיים, בדומה לחטיבות-ביניים רבות אחרות, הוא החלוקה להקבצות הומוגניות. מחקר החינוך מאשר את הטענה של רובין כי בפועל יש הפיפה רבה בין השייך המעמדי-עדתי של התלמיד לבין ההקבצה הלימודית, נמוכה או גבוהה, שאליה בית-הספר משייך אותו. רובין מצביעה בדבריה גם על הניכור החברתי בין "הצפוניים" ל"דרומיים", ניכור שבית-הספר אינו רוצה ואולי אינו מסוגל להתמודד אתו. בין "הצפוניים" ל"דרומיים" בחטיבת-הביניים של רובין הושג בסך הכול מה שפרופ' פרנקשטיין המנוח כינה "אינטגרציה של עכזים": לא יותר מאשר ישיבה בכיסאות סמוכים של ילדים שמלבד זה אין ביניהם שום מכנה משותף נוסף.

רובין מסרבת בעיקשות להעמיד פנים ולקחת חלק בשקר המוסכם. נאמנה לעצמה, היא אינה מציגה, כמצופה ממנה על-ידי מחנכת הכיתה, עמדה "חיובית" כלפי האינטגרציה, ולהפך, היא חושפת בגלוי את כישלונה של השיטה. שיחת המחנכת של רובין עם תלמידי כיתתה על האינטגרציה, בפרק השני של הספר, היא שמחוללת את הסיבוך העלילתי: משבר כפול המתניע את עלילת הספר. משבר אחד הוא ביחסה של רובין עם מוריה, שאינם יכולים לשאת עוד את המרד הגלוי של רובין במוסכמות ואת חתירתה תחת אושיות בית-הספר. המשבר השני הוא ביחסיה עם חבריה ללימודים, "האינטגרצים", המפרשים את דברי האמת של רובין בשיחת הכיתה כעלבון קשה. המשבר הראשון, זה שביחסה עם המורים, נפתר בקלות רבה, פשוט מפני שרובין עצמה, וגם הוריה המוזמנים לשיחה עם המחנכת, אינם מייחסים לו כמעט כל חשיבות. המשבר השני חמור הרבה יותר, מפני ש"האינטגרצים", ובמיוחד חבורה של נערים מתוכם המכנים את עצמם "צעירי הפנתרים השחורים", פותחים מיד לאחר השיחה בכיתה במסע נגד רובין, תחילה בהטרדות טלפוניות ובהפחדה, ובהדרגה באלימות הגעשית קשה וגלויה יותר ויותר. האלימות מגיעה לשיאה כש"צעירי הפנתרים השחורים" שובים את רובין, מובילים אותה לצדיף מבודד על שפת-הים, קושרים אותה בחבלים לעץ ועורכים לה מעין משפט על דבריה.

יחסה של רובין עצמה אל "האינטגרצים" הוא יחס אמביוולנטי מובהק של משיכה-דחייה. במישור המודע רובין עדה לשוני העצום שבינה, ילדה "צפונית" שכמותה, לבינם. על "ההצעה הבונה" של אמה באותה שיחה ביניהן, שאולי רובין "תתיידד עם מישהו מן הילדים הדרומיים", רובין מגיבה בדחייה מוחלטת:

אתם אין לי שום שפה משותפת. הם שרים את השירים האלה מהטלוויזיה והרדיו עם כל הנשמה ומזיזים את הגוף. חוץ מזה לא מעניין אותם כלום (עמ' 17).

אולם מתחת לפני השטח של הדחייה הגלויה והמודעת פועלת משיכה נסתרת. הסיבות לכך מורכבות: באופן פרדוקסלי, רובין נמשכת, בלא שהיא עצמה תהיה ערה לכך, אל כוחם של "האינטגרציות" ואל האלימות שבהם, שהיא עצמה קרבנה. רובין היא גם, זאת אין לשיכוח, נערה בגיל ההתבגרות. היא מגיבה בעוררות מינית, אולי למורת רוחה ובניגוד לרצונה, לגבריות הבוטחת של מנהיג החבורה, מנו, הבוגר מכולם והמכונה "מנוף" בגלל מבנה גופו הגבוה והמוצק:

"לא לדאוג, בובילה", אמר מנוף וצבט את רובין בלחי. רובין הביטה בו. ראיתי עליה שהעיניים שלה היו פתוחות לגמרי, כמו פרושות. "תפסיקי", היא אמרה לו. "שלא תגיע בינו" רגע עבר משהו בין כולם, כמו רוח בים, ופתאום מנוף צחק בקול רם, ואחריו צ"צ"ו, קוקה וקפקד. "מה קורה אתך?" שאל צ"צ"ו. "מנוף רק צובט את הלחיים שלך, בובה!"

אל מול השקר המוסכם של האינטגרציה בחטיבת הביניים לפי שיפוטה רובין מציבה את רעיונה על "אחוזת הנוער". הביטוי המעשי של רעיון זה אמור להיות כפר נוער בשם "כפר החופשי":

אנחנו רוצים להקים כפר-נוער שייתן לנו הזדמנות לחיים אחרים. זה יהיה כפר שלנו, שיתקיים מעבודת אדמה של החברים. האנשים יתחלקו ביניהם שווה בשווה בכול. זו תהיה שיבה לציונות, למסורת, לעבודה אמיתית, ולא יהיה הבדל בין בת ובן, בין אשכנזי לספרדי ובין חילוני לרתי (עמ' 77).

רעיון רומנטי-נאיבי זה של רובין, שלמימושו היא פועלת בדבקות, בהחלטיות ובאומץ לא רגילים, הוא שנותן לדובין את כינויה הלעגני "רובין הוד". באופן מוזר, בכוח אישיותה, תבונתה וכוחה המוסרי הרב, רובין מצליחה בתוך "המשפט", שהיא בו הנאשמת כביכול, לשכנע את תובעיה, "צעירי הפנתרים השחורים", להצטרף אליה ולתת יד למימוש הרעיון.

"את אמרת שאנחנו בהקצות הכי נמוכות, שהצפוניים בהקצצה א' ו-ב' והדרומיים ב-ג' ו-ד'. יוצא שהלכנים מוכשרים והשחורים מפגרים ודבילים", אמר קפקד בעיניים תומות וחלקות מכעס.

רובין קמה מן המקום. "שבי", צעק קפקד. רובין לא הסכימה. היא אמרה בשקט, כמו שאימא מדברת: "מה שאמרתי לא אמרתי כדי לפגוע בכם. אמרתי את האמת כדי שמישהו כאמת יעזור. כולם אומרים שאין שום הכדל אבל זו סתם צביעות, סתם אחזת עיניים. כה שאומרים שלמישהו אין פצע לא מרפאים אותו, רק משאירים אותו לבד לסבול את הכאב ועוד משאירים אותו בהרגשה שהוא פסיכי, שהפצע, שכולם אומרים שאין לו, כואב".

"שמעת, קפקד, מה שזאת אומרת?" שאל קוקה. "אם אתם רוצים לשנות את החברה", אמרה רובין בהירות, "אז אתם יכולים להצטרף לרעיון של 'אחוות הנוער'". "הנכר הזה שאת רוצה להקים?" התכרצו קפקד וקוקה וגיגי וכל אלה שהיו שם ביחד. "כן, זה הנכר הזה", אמרה רובין, קמה מן האדמה והתחילה להתיישר (עמ' 63-64).

ואכן, נערים אלה עוזרים ומושיטים לרובין יד בדרך האחת שניסיון החיים שלהם לימד אותם שהיא אפקטיבית באמת - האלימות - שאותה הם מפעילים הפעם נגד מי שעומד בדרכה של רובין. כך מתחילה רובין, בלי שתהיה מודעת למעשיה ובלי שתיתן לעצמה דין וחשבון בעוד מועד לאן מובילה דרכם, לרכב על גבו של הנמר, או, לפי דימויה של אחותה הצעירה, מי שמספרת את הסיפור: "נכנסנו לאט-לאט ובלי כוונה הגענו לעמוק". הנערים הורסים את חדר העבודה של המפקח על בתי-הספר הקיבוציים כשגדמה להם שהוא אינו תומך ברעיון של רובין על "אחוות הנוער".

בסופו של דבר, בהתאם לאופן הפשטני להחריד שבו הם מפרשים את כוונותיה של רובין, הם מפוצצים את בתי-הספר שלה העומד לפי הבנתם כמכשול בדרכה. וקולה של רובין עייף ודק. "אבל מנו, לא ככה, זה מסוכן!"

"מגיע להם, את בעצמך אמרת שהם אחראים על כל הטמטום של החינוך ושל בתי הספר. אבל קודם את אומרת דבר אחד ואחר כך בדיוק ההפך, כי נעצם מה את יודעת, אחת שיש לה הכול בבית וסתם רוצה לעשות רעש?" (עמ' 101).

רובין מגלה, מבוועתת, כי כמו שוליתת הקוסם במעשייה הידועה היא שחררה כוחות שאינה יודעת איך לשלוט בהם. כוחות קמאיים אלה של תנאטוס, הרס, ושל ארוס, תשוקה, שהיא אפשרה להם בפזיזות לעלות אל פני השטח, מאיימים עכשיו להציף אותה. רובין מנסה לבלום את גל ההרס שמחוללים "צעירי הפנתרים השחורים", והיא דוחה את וידוי אהבתו של מנוף אליה, אולם כמעט מאוחר מדי: בתוך העימות ביניהם בצריף הבודד על שפת-הים, כשרובין אינה נענית למנוף, היא נופלת-נדחפת אל מעבר לשפת המצוק. מחדר הניתוחים שאליו מבהילים את רובין יוצאת האחות הראשית, "אחרי שעה, או חמש, או רגע", אל אמה של רובין ואל אחותה הצעירה הממתינות בחוץ:

"גברת", היא אומרת, "תתעוודי. זה בסדר. אנחנו חושבים שהיא יצאה בלי פגיעה רצינית". "כן?" אומרת אימא כאילו לא ייתכן אחרת. "היא כבר בסדר, במאה אחוז?" "לא, כחיים אין מאה אחוז", אומרת האחות בעייפות. "כשהיא תתעורר מההרדמה נדע לבטח" (עמ' 103).

במילים האלה המפוכחות־מרירות של האחות הראשית - "בחיים אין מאה אחוז" - כמעט מסתיים הסיפור. הסיום החלופי, האופטימי (בסופו של דבר הספר מיועד לבני-נוער, וכנראה נורית זרחי לא יכולה הייתה לוותר לחלוטין על הצורך בסיום אופטימי כלשהו שלו), בא כמה שורות מאוחר יותר. האחות הצעירה של רובין, מי שמספרת את הסיפור, מגלה פתאום כי בצאתן מבית-החולים נשקף אליהן מבין בתי העיר הכחול הרחב של הים. וכך, בין הכחול הרומנטי-נאיבי של האחות הצעירה המקווה לטוב, באורו הבהיר והחם של יום חדש, לבין העייפות הצתיחה של החולים, מסתיים לא מסתיים הסיפור.

ספרה של נורית זרחי "הילדה רובין הוד" נדפס בהוצאת ספרית-פועלים בשנת 1982, לפני למעלה מעשרים שנה. רובין, הדמות הבדויה, מייצגת בסיפור באופן שאי-אפשר לטעות בו את קולה הממשי של נורית זרחי הסופרת. הזמן שחלף מאז שנדפס הספר הוכיח, למרבה הצער, עד כמה הייתה הביקורת של הילדה רובין/ נורית זרחי על האינטגרציה בחטיבות-הביניים נכונה. האינטגרציה, בשל כשלים פדגוגיים ובגלל סתירות פנימיות המונחות בה, הולכת ומתכרסמת בהתמדה באופנים שונים: פריצה של "רובעי החינוך", הפעלה של כיתות הומוגניות בקצוות (כיתה "איטית" מול כיתה "מואצת"), סלקציה של תלמידים בקבלה לבית-הספר תחת שמות כיוסי שונים, הסללה של תלמידים למגמות החל מכיתה ז'. כיום, במקרים רבים מאוד, מה שנשאר מן האינטגרציה אינו אלא השלד הארגוני שתוכנו האידיאולוגי והפדגוגי רוקן ממנו.

כישלונה של האינטגרציה לא היה אולי אלא סימן מוקדם לאבדן הסולידריות החברתית בישראל. כל ההבדל הוא בכך שגם אז, לפני כעשרים שנה, לא פעלה החברה הישראלית לסגירת הפערים החברתיים, המעמדיים-עדתיים, אולם אז היא חשה לפחות רגשי אשמה על כך. כיום, כך נדמה, אין לנו אפילו רגשי אשמה עוד. אז ניסה בית-הספר, כנציג של החברה הישראלית בכללה, לחפות על המחדל באמצעות מנגנון של הונאה, שהייתה, במידה רבה מאוד ואולי בעיקר, הונאה עצמית. כיום איננו צריכים עוד להעמיד פנים. לרובין הישרה, המוקיעה את הזיוף ואת הצביעות המוסכמת של האינטגרציה בחטיבות-הביניים, לא היה כיום כנגד מה למחות, שכן אלה הם בגלוי פניה של החברה. האם התבררנו מאז 1982? ואולי קפצה עלינו, כחברה, זקנה מוקדמת?

המורה שמילקיהו - בספרות ובמציאות

פוצ'ו (ישראל ויסלר)

המורה שמילקיהו נולד עם הולדת העיתון "מעריב לנוער" ב-3.6.57, במדור השבועי "יומנה של איה הג'ינג'ית". יחד עמו באו לאוויר העולם גם המורה הקשוח למתמטיקה חיים חיימוביץ והמורה האנמי לטבע שגולד ללא שם. בעוד ששני האחרונים נמצאו דועכים מגיליון לגיליון, עלה כפורח דווקא המורה שמילקיהו, המסתיר בקרבו את כעסו על משרד החינוך על שמעולם לא מצא לנכון להמליץ עליו לקבלת פרס ישראל. מר שמילקיהו, המכונה בפי תלמידיו "שמיליק", הוא מורה לתנ"ך ולהיסטוריה, איש בעל נשמה, המשתף את התלמידים בבעיותיו מבית ומרבה להטיף לאהבת הארץ והאדם. התלמידים אוהבים להקשיב להטפות אלה כל זמן שהן נאמרות על חשבון השיעור, אך אבוי לו אם יגלוש עמם להפסקה, כי אז רק הספסלים הריקים יהיו המאזינים לדבריו. את דמות המורה שמילקיהו בניתי על פי שני מורים שהכרתי היטב, האחד הוא משה צדק, מחנכי בגימנסיה הרצליה, והשני הוא - לא נעים לגלות - אני עצמי, כשהייתי מורה לביוולוגיה בכפר גלים. כדי לעמוד על ייחודו של הראשון והמעניין יותר קוריוז, אספר על שהיה לי עמו והמספר יותר מכול על הימים שבהם מקצוע ההוראה נחשב לייעוד ולאידיל.

יום אחד לפני כמעט שלושים שנה, הוזמנתי לביתו, ושם, כשאשתו יצאה להכין קפה, הוא רכן לעברי ולחש: "תשמע, לא מזמן היה לי התקף לב, והשני יכול לבוא אפילו מחר. אז דע לך, אני לא מוכן למות ולהיקבר בלוויה שבה לא ישתתפו תלמידיי. הכנתי כאן רשימה של 40 תלמידים, אשר הם, אני בטוח, ישמחו לבוא ללוויה שלי. אני כבר בפנסיה, ואין לי קשר עמם, אנא דאג שהם יגיעו." ברגע זה הגיעה אשתו עם הכיבוד, וכששמעה לשם מה הוזמנתי, כעסה ואמרה: "משה, אתה לא מתבייש? בשביל זה הוצאת אותו מהעבודה? מה רצית? תלמידים בלוויה? אל תדאגו! אני אביא לך כמה תלמידים שתדאגו!"

"את?!" - החזיר לה מחנכי הדגול, "את רוצה למות אחריי? נדמה לך..."

השניים התחילו לריב, ואני התחמקתי מביתם, לא לפני שהבטחתי להביא לו תלמידים ללוויה.

היום, כשאני מנסה לנתח את סיבת פנייתו דווקא אליי, מכל אלפי תלמידיי האחרים, אני מבין שזאת היא נקמתו של מורה. כי המורה הזה, בניגוד להבטחתו, המשיך לחיות עוד למעלה מעשרים שנה, ואני, בוקר בוקר במשך כל אותה

תקופה, רצתי לקנות את העיתון היומי, כדי לראות אם מופיעה כבר מודעת אבל על מותו, האין זה סוג של נקמה?

כששאלתי את עצמי מדוע רצה להתנקם בי, הרי הייתי תלמיד מנומס והשתדלתי לא להתבלט כדי שלא ישאל אותי אם הכנתי שיעורים, הגעתי למסקנה העגומה שהמחנך שלי זיהה את עצמו ביומנה של איה הג'ינג'ית, וכשראה מה עשיתי ממנו שם, החליט להחזיר לי כפל כפליים. הנה כאן קטע לדוגמה כדי שתבינו מה עבר על מחנכי הדגול:

איוב וייסורי שמילקיהו (מתוך "איה הג'ינג'ית וכל המשפחה")

"תלמידים" - אמר המורה הדגול שמילקיהו, שנכנס אלינו בשיעור הראשון של השנה - הוטל עליו להמשיך ללמדכם תנ"ך אף בשנה זו, ואינני מתכוון לכבד זמן על שום דבר אחר שאיננו קשור לנושא. אבקש שקט! אף מילה! חשבתי שתתבגרו קצת במשך החופש הגדול, אבל אני רואה שנשארתם אותם ילדים קטנים. חבל, לפנינו שנה קשה מאוד ואינני מתכוון לפרוט אותה על ענייני מוסר ודרך ארץ. הוציאו את ספרי התנ"ך...

אגב, רציתי להודות לכם על השי הנאה שהגשתם לי בסוף השנה שעברה. זה היה פסל יפה מאוד. היו לי כבר שלושה כאלה בדיוק, אבל מתנה זו מתנה, ופסל נוסף של בטהובן אף פעם לא הזיק לאיש. רציתי רק לשאול אם לא קיבלתם פתק החלפה, כי מר ליפשיץ לא מוכן להחליף מתנות בלי הפתק. אתם לא זוכרים, מה? לא חשוב. אמרתי לאשתי שאני בטוח שלא תזכרו. אין דבר. העיקר שלא שכחתם להביא ספרים..."

בהמשך שמילקיהו משווה את עצמו למשה רבנו, שירד מהר סיני, ומה הוא מוצא מולו? פסל, ועוד בלי פתק החלפה...

לימים כתבתי שלושה ספרים על הזויי התלמידים בבית הספר החקלאי "חושחש", ואם יש בית ספר, אז יש גם מורה, ואפילו מנהל. ואם למורה קוראים שמיליק, רק טבעי הוא שלמנהל יקראו חיליק, וזה הביא אותי כעבור כמה שנים לכתוב ספר לגיל הרך שמככבים בו שני הגיבורים הללו. הסיפורים הם סיפורי תעלול רגילים של ילדים, אך הם מקבלים ערך מוסף כאשר המספר מזכיר בכל הזדמנות את מקצועם העתידי של הגיבורים:

המורה שמילקיהו נובח על המנהל חגב (מתוך "כשהמורה שמילקיהו היה ילד")

כשהמורה שמילקיהו היה ילד קטן הוא אהב לשחק בחצר של הגנת ציפור, על הדשא היפה שצמח שם. פעם אחת, כשישב על הדשא וחיכה לחברו חיליק, הגיע לחצר בלבנה הקטן והמתולתל של נועה מהבית ממול.

"בוא אליי אמיץ!" קרא שמיליק לכלב, אבל זה היה עסוק בלהריח את הדשא ולא בא.
"אולי אם גם אני אהיה כלב, אז הוא יבוא אליי," כך חשב המורה שמיליקהו, ומיד ירד
על ארבע והתחיל להריח את הדשא ולנבוח. אחרי הנביחה השלישית הופיע פתאום
המנהל חגב, שהיה צעיר קצת משמיליק אבל הרבה יותר שובב ממנו.
"האו האוו!" - אמר לו המורה - "תזהר ממני! אני כלבו"
"ואני התול" - אמר המנהל כשהוא יורד לעמוד על כרכיו - "ולא מפחד מכלבים. מייאו
מייאו..."

"אבל אני כלב מפחיד" - אמר שמיליקהו - "האו! האוו! האוו!..."
"ואני התול ביצות" - אמר חיליק חגב - ואני טורף כלבים. מייאו! מייאו! מייאו!..."

הספר הבא שבו הופיע המורה שמיליקהו היה "שוקי בקבוקי", ובו שמיליק מלמד
היסטוריה במושב תל-מוץ הנמצא אי שם בנגב. לא פעם אני נשאל בעת פגישות
עם תלמידים איך המורה שמיליקהו יכול ללמד בשלושה בתי ספר גבת אחת, ואז
אני מאשים קודם כול את עצמי כסופר עצלן שהתעצל להמציא לכל בית ספר
מורה חדש בעל תכונות אופי שונות (כמו שעשתה למשל אסתר שטרדיט וורצל
החרוצה) ובלי להתחשב בגילו המתקדם של שמיליק טלטלתי אותו מבית ספר
לבית ספר. להגנתי אני יכול רק לומר שבימינו, אם מורה רוצה לפרנס את
משפחתו בכבוד, אין לו בררה אלא לעבוד בכמה משרות ביחד, וזו לא אשמתני.
בנימוק זה השתמשתי כשכתבתי את ספר הדקלומים "על אה ועל בה",
ובהזדמנות הראשונה שנקרתה לי הכנסתי אליו את המורה שמיליקהו כמעיר
הערות:

למה טובלה בוכה (מתוך "על אה ועל בה")

כה אמרה המדריכה:
יש עכשיו שיעור מלאכה
ולמה טובליה בוכה?
ענתה לו טל הנמוכה:
"היא רק רוצה אל הכרכה!"
הייתה דקה של מבוכה
אז דן קפץ: "בואו נלכה
וטובלה אם היא צריכה
שתתרחץ כהלכה
בדמעות שהיא שמכה..."

הערת המורה שמיליקהו למראה השלולית על הרצפה: "ממקור מהימן אני יכול

להעיד שהדמעות לא היו של טובליה אלא של המורה למלאכה שקיבלה באותו יום את תלוש המשכורת."

לסיום אני רוצה לספר שלא פעם בעת מפגשיי עם תלמידים הייתה ניגשת אליי איזו מורה חמורת סבר ומתלוננת על כך שהדמות החינוכית של המורה שמילקיהו יצאה מגוחכת ועלולה רחמנא ליצלן להוציא שם רע למורים. הדברים נגעו ללבי, ומאחר שהם נאמרו בימים שמדורה של איה הג'ינג'ית עדיין הופיע בעיתון, מיהרתי להביא לאוויר העולם את המורה שולמית הך-בסלע, אשר כשמה כן היא, מורה מעוררת כבוד המחזיקה את תלמידיה ביד רמה, ואיש אינו מעז ללגלג עליה. במשרד החינוך אהבו מאוד את המורה הזאת, ובזכותה, זכות האיזון הקדוש, הותר לי להמשיך לגדל את המורה שמילקיהו, מורה שהוא קצת אחר.

הספרים שהמורה שמילקיהו הופיע בהם

- איה הג'ינג'ית וכל המשפחה, בהוצאת אורנית (יצא לראשונה ב"מעריב לנוער")
- פרא אדם, בהוצאת מסדה (יצא בהמשכים ב"הארץ שלנו")
- תעלומת הילקוט, בהוצאת מסדה (יצא בהמשכים ב"הארץ שלנו")
- מכתב האהבה שנשלח אל המורה הדגול שמילקיהו, בהוצאת מסדה (יצא ב"מעריב לנוער")
- שוקי בקבוקי, בהוצאת כתר
- על אה ועל בה, בהוצאת לשון
- כשהמורה שמילקיהו היה ילד, בהוצאת שבא ומעריב.

בית הספר והמורה בספריהם של סופרים שונים

מאת יהודה אטלס

אדמונדו דה אמיצ'יס (1846-1908)

אנחנו מתחילים בספר "הלב" של אדמונדו דה-אמיצ'יס, שהיום כבר די נשכח מלב, לא רק פה אלא גם באיטליה, אבל כשאני הייתי ילד הוא היה אחד הספרים הנקראים והנחשבים ביותר בארץ. הנה כך חולפת תחילת עולם. לא רק שהיום אין קוראים בו עוד, אלא הוא גם נחשב בעיני רבים לספר ריאקציוני, פאשיסטי, שמלבה את ההערצה למלך ולסמלי השלטון ומעלה על גס את אלה שמתים למען המולדת. אני לא אכנס לפולמוס עם אלה שחושבים כך, רק אומר שבתולדות כל עם שמוייע לעצמאות אחרי שעבוד ארוך או גלות ארוכה יש שלב של סופר-פטריוטיזם, וזה בכלל לא נורא. זה גם עובר. נסו לזכור את מסכת י"א באדר בבתי-הספר של פעם, את טרומפלדור, את "טוב למות בעד ארצנו". האם גם זה היה פאשיזם או סתם ציונות?

"הלב", למי ששכח, הוא הספר הראשון לילדים ולנוער שעוצב כיומן אישי. הוא נכתב כביכול על-ידי אנריקו, תלמיד הכיתה השלישית (ז') בבית-ספר יסודי לבנים בטורינו שבאיטליה, ועבר אחר-כך שיפוצים ותוספות על ידי האב. בספר מתוארת שנת לימודים אחת - אירועים, טיפוסים, יחסים, הוויה, תובנות ולקחים חינוכיים - והעיקר: סיפורי החודש, אולי הסיפורים הנפלאים ביותר ששמענו בילדותנו. זה היה, בביטחון גמור, הספר הראשון שאני קראתי שהרגשתי שבמהלך הקריאה אני ממש מתחנך. פאתטי, מפורט מדיי, מייגע פה ושם, אבל ממש מזון רוחני, ערכים, חינוך. נשבה מהספר רוח של הומניות, של אהבת האדם, של אופטימיות. למדנו מהי אהבת מולדת, יחס למבוגרים, לנכים ולעניים, חברות אמת, החזק מגן על החלש, שוויונות, רגישות, אחריות.

למדנו גם על דיוקנו של בית-הספר האידיאלי, שאז חשבנו שבאמת כאלה היו בתי-הספר באיטליה אחרי השחרור מהאוסטרים ואיחוד איטליה: בני אזורים שונים, מעמדות שונים, מעשירים וסוחרים וסתם בורגנים ועד הבנאי והנפח והדרומי שבא מקלבריה, כולם בכיתה אחת של, שימו לב, 54 תלמידים. יש בעיות, קנאה, עלבונות, התנשאות, מה לא? אבל תחת שרביטם של מורים נבונים ורגישים הדברים הולכים ומשתפרים, היחסים מתהדקים, האחדות חוגגת, הצדק והטוב מנצחים.

קווים לדמותם של כמה מורים

הנה נאומי של המורה פרבונזי בתחילת השנה: "שמעו: יש לנו שנה לבלות יחדיו. הבה נדאג שתעבור עלינו בטוב. למדו והיו טובים. לי אין משפחה. אתם משפחתי. אמי עוד הייתה אתי בשנה שעברה. היא מתה עליי. נשארתי לבד. אין לי אלא אתכם בעולם. אין לי סביבה אחרת, דאגה אחרת, מלבדכם. אתם צריכים להיות בניי. אני אוהב אתכם, ואתם צריכים לאהוב אותי. איני רוצה שיוטל עליי להעניש איש. הוכיחו לי שאתם גערים בעלי לב: בית ספרנו יהיה משפחה, ואתם תהיו נחמתי וגאוותי. איני מבקש מכם הבטחה במילים; אני בטוח שבלבכם כבר עניתם לי בהן ואני מודה לכם." המורה מציג ילד חדש, דרומי, שחום, מקלבריה, מצביע על המחוז שממנו בא במפה שעל הקיר ומזמין את התלמיד המצטיין שבכיתה להעניק לחדש חיבוק של ברוך הבא, ואומר: "אהבו אותי, עד שלא ידגיש כי הוא רחוק מעיר הולדתו. הראו לו כי נער איטלקי יכול להציב את כף רגלו בכל בית-ספר איטלקי, וימצא שם אחים." התלמיד המצטיין מנשק את התלמיד החדש על שתי לחייו, והכול מוחאים כפיים.

כשקסת דיו נזרקת בכיתה לעבר מישחו, המורה אינו מסתפק בזה שהוא מגלה מי זרק. הוא מברר למה הוא זרק. מתברר שהוא זרק כי העליבו אותו ואז לא שלט בעצמו. המורה מסיף מוסר למעליבים, ואת הילד שהתעצבן הוא פוטר מעונש. והנה דיוקן המורה הטובה, ואני מצטט: "ראיתי אותך בכיתה פעמים רבות, חולה ועייפה, אך תמיד דואגת לתלמידייך, תמיד סלחנית כלפיהם. מיואשת רק כשהם כותבים כתיבה משובשת. רועדת רק כשהמפקחים בחנו אותנו. מאושרת כשהרשמנו אותם לטובה. ותמיד-תמיד טובת לב ודואגת כאם." המורה שומרת על קשר עם התלמידים שנים אחרי שעזבו את כיתתה, באה לביקורי בית, זוכרת את שמות כולם, דואגת להתפתחותם. "לעולם, לעולם לא אשכחך, מורה שלי." ואיזה מנהל: "הגערים נכנסים אליו לחדר ההנחלה, רועדים מפני שנקראו לשם להינזף. אבל הוא אינו צועק עליהם אלא נוטל את ידיהם בידי ומונה את כל הסיבות מדוע היה אסור לעשות כך וכך ואומר שעליהם להביע חרטה ולהתנהג כראוי. הוא מדבר בדרך יפה כל כך וקולו רך, עד שכולם יוצאים משם בעיניים אדומות, מבולבלים יותר מאשר אילו העניש אותם. בבוקר הוא תמיד ראשון במקומו, ממתין לתלמידים, מטה אוזן להורים. כשהמורים כבר בדרכם הביתה הוא עוד הולך מסביב כדי לבדוק שמא הילדים נתלים על כרכרות או משתהים ברחובות במשחק הבלוטים."

והנה דיוקנה של מורה אהובה: "זו הצעירה שפניה ורודות ושתי גומות תן נאות מקשטות את לחייה, בכובעה נוצה כתומה, ותליון צלב עשוי זכוכית צהובה תלוי על צווארה. היא תמיד עליזה ומחייכת. הכיתה אצלה עליזה, וכשהיא צועקת

בקולה הצלול דומה שהיא שרה. כשהתלמידים יוצאים היא רצה כילדה, פעם אחרי זה ופעם אחרי זה, כדי להחזירים לטור. לזה היא מרימה את הצווארון, לאחר היא מכפתרת את המעיל לבל יצטנן. היא הולכת בעקבותיהם עד הרחוב לבל יתקוטטו, נושקת לכולם וצוחקת."

ועכשיו ברצינות, כמו שאומרים הילדים: כל התיאור הזה של בית הספר הוא תיאור של wishful thinking ולא תיאור ריאליסטי. לא היה באיטליה בית ספר כזה. יש בספר הזה התגייסות של סופר שהוא גם פטריסט וגם חילוני וגם בעל תודעה פוליטית ליבראלית - וזה באיטליה הקאתולית, אחרי שחרורה ואיחודה - שמנסה לשרר לילדים ולהורים שהמפתח להתקדמות, לאחדות ולמוביליות כלכלית וחברתית הוא החינוך. רק חינוך יוציא אותם ממעגל הנחיתות המעמדית, מהמיקום הגיאוגרפי, מהנחשלות ומהבורות, ויעזור לעצב את השבטים השונים לעם. הכיתה הפלורליסטית, הרב-מעמדית והרב-אזורית, היא מעין מיקרוקוסמוס איטלקי נשאר, אידיאלי. אבל לא הייתה כיתה כזאת. זה היה יציר מלאכותי, משאלת לב חסודה שלא הייתה לה אחיזה במציאות. ואגב, רובה של איטליה בתקופה ההיא הייתה אנאלפבתית, בלי בתי ספר ומורים בכלל, כך שההורים והילדים שהסופר התכוון להעלות על דרך החינוך והאחדות לא יכלו בכלל לקרוא את הספר. לפחות אותנו כאן, בארץ ישראל, הוא חינוך כעבור זמן.

אריך קסטנר (1899-1974)*

אריך קסטנר, אחד מהגדולים ומההומניים ביותר שבין סופרי הילדים בכל הדורות, מתייחס אל בית-הספר ואל דמות המחנך בעיקר בשני ספרים: ב"כאשר הייתי נער קטן", ספרו האוטוביוגרפי, הוא מספר על בית הספר שהוא למד בו ועל שיטות החינוך האלימות שהיו נהוגות בו, ואילו בספר "הכיתה המעופפת" הוא דן בדמות המחנך כפי שלדעתו היא צריכה להיות. "אהבתי מאוד ללכת לבית-ספר. בכל שנות לימודי לא החסרתי אפילו יום אחד", הוא כתב בספר הראשון. את בית-הספר שבו למד הוא מתאר כבניין מפואר וקודר. "באותם הימים היה לכל בתי-הספר מראה קודר: אדום כהה או אפור-שחרחר, מראה נוקשה ומטיל אימה. קרוב לוודאי שנבנו על-ידי אותם אדריכלים שבנו גם את מחנות-הצבא. בתי-הספר דמו לקטרקטיני-ילדים... אולי היה מתפקידם לעורר בנו פחד ויראת כבוד, כשם שעשה זאת מקל הבמבוק שעל שולחן המורה. נראה, שחפצו לחנך את הילדים כך שדרך הפחד יהיו אזרחים נאמנים וצייתנים."

* ראה גם את מאמרו של מנחם רגב (עמוד 56).

על מקל הבמבוק שבו השתמש המורה שלו בכיתה החמישית, מר להמן, הוא מספר כך:

"למר להמן שלנו היה 'מנוי יומי' להתפרצות כעס. זעמו היה גובר למראה תלמידים עצלים, טיפשים, אלימים, חסרי-אומץ, עיקשים, לוחשים, בוכים ומיואשים... הוא היה חולק לנו סטירות-לחי עד שהתנפחו לחיינו. לוקח היה את מקל-הבמבוק בידו, מצווה עלינו להושיט כף-ידנו ומכה חמש או עשר פעמים על כף היד הפתוחה, עד שהאדימה כדם, תפחה כמו בצק-שמרים וכאבה נורא. ומפני שכל אדם, כבר בעורו ילד, יש לו שתי ידיים, היה מגיע גם תורה של היד השנייה. הוא היה מצווה על חצי תריסר מאתנו לשכב זה ליד זה על שורת הספסלים הראשונה והולך ומכה על שישה זוגות מכנסיים הדוקים בזה אחר זה ובמהירות כה רבה, עד שהאוויר הזדעזע ממקהלת נערים בעלת שישה קולות אימים... מי שלא ידע לענות ליד הלוח הוכה על שוקיו ובאחורי ברכיו... לעתים היה המקל מתבקע לאורכו. לעתים נחתך באמצע. חתיכות העץ שרקו באוויר ועפו סביב ראשינו. ואז המשיך המורה לחלק סטירות-לחי, עד להפסקה. ובתחילת השיעור הבא כבר הביא מקל-במבוק חדש.

הוא לא הכה כדי להתענג על כאבנו. הוא הכה מתוך ייאוש. הוא לא הבין שאנחנו לא הבננו את מה שהוא הבין. הוא לא תפס שלא תפסנו למה התכוון. זו הסיבה שהיה יוצא מכליו, שעצביו היו נמתחים ובינתו מסתתרת, והוא היה מכה סביבו ומשתולל כמו מטורף. לפעמים הרגשנו כמו בבית-משוגעים... הוא לא היה מורה אלא מאלף-חיות, בעל אקדח ושוט. הוא הפך את הכיתה לכלוב של חיות-טרף." מורה אחר, שלימד אותנו בשנה הראשונה בבית-הספר, מר ברמזר, קסטנר דוקא זכר לטובה והנציח אותנו בשמו זה בספר "פצפונת ואנטון". זהו המורה הזקן, בעל הקרחת שאין לה סוף, שפצפונת באה אליו כדי להסביר לו למה אנטון נרדם ולא מרוכז בשיעורים ובכך להניא אותנו מלשלוח מכתב מתרה אל אמו.

"לפני שידעתי קרוא וכתוב", כתב קסטנר, "כבר רציתי להיות מורה". בן 14 הוא התחיל ללמוד בסמינר למורים שעליו יכתוב לאחר מעשה: "הסמינר מעצב מורים שנועדו לצקת תלמידים בתבנית אחידה, ההולמת את צורכי המדינה. עד שיצאו לגמלאות, ישחיתו הללו שני דורות של תלמידים."

אחרי שנת עבודה אחת בלבד הגיע קסטנר למסקנה שאינו מתאים להיות מחנך ועזב את ההוראה לצמיתות. "מורים אמיתיים, שנולדו להיות מורים, הם נדירים כמעט כמו גיבורים וקדושים", יכתוב. בספר "הכיתה המעופפת" הוא סרטט לימים את דיוקנו של המחנך האידיאלי דרך דמותו של מחנך הפגימייה, דוקטור בק, שתלמידיו האוהבים מכנים אותו "יוסטוס", לאמור אוהב צדק.

הספר "הכיתה המעופפת", שיצא ב-1933, הוא סיפור חנ"מולד עם סיום מנחם, מפייס, מעורר תקווה. הוא מתרחש ברובו בפנימיית בנים בקירכברג, בימים שלפני פגרת חג-המולד. הנערים, ובראשם מרטין, הם גיבורי העלילה, אך הגיבור הראשי באמת הוא דוקטור בק. דרך דמותו קסטנר מציב את האידיאל שלו לדמות המחנך הטוב: איש רגיש, שחי את חיי חניכיו 24 שעות ביממה, שקשוב לא רק למה שהם אומרים אלא גם לשפת הגוף שלהם, שמכיר את אופיו ואת מצוקותיו של כל חניך, שיודע לומר מילה טובה, להרגיע, לסלוח, להושיט יד, לסייע ברגע הנכון, שיודע להפיק תובנות מכל מקרה ושלא שכח בעצמו את הקושי ואת המורכבות של ילדותו ונעוריו. זהו מחנך שיודע לומר לחניכים שלו "ועכשיו תסתלקו מפה, פרחחים שכמותכם" בקול כזה, שכל הלבבות מתמלאים תקווה. אין פלא שאחרי שיחה אתו אומר החניך מתיאס: "בשביל האיש הזה שם למעלה אני מוכן, אם יהיה צורך, לתלות את עצמי".

"מורה", אומר קסטנר מפי התלמיד פריטשה, "צריך להיות מסוגל להתחדש. אחרת יכולים התלמידים שלו להישאר במיסות ולנחור בזמן שתקליטים ישמיעו להם את השיעורים המוקלטים... אנחנו זקוקים לבני אדם שיהיו חמורים שלנו, ולא לקופסאות-שימורים מהלכות על שתיים! אנחנו זקוקים למורים שחייבים להתפתח אם הם רוצים לפתח אותנו".

רואלד דאל (1916-1990)

גם רואלד דאל - סופר אנגלי ממוצא נורבגי שחי ויצר באנגליה ובארצות-הברית - טעם על בשרו בילדותו את טעם החינוך האלים שהיה מקובל בבתי-ספר אנגליים. פעם אחת הוא ספג מלקות על הישבן בבית-ספר, אחרי שהשליך פגר של עכבר לצנצנת סוכריות בחנות-ממתקים, כשנדמה היה לו שהחנונית אינה משרתת אותו ואת חבריו בכבוד הראוי. אמו המזועזעת מיהרה אל המנהל כדי להתלונן. בנורבגיה, מולדתה, היא אמרה, לא מכים ילדים! "מצטער", אמר המנהל, "אבל כך נהוג אצלנו. אם לא מוצא-חן בעיניך, את רשאית להוציא את הילד מבית-ספר".

זאת הייתה רק ההתחלה. בן תשע נשלח דאל לפנימייה ששרר בה משטר ברזל. נאסר שם על הילדים להפיל משהו על הארץ, להתלחש אחרי כיבוי אורות, לקום בלילה לצורכיהם, אפילו לנחור בעת השינה (כי זה מנהג של "המעמדות הנמוכים"). הוא סבל במיוחד מהתנכלות של מורה שהעליל עליו שהוא ניסה להעתיק במבחן, עברה שספג עליה שש מלקות על הישבן מידי המנהל.

בית־הספר הפרטי רפטון, שאליו נשלח אחר־כך, היה קשוח, משפיל ואכזרי עוד יותר מהקודם. המשגיחים נהגו להעיר את התלמידים באמצע הלילה כדי להלקות אותם "עד זוב דם ממש" בגלל גרב שאחד מהם שכח על הרצפה. תלמידי הכיתה הראשונה נאלצו לשדת את תלמידי הכיתות הגבוהות כעבדים נרצעים. בספרו האוטוביוגרפי על תקופת הילדות, "BOY" (1984), הוא מספר על מקרים שבהם אולץ לחמם בישבנו החשוף את מושב האסלה בבית־השימוש עבור תלמיד בוגר ביום חורף מקפיא. הוא מספר עוד, שהוא וחבריו ספגו שם מכות־רצח - "שש במקל עבה ושש בשוט" - מידי המנהל ומידי תלמידי הכיתה הגבוהה.

בלמודים היה חלש. תמיד נכשל בחיבור אנגלי, ואת הוות־הדעת של מורהו מאז הוא שמר אחר־כך על השולחן שלו כקמע: "אינו יכול להתרכז ולהתבטא באופן צלול... אינו מסוגל לבנות משפט כהלכה ואינו מסוגל לעניין, לסקרן ולחפתיע את הקורא. מעולם לא פגשתי ילד שבאורח כה עקבי כותב בדיק את ההפך ממה שהוא מתכוון." קחו כל משפט והפכו אותו ותקבלו את סגולותיו של דאל הסופר. אין פלא שלרואלד דאל היה חשבון פתוח, מר ונוקב עם מערכת החינוך הבריטית. את החשבון הזה הוא פרע במלואו ב"מטילדה", הספר האחרון שלו, שהפך לרב־מכר ענק ולסרט מצליח. זהו ספר שמבוגרים מרבים להסתייג ממנו ואילו הילדים פשוט מתים עליו. הוא מתחשבן בו עם מערכת החינוך הבריטית וגם עם ההורה הבריטי המצוי, ועושה את זה בברוטאליות חסרת עכבות. את בית־הספר הוא מתאר כקסרקטין מנוון ומבחיל, ואת המנהלת (בתרגום העברי היא נקראת "טרופרדוס") הוא מתאר כרודנית בהמית: "היא הייתה גוש ענקי של אימה מהלכת על שתיים, מפלצת עריצה ואכזרית, שהפחידה עד מוות גם את התלמידים וגם את המורים. אפילו ממרחק אפפה אותה הילה של זדון. כשצעדה, נשמעו היטב קולות הנחרה שפלטה. ואם במקרה עמדה בנתיב התקדמותה קבוצה של ילדים, הייתה מפלסת לה דרך ביניהם כמו טנק."

גם צורתה החיצונית העידה על האופי שלה: עורף של פר, כתפיים רחבות, פרקי ידיים מגוידים, רגליים רבות עוצמה, סנטר עקשני, פה אכזרי וזוג עיניים קטנות ויהירות. "היא נראתה יותר כמו ציידת מוזרה וצמאת דם, המתרוצצת ברחבי היער עם כלבי ציד, מאשר כמנהלת בית־ספר לילדים רכים". ההורים של מטילדה, אגב, אינם זוכים להיאורים מחמיאים הרבה יותר.

תשאלו: אז מה יש בספר הזה, שכתוב בקיצוניות ובהגזמה כאלה? למה בכלל כדאי לילדים לקרוא בו? ובכן, יש בו: למרות ההורים המפגרים, למרות בית־הספר הדורסני, למרות המנהלת המפלצת ובסיוע של מורה טובה ומבינה הילדה מטילדה לומדת לקרוא בכוחות עצמה, אוהבת ספרים, שרה, פתוחה, נבונה

וסקרנית. מה הספר הזה משדר לקוראיו? לא חשוב מאין אתה בא וכמה רמסו אותך בדרך, גורלך בידך: אתה יכול לבוא מהמקום הגרוע ביותר, מההורים הכי דפוקים ומהחינוך הכי סתום וברוטאלי, ולמרות זאת להיות אנושי, פתוח, ישר והגון, אוהב אדם, אוהב ספרים ואוהב תרבות. השאלה היא לא מה עשו לך, קרבן של מי אתה, אלא מה אתה עושה מעצמך.

דוקטור סוס (1904-1991)

אנחנו מגיעים אל הסופר-המאייר האמריקני, דוקטור סוס, שכזכור לא היה דוקטור וודאי לא היה סוס. "זוּס" היה שם משפחתה של אמו, והוא אימץ לו שם זה כשם ספרותי, ואת הדוקטור הוא הוסיף כדי להוסיף לשמו רצינות ואי רצינות גם יחד. כזכור, דוקטור סוס היה מחלוצי ספרי המתחילים, "בגינרס בוקס", והוא טווה בספריו סיפור מצויר סביב מבחר מצומצם של מילים. הפנייה אליו מטעם הוצאת ספרים ומשרד החינוך האמריקני באה אחרי שבסקרים שנעשו התברר שילדי אמריקה פשוט אינם יודעים קרוא וכתוב ורבים מהם, אפילו בכיתות הגבוהות, אפילו אינם מכירים את האלף-בית. ההיצמדות שלהם אל הטלוויזיה ואל הסרטים המצוירים גרמה לכך שתמונות החליפו את המילים.

העניין עלה על סדר-היום הציבורי בחריפות, ובין השאר נמתחה ביקורת חריפה במיוחד על ספרי המקראות שהיו נהוגים אז בבתי-הספר. טענו שאלה קבצים מתקתקים וצדקניים, מדובעים, מזויפים, משעממים, חסרי כל ערך ספרותי ומנותקים מהחיים האמיתיים. הטקסטים והציורים במקראות ההן עסקו בדרך-כלל בילד דיק, בילדה ג'יין ובכלב ספוט, והראו תמיד כמה נפלא ללבוש מדי בית-ספר נקיים, להיות ילד טוב וצייתן וללמוד.

הן במשרד החינוך האמריקני והן בהוצאות הספרים הוחלט לנסות לגייס כותבים ומאיירים אוהבים ומשעשעים למשימה של הדברת הבורות בקרב הילדים. דוקטור סוס גויס הראשון ועשה את זה בתחושת שליחות אמיתית. הוא התחייב בהתחלה לכתוב ספר לבני 6-7, גילאי כיתה א', תוך שימוש ב-225 מילים בלבד, שהוכתבו לו על-ידי העורך בעצה אחת עם משרד החינוך.

במשך שנה שלמה הוא התחבט, כתב ומחק וכתב ומחק. כשכבר כמעט התייאש הוא החליט ששתי המילים הראשונות מתוך הרשימה שיתחרזו יחיו לשם הספר ולנושא שלו. שתי המילים היו "קט" (חתול) ו"הט" (כובע), וכך נולד "The Cat in the Hat" (בעברית תרגמה אותו לאה נאור ל"חתול תעלול"), הראשון בספרי המתחילים שנועדו לעזור לילדים לרכוש את השפה בצורה קלה ומשעשעת. בסופו של דבר עמד סוס בראש סדרה של "בגינרס בוקס", שלו ושל אחרים,

שהצליחה מאוד מסחרית, מכרה עשרות מיליונים וחוללה מהפכה בלימוד הקריאה בארצות הברית. ההומור, השעשוע, משחקי המילים, הפעולה המתמדת והאיורים משכו את לב הקוראים הצעירים והפכו עבורם את הקריאה לתענוג. אבל אני רוצה לטפר כאן על קשר אחר בין סוס לבין חינוך ובית-ספר. בשנת חייו האחרונה התחיל סוס לעבוד על ספר מצויר נוסף שהוא לא זכה לסיימו. העלילה שלו נסבה סביב בית-ספר מיוחד במינו. סוס הספיק לצייר לספר 14 עמודים בלבד של רישומי-הכנה צבעוניים, ובכל אחד מהם טקסט מחורז קצרצר, בכתב יד. אחרי מותו מסרה אותם העורכת שלו להשלמה לידי המשורר-העורך ג'ק פרלוצקי ולידי המאייר ליין סמית.

התוצאה: ספר יפהפה בשם "Hooray for Diffendooper Day!" (1998), שכולו הומאז' של אהבה לדוקטור סוס משני יידיים-מעריצים רבי-כשרון. פרלוצקי כתב את העלילה המחרוזת, על פי הרמזים שהשאיר סוס, ושיבץ בה חרוזים מתוך הטקסט המקורי. סמית אייר את הספר באיורים צבעוניים, בסגנון שלו, ושילב בתוכם, בקולאז', דמויות מתוך האיורים שהשאיר סוס. הספר הוא שיר תהילה לבית-ספר ייחודי, שאין כמוהו בעולם. בית הספר הזה אהוב על התלמידים מפני שהם לומדים בו את כל הדברים הנפלאים באמת, שלא יוכלו ללמוד בשום בית-ספר אחר: איך להקשיב ואיך לחייך, איך לצחוק ואיך לצרוח, מה ההבדל בין כריזנטמה לבין פודל מיניאטורי, איך אפשר לשים אוכף על גב לטאה או גמד, מה ההבדל בין קטוס לבין פרה, איך אפשר ללמד צפרדעים לעוף וברווזים לשיר, ואיך אפשר להלביש חזירים בתחתונים. ילדי בית-הספר נדרשים, בהמשך העלילה, להתחרות בהישגים עם תלמידי בתי-ספר אחרים. אם לא ינצחו, יהיה העונש שלהם ללמוד בבית-ספר רגיל, אינם שמעלה את המוטיבציה שלהם לגבהים אדירים.

זהו ספר מקסים, מיוחד מאוד, שילוב של עבודתם של שלושה אנשים מוכשרים שיש בו אמירה די ברורה, לא בדיוק מחמיאה, על דמותו של בית-הספר הרגיל של ימינו וגעגוע לבית ספר שונה. הספר תורגם לעברית על-ידי נימה קרסו בשם "הידד ליום שונשוני מיוחד!" (מודן, 2001), ותוא האקורד האחרון בתרומתו לספרות הילדים של דוקטור סוס, הדוקטור שעשה 200 מיליון ביקורי בית, בעשרים שפות.

אניד בלייטון (1892-1968)

יש, כמובן, עוד הרבה ספרים העוסקים באופן ישיר או בעקיפין, בנושא מרכזי או

כאחד הנושאים, בבית-הספר, בחינוך, בדמות המורה, בחיי פנימייה וכו'.
ב"השד מכיתה ז'" של מקושינסקי הפולני, ב"תום סוויד" של מרק טוויין
וב"הקומדיה האנושית" של ויליאם סרויאן יש גם כמה פרקים מדהימים
המתרחשים בבית ספר. גם ב"האסופית" יש פרקים שקורים בבית-הספר. זכרו
את לוח הצפחה הנוחת על ראשו של גילברט בליית' אחרי שקרה לאן שרלי
"גזר". גם הספר של סוזי מורגנשטרן, "שירלי ללא הפסקה", שתורגם לעברית,
מתרחש במסגרת כיתה ובית-ספר. יש גם לנו סופרים וסופרות שכתבו ספרים
שיש בהם הוויי בית-ספר וכיתה, אך אין לנו זמן להתעכב על כולם.
אני רוצה לסיים בסיפורן של שתי סופרות דווקא.

הראשונה היא אניד בלייטון, סופרת אנגלית, שכתבה בחייה בערך 700 ספרים
לילדים, חוץ מאלף דברים אחרים שהיא עשתה. 700 ספרים! אין פלא שכולם,
מבקרים ובוודאי גם סופרים, כל-כך שנאו אותה. כי איך אפשר לאהוב ולהעריך
מי שכותבת 30 ספרים כל שנה וגם מרוויחה מהם הרבה כסף? הם בוודאי אינם
שוים! רוב ספריה של בלייטון - "שלושת הבלשים", "חבורת הבלשים והכלב",
הרביעיות, והחמישיות והשביעיות, ו"נדי" כמובן, אינם מתרחשים בתחום
בית-ספר אלא דווקא בחופשות, בפגרות הלימודים, כשיש זמן להרפתקאות. אין
בספריה אפוא הרבה בית-ספר. מה שאני רוצה לספר על בלייטון הוא מה עשתה
האישה השנואה והמבוקרת הזאת למען ילדים, למען החינוך, למען בתי-הספר.

בלייטון הייתה ביסודה מורה שגמרה בהצטיינות את לימודיה בקולג' בשיטת
מונטסורי. הילדים שהיא לימדה ממש פרחו תחת ידה, גם לימודית וגם
הווייתית. דוגמה: בכיתה פרטית אחת היו לה 12 תלמידים בני 4-10, שאת כולם
לימדה בעצמה, כל אחד על-פי גילו, הבנתו ותחומי התעניינותו. היא סיפרה להם
סיפורים, משלה ומשל אחרים. היא כתבה עבורם מחזות קצרים שאותם הציגו
בפני המשפחות. היא לימדה אותם לדקלם, לשיר, לנגן ולרקוד, ופעמיים בשנה
הייתה מקיימת אתם "קונצרט" שהוזמנו אליו גם ההורים. היא לימדה אותם
לקרוא, לחשב, לחשוב, להתבונן, לצאת אל הטבע, לאסוף פרחים ועלים, לעקוב
אחר חיי הצמחים ובעלי-החיים עם חילופי העונות, לקלוע סלים ולחרוז גרעינים
למחרוזות. פעם היא אפילו שיגרה עם התלמידים שלה כדור-פורח, שהתדומם
ונעלם בקצה האופק והוחזר מאוחר יותר על-ידי מי שמצאו אותו בבלגיה, על-פי
כתובת ומכתב שצורפו. על גבי מפה שנפרסה מיד עקבו התלמידים והתלמידות
אחר הדרך שעשה הכדור ממקום השילוח ועד הנחיתה, וכך למדו פרק
בגיאוגרפיה.

במשך שנים היא ערכה וכתבה מגזינים לילדים ולמורים, שבהם הדריכה גם את

אלה וגם את אלה בנושאים של טבע, היסטוריה, גיאוגרפיה, דת, מחזות, סיפורים ותשבצים. היא כתבה ספרים לכל הגילים - לטף, לגיל הביניים ולנוער - ועיבודים מההיסטוריה ומהמיתולוגיה, ספרי טבע, קובצי סיפורים קצרים, שירים ומה לא. בתקופת המלחמה העולמית השנייה היא הפכה ממש לדמות-אם, אם לא ל"גורו" ממש, לרוב ילדי אנגליה. היא הייתה מקבלת כל שבוע מאות מכתבים מילדים שפגשו מהערים הגדולות לאזורי הכפר והתייעצו אתה על בעיותיהם וביקשו הדרכה, עידוד והנחיות לעיסוקים בטבע. את תשובותיהם היו מוצאים במדוריה בעיתוני הילדים.

בליטון ארגנה את הקוראים שלה למבצעים מדהימים של התנדבות וסיוע למאמץ המלחמתי. היא העבירה לידי "הצלב האדום" שלושת אלפים שמיכות צמר שנסרגו, ביזמתה ובהדרכתה, ריבועים דיבועים, על-ידי הקוראים הצעירים שלה ונתפרו יחד על-ידי הורים ומורים. בהיענות לקריאתה אספו הקוראים שלה אינספור גרביים, כפפות, סוודרים ופריטים נחוצים אחרים למען החיילים בחזית. היא עודדה והדריכה את הילדים לגדל בגינות שלהם ירקות במקום פרחים כדי לשפר את אספקת המזון לבית. היא ערכה עם קוראיה מבצעים של איסוף תרומות לילדים נכים ומוגבלים ולבתי-חולים לילדים.

ויחד עם כל אלה היא כתבה ספרים מרתקים באמת, מותחים, עם עלילה והתפתחות. כל אלה שנוטים לזלזל בה, שיואלו לנסות לכתוב ספרים כאלה בעצמם.

אנה-מריה יוקל (1911-2001)

וכאחרונה חביבה אני רוצה להזכיר היום סופרת שלרוב הנוכחים כאן יישמעו שמה זר ומוזר, וזאת אף שהיא חיה כאן, בירושלים: אנה-מריה יוקל. מישהו שמעני? אני פגשתי אותה כאן, בירושלים, לפני 5 שנים בערך, אישה זקנה, בודדה, שמעולם לא הייתה נשואה ומעולם לא היו לה ילדים, מעשנת סיגריה מסיגריות. הספר היחיד שכתבה אנה-מריה יוקל ותורגם לעברית נכתב בפראג לפני 60 שנה, ולמרות זאת הוא אקטואלי כאן ועכשיו יותר מתמיד. שם הספר הוא "צבע הפנינה", ומי שזוכר, עיבוד שלו הוצג במשך כמה שנים בתיאטרון לילדים ולנוער, ואחרי רצח רבין הוא הגיע אפילו לכנסת.

אנה מריה יוקל ברחה מברלין לפראג עם עליית הנאצים לשלטון ב-1933, ושם כתבה ספר אחד לילדים שפורסם, וגם את הספר הזה, שעלילת הצלת כתב-היד שלו מתוארת בהרחבה בפתח הספר. "צבע הפנינה" הוא ספר מדהים באיכותו

הספרותית, הפסיכולוגית, האמנותית והרעיונית. זהו בעצם ספר על פאשיזם. יריבות מתפתחת בין שתי כיתות ט' מקבילות בארץ שעל-פי שמות התלמידים היא ארץ דוברת גרמנית. אין ליריבות הזאת שום סיבה עניינית מלבד העובדה שילד אחד מן השוליים מנסה ללבות אותה כי זה מעלה את מעמדו החברתי. אליו מצטרף ילד נוסף, ילד טוב, שיש לו מצפון מלוכלך: הוא עשה משהו, ומפחד שזה יתגלה. יש לו מה להסתיר. האיבה בין שתי הכיתות הולכת ומסלימה, ומגיעה לאלימות. התהליכים ששתי הכיתות עוברות מדגימים איך בודדים אכולי קנאה ושנאה מסוגלים להוליך אחריהם עדר, איך גאוות-יחידה מזויפת מסלימה למלחמה של ממש, איך האשמות שנוזקות לחלל הופכות ל"עובדות". מודגמת היטב החשיבות של ריטואלים וסמלים כאילו-פטריוטיים - סיסמה, פגישות חשאיות, איסוף כספים לצרכים "סודיים", פולחן האישיות של המנהיג - ל"גיבוש" הקבוצה הפאשיסטית, לחיזוק תחושת העליונות של חבריה ולהעמקת הבוז והשנאה ליריב. מודגם גם היטב איך נוכלים משתי הקבוצות משתפים פעולה ביניהם, וצוברים מהיריבות רווחים מכל הסוגים, ולבסוף איך הכוחות ההגונים בשתי הכיתות משלבים כוחות כדי להדוף את הרוע ולנקות את היחסים.

הספר יצא בהוצאת "כעם עובד" וזכה לתשומת-לב מעטה בלבד. לדעתי כל נער ונערה בישראל שאחרי רצח רבין חייבים לקרוא אותו ולהפנים את המסר שלו.

אנה-מריה יוקל נפטרה בארץ בשנת 2001. איש לא ידע עליה כאן בחייה ובמותה.

סודה של המורה הניה

ד"ר דורית אורגד

כמי שרואה במוֹרָה דמות משמעותית ביותר בחיי ילדים ובני נוער כללתי את דמותה בלא מעט ספרים, והמורה הניה בספר "סודות אפלים" היא רק אחת מהן. אבל יש דבר המבדיל את המורה הניה מכל המורות האחרות: למורה המעולה הזאת המלמדת בחטיבת הביניים יש סוד.

ובעצם למי אין דבר בחייו שהוא שומר בסוד? ודאי יש גם למורות האחרות שכתבתי עליהן סודות, דברים שהן - מסיבות שונות - אינן מספרות. הן זכותו של כל אדם לשמור דברים לעצמו. עד שהגעתי למורה הניה לא עסקתי בסודות של מורות, אלא בהתייחסות שלהן לדמויות שעמדו במרכז העלילה.

לעמליה, למשל, בספר "עמליה וג'י", הייתה מורה בעלת כוונות טובות. כשפקד אסון את משפחתה של עמליה, באה המורה הזאת עם ילדי הכיתה לביתה לנחם, לנסות לעודד את הילדה שהתייתמה פתאום מאביה. כעבור זמן, כשחזרה הכיתה לשגרת הימיום, ורק עמליה לא יכלה להתרכז בלימודים והתנתקה מחברת התלמידים, הזמינה מתוכת הכיתה את אמה לשיחת. "אני אובדת-עצות", אמרה המורה לאמה של עמליה. "חבל שלא הזמנתי אותך לפני חודש. קיוויתי שהזמן יעשה את שלו ועמליה תתגבר בכוחות עצמה על האסון, אבל כשהכנתי את רשימת הצינונים התברר לי שהייתה זו טעות מצדי. בכל המבחנים של השליש האחרון קיבלה עמליה בלתי מספיק..." ("עמליה וג'י", עמ' 79). וכשהודיעה האם שתעניש את הילדה, ניסתה המורה למחות, לרכך את לבה, להציע לה דרכים חלופיות לטפל בבעיה. המורה הזאת היא דמות חיובית, אבל הרבה לא נודע עליה, כי לא היא שעניינה אותי, אלא עמליה והתמודדותה עם בעיותיה הקשות. כך נהגתי גם במחנכת הכיתה של גבריאלי, העולה החדש מארגנטינה מן הספר "ידידות במבחן". יש אפילו ראש פרק בספר זה שנקרא "מורה נחמדה", וכל זאת מפני הרצון הטוב שהיא מגלה כלפיו, בשל נכונותה לסייע לו. היא נשארתי אהו בכיתה בגמר השיעורים. "דצייתי לומר לך", פנתה אליו המורה בנימה לבבית ומסבירת פנים, 'שאם יש לך בעיות אתה יכול תמיד לבוא אליי ולספר לי. אני מוכנה לעזור לך בהפסקות ואחרי השיעורים. האם הבנת היום כל מה שלמדנו, או שיש דברים בלתי ברורים שאני יכולה להסביר לך עכשיו?' ("ידידות במבחן", עמ' 40). גם בזמן השיעורים היא מגלה רצון טוב כלפיו, והתלמידים מתרעמים על היחס המפלה, לדעתם, ומאשימים אותה ב"פרוטקציה" שהיא עושה לנער הדחוי, הלא מקובל.

גם בספר "פגע וברח" נכנסות מורות לעלילה, אלא שכאן ההתייחסות אליהן מורכבת יותר. ליאוניד, תלמיד החטיבה, שנאשם בגרימת תאונה, אינו זוכה ליחס סלחני בשל היותו עולה חדש. אחת המורות אומרת למנהלת בית הספר, שהיא היחידה כמעט המטילה ספק באשמתו. "בבית שלו הוא לא נהנה מאמון שכזה... שמעתי שהוריו אינם יודעים איך לנהוג בו אחרי מה שעולל..." ("פגע וברח". עמ' 55). ומחנכת הכיתה שלו אומרת: "אגחנו צריכים להביא אותו לידי כך שיודה במעשה. כל עוד הוא מכחיש תשרוד בכיתה אווירה עכורה... החבר'ה מגנים אותו וקשה להאשים אותם" (שם, עמ' 56).

אפשר לחוש שזולת הדברים הנאמרים במפורש רוחשת מתחת לפני השטח המולת קולות שאין בה כדי להיטיב עם הנער המואשם באשמת שווא. אלא שמנהלת בית הספר ממתנת את סערת הרוחות ואינה נכנעת לקולות הקוראים לנקיטת צעדים קיצוניים. והלא מנהלי בתי הספר גם הם אנשי הוראה, כלומר מורים.

מורכבת עוד יותר התייחסותי למורים בספר "יום החרגול וימים אחרים", כיוון שכאן אין מדובר בהיררכיה של אנשי הוראה, אלא בשתי מורות בכיתות מקבילות. האחת היא מורה מן הסוג המתואר ב"עמליה וג'ו" וב"ידידות במבחן", אלא שבספר הזה היא מתוארת ביתר הרחבה ויותר מקרוב, מורה אכפתית שאינה מסתפקת בכוונות טובות ובהצעה לעזרה, אלא מתערבת בחיים החברתיים של בני כיתה. "תבואי למסיבה של לאה", אמרה המחנכת כאילו ציוותה עליי לבוא. המשכתי לשתוק, ואז היא שאלה: 'תבואי?' אמרתי שאני לא יודעת. 'במה זה תלוי?' הוסיפה המחנכת לחקור אותי, ולא ידעתי מה לענות. 'אני רוצה שתשתתפי. גם אני אהיה שם'" ("יום החרגול וימים אחרים", עמ' 33).

לעומת זאת, בכיתה המקבילה מלמדת מורה שאינה מבינה ללבם של אלה מתלמידיה שארץ מוצאם היא אתיופיה. וכך זה מתואר בספר: "המחנכת שלנו שונאת אותנו", אמרה יהודית, ומרים אישרה את דבריה בתנועות גמרצות שעשתה בראשה. 'למה?' שאלתי. 'מה היא עשתה?' היא צרחה עליי ועל מרים, ענתה יהודית, 'אמרה דברים לא יפים...' 'זהכול לפני הכיתה', התפרצה מרים לדבריה ובעיניה הופיעו דמעות. 'איזה דברים היא אמרה לכן? המשכתי לשאול. אולי רק נדמה להן שהייתה למורה שלהן כוונה לפגוע בהן. היא דרשה שנחזור על מה שאמרה קודם, אבל לא שמענו, כי היה רעש, וקשה לשמוע מן המקום שאנחנו יושבות. התביישנו ולא אמרנו כלום', אמרה יהודית וסיפרה איך אחרי זה המורה התנפלה עליה ועל מרים וצרחה 'מטומטמות... מטומטמות כמו פרות'. השלימה מרים בלחש" (שם, עמ' 41).

בניגוד למובאות מן הספרים הקודמים שהזכרתי, ספרים שאת עלילותיהם בדיתי

מדמינו, צר לי לומר שהדברים שהבאתי לעיל מתוך "יום החרגול וימים אחרים" לקוחים מן המציאות. והמובאה הבאה, שגם היא מתוך ספר זה, עשויה להסביר את התופעה:

"יהודית סיפרה לי שמחנכת הכיתה לא התייחסה לסבא שלה בכבוד והוא נפגע מאוד. הרי בתור קס הוא רגיל שכולם יכבדו אותו... היא עשתה לו סימן לשבת, לגמה מן התה שלה, ותקעה את מבטה ישר לעיניו. הוא התיישב, ויהודית, שהייתה נוכחת, סיפרה שדיבר אל המורה בקול שקט ואמר: 'באתי לשוחח אתך על הטענות שיש לנכדתי...' ואז התמלאו עיני המורה זעם והיא אמרה בלגלוג: 'לנכדה שלך יש טענות, הא? ואחר כך היא הרימה את קולה והתחילה לצעוק... סבא של יהודית לא נשאר להקשיב לעלבונות שהטיחה בו. הוא פשוט קם ויצא' ("יום החרגול וימים אחרים", עמ' 71).

כמה שונות זו מזו הן שתי המורות! בעוד שמורתה של אסנת, גיבורת הספר, עושה כמיטב יכולתה כדי לקדם את תלמידתה ה"אתיופית" ומצליחה בכך - בסוף שנת הלימודים אסנת מאובחנת כנערה מחוננת - אין המורה האחרת מגלה רצון להבין ללבן של תלמידותיה ממוצא אתיופי, ודומה שלא ניחנה ברגישות הנחוצה למילוי תפקידה כמחנכת.

ועכשיו למי שבה פתחת, למורה הניה, שכאמור עשתה לה שם כמחנכת מעולה, וכמו שכבר רמזתי ההתייחסות אליה אינה מצטמצמת לאספקט של תפקידה מבחינתו של התלמיד, שהוא העומד במרכז העניינים.

בספר "סודות אפלים" לא רק התלמידים תופסים מקום מרכזי בעלילה אלא גם המורה. מדובר באישה שחייה טובבים סביב עבודתה החינוכית, דמות נאורה המקדישה את עצמה להוראה. ואם בעבר צלחה בידיה המשימה, שלולי כן לא הייתה עושה לעצמה את השם הטוב הזה, הרי עתה, בשנת הלימודים שהספר מתאר, אחד התלמידים מביא אותה לנקודת שבירה. אביב, זה שמו של הנער בן השלוש עשרה, הוא בנו של קצין משטרה בכיר וכן אמצעי במשפחתו. אחיו הבכור ממלא את ציפיות ההורים: הוא תלמיד מצטיין והתנהגותו בוגרת; אחותו הקטנה היא הבובה המפונקת של המשפחה; לעומת זאת, אליו ההורים אינם חדלים לבוא בטענות. בית הספר שבו למד אביב בעבר היה לו מפלט, שם - באמצעות כוחו הפיזי - השתלט על בני כיתתו ועשה בהם כרצונו. כעת, בחטיבת הביניים, אביב מנסה לעשות את מה שהיה רגיל לעשות בבית הספר היסודי. אבל פה, כשהוא מתפרע ומנסה להראות את כוחו כדי לבסס בדרך זו את מעמדו בכיתה החדשה, המחנכת הניה מעמידה אותו במקומו: "די", קוטע קולה החד של המחנכת את דבריו של אביב ואת גלי הצחוק שעוררו בכיתה. שותקת היא מביטה באביב בעיניה הממושקפות, כאילו היא חוככת בדעתה מה לעשות בו,

ומחליטה לבסוף להתעלם, ללא הפרעה קוראת הניה את השמות הבאים. אך בהגיעה לשמו של דודי, והיא מבטאה אותו בהטעמה: 'דוד זיוון' מתפרץ אביב: 'דודיק פודינג...' על כך אין הניה יכולה להבליג עוד. היא בולעת אוויר, נושפת אותו בכוח ופונה לאביב: 'תיגש אליי אחרי השיעור' ("סודות אפלים", עמ' 11). הדברים שאמרה הניה לאביב לאחר השיעור מעוררים את חמתו, והוא משחזר אותם לעצמו בזעם: " 'תקשיב היטב, אביב, גם אם בכיתה ו' היית כוכב זוהר, מלך הכיתה אולי - כאן, בחטיבה, אתה מתחיל מאל"ף, ומוטב שתפנה את מאמציך לכיוונים מועילים ותימנע מהתנהגות שכל מטרתה להרשים את הכיתה. למעשה אינך שם לצחוק אלא את עצמך בלבד! איזה גאון! הדיבורים שלה עשו לי חשק לברוח משם. איזו חוצפה: בלי לברר, בלי לשאול שאלות, פתאום היא מתנפלת עליי ואומרת שטויות... מה היא בכלל מבינה בעניינים האלה, זקנה מיובשת שכמותה, התיכת קרפדה נפוחה... הכינוי הזה, 'קרפדה נפוחה', שעולה על דעתו, משעשע אותי, והוא מהיין לעצמו: אני אדאג לכך שזה יהיה הכינוי הרשמי שלה. היא עוד תצטער שהתנפלה עליי..." (שם, עמ' 15).

ואכן אביב עושה כמיטב יכולתו שהניה תצטער, ויש לו יכולת להרע. מה עוד שגילה את חולשותיהם (את הסודות הכמוסים) של שניים מבני כיתתו, וכיוון שנחשפו בפניו הם נאלצים לשתף אותו פעולה במרד נגד המורה. את סודו - שאינו מסוגל להימנע ממציצת אגודלו בזמן השינה, עניין המעלה עליו את חמתו של אביו - את הסוד הזה הוא מיטיב להסתיר, ובעיני חבריו הוא מצטייר כדמות כוחנית שחלילה להם להתנגד לסמכותה.

שיתוף הפעולה המתמשך של השלושה נגד המורה גורם בסופו של דבר למכתב התפטרות שהניה מגישה למנהלת החטיבה, שהיא היחידה, בינתיים, היודעת את סודה של המחנכת הוותיקה. ההתפטרות אינה מתקבלת, שכן סודה של הניה נודע, ולמעט אביב, המוסיף לנטור לה איבה, מבקשים ממנה תלמידה שתמשיך ללמדם. גם הם, כיתר המחזורים שחינכה עד אותו יום, מביעים לה את הוקרתם עם סיום לימודיהם.

פרס זאב תשס"ד

דבר הענחה ד"ר אליעזר מרכוס בעקס פרס זאב

דברי פתיחה: לכבוד הוא לי להנחות את טכס חלוקת פרס זאב לספרות ילדים ונוער, הניתן מאז שנת תשל"ב ונתכבדו בו מיטב היוצרים בתחום ספרות הילדים בארצנו.

הפרס ע"ש זאב - איש הערכים, המשורר שהיה מחנך והמחנך שהיה משורר, איש הטבע ומקים מערכת החינוך של צה"ל. כמה זקוקים אנו עתה במצוקת העתים לאנשים בעלי שאר רוח כזאב ולכבוד לפרס ולמקבליו שהוא נקרא על שמו. **למקבלי הפרס:** אני זוכה כל שנה לקרוא את ספרי מקבלי הפרס לאחר ש"העבודה השחורה" נעשתה ע"י חבר השופטים שקראו יצירות רבות. עלי לציין שהשנה נהניתי מאד משלושת הספרים שזכו בפרס.

הספר "צלינקה" של צילה ליברמן הינו ספר אישי מאוד, חלק מהתופעה המוכרת של חזרה מאוחרת לאימת השואה. יש בספר הכתוב ברגישות ובכנות רבה רשמי ילדה שמגיל 7 עד גיל 13 עברה אימים אלו.

"מה זאת בעצם מלחמה?" שואלת הילדה בתמימות. "דבר רע מאד" עונה האב. יש כאן תאור מרתק, מדהים ומזעזע על החיים והמוות בגטו קילצה, של ילדה שארע לה נס ועברה את כל המכשולים ושרדה.

אקי שביט הינו שם חדש בשבילי והוא מקבל את פרס זאב על ספרו "איגור ומסע העגורים". במוקדו של הסיפור הפיוטי השואה בין הגירת בני אדם שלגבי הילד איגור היא קשה וכפוייה לנדידת העגורים שאינם מוגבלים בזמן: "הם אדונים לעצמם ציפורי דרור". יש בסיפור יכולת תאור הן של נדידת הציפורים של עמק החולה והן בתאור העדין של אהבת הנעורים המקסימה בין איגור לורד שמסייעת לו להקלט באר חרף כל הקשיים.

גב' אסתר שטוייט-וורצל זוכה בפרס על ספרה העשרים לילדים ונוער "חברות". בשבילי, שכצעיר וכמחנך אהבתי כל כך את "אורי" את "אליפס" וספרים אחרים של הסופרת שהייתה עבורי כאגדה היה מרגש לקרוא ספר זה. יש בסופר את היכולת לחדור לחיי ילדים.

ויתר המחמאות הרי הן מפורטות בדברי השופטות ובדבריה של מקבלת הפרס. יש בספר גם התייחסות לעולה החדשה וקשיי קליטתה, לאלימות, היפר אקטביות, חד-הודיות, אבטלה - כל הנושאים שעושים את מדינתנו לכה מעניינת וכה פרובלמטית. אך מעל לכל - ערכה של חברות אמת המאפשרת אהבה ושיקום.

דברים לגרשון ברגסון לקבלת הפרס על מפעל חייו:
גרשון היקר,

נפגשנו הרבה בדרכי החיים: למדנו יחד באוניברסיטה, היית מנהל מחוז שלי כשנהלתי ב"ס בדרום וכשנהלתי את ביה"ס הניסויי בירושלים. בהיותי במזכירות הפדגוגית עבדנו יחד לקידום הנושא של ספרות ילדים שכה קרוב לרוחי.

כשקראתי את ספרך הביוגרפי - התרגשתי מאד. זהו ספר תולדות הציונות באמצעות הדוגמה האישית, אהבת העם, אהבת הארץ ואהבת הספר. איני מכיר עוד אדם בגילו של גרשון שמתמיד לבוא לעבודה בהתנדבות ומרים נושא שדווקא בעידן הטלקומוניקציה יש לו חשיבות אדירה: עידוד הקריאה בקרב ילדים ונוער.

"פרס זאב" כמו "ספרות ילדים ונוער" כמו מפעל "הספר הטוב המוזל" הם "התינוקות" של גרשון ואין כמוהו אדם הרשאי לשאת בפרס על "מפעל חיים". לא עוד אלא שאת הפרס עצמו הוא החליט לתרום להמשך המפעל. איני יכול בלי להזכיר את העזר כנגדו (בעצם בעדו) מניה, שגם היא קשורה אצלי בים של ספרים מבניין מייזר כגבעת-דם, שם רבים מאתנו זכו לעצתה ולשרותיה המעולים. אני מאחל בשם כולנו לגרשון ולמניה בריאות טובה ושנזכה כולנו להנות מטובכם עוד שנים רבות.

דברי ברכה של פנהלת בית אריאלה - הגב' חוה ליבר
ערב טוב,

פרס זאב מחולק זו השנה ה-32 ובפעם ה-25 בבית אריאלה בעיר תל-אביב-יפו. יש לי הכבוד והעונג לברך את מקבלי פרס זאב לספרות ילדים ונוער לשנת תשס"ג מיסודו של משרד החינוך.

המשורר זאב חובר לזכרונות ילדות שלי, הכרתי את המשורר אהרון זאב וכן את משפחתו (את בנותיו תרצה והגר ואת נכדיו שי, טילי ומיכל). אהרון זאב הקדיש את כל חייו בארץ לחינוך. עם עלייתו לארץ ב-1925 לימד תחילה בדגניה ואחר כך בתל-אביב ובשכונת בורוכוב. היה ממקימי בית החינוך לילדי העובדים.

בתש"ח ערך את "דברי לילדים" קירב לעיתון את דור הסופרים הצעירים בני הארץ וכתב בו את המדור השבועי "שים אל לבך". בשלהי מלחמת העצמאות

נתמנה ראש מחלקת התרבות של צה"ל. הוא שהקים את מפקדת קצין חינוך ראשי.

הרשו לי בהזדמנות זו להודות למר גרשון ברגסון על היותו המנוע מאחורי פרס זאב ועל בחירו בבית אריאלה לקיום טקס לחלוקת פרס זאב. לפרס זאב ולבית אריאלה יש קשר אמין לספרות ילדים.

זה יותר מעשרים שנה שוקד בית אריאלה על טיפוח ספרות הילדים והנוער בארץ ומנסה לקרב את הצעירים, שחלקם טרם למדו לקרוא, אל הספר.

מחשבה רבה מוקדשת לעידוד הקריאה בקרב הילדים ובני הנוער בגילאים השונים. המגמה היא לעורר בהם עניין בספרות המקור ובספרות הקלאסיקה העולמית לסוגיה השונים: ספרי הרפתקאות ומסע, אגדות, מעשיות ומשלים, סיפורים היסטוריים, סיפורי בעלי חיים, מדע בדיוני, קומיקס וכו'.

הדבר נעשה בדרכים שונות: מפגשים עם סופרים שכותבים לילדים ולנוער, "חגיגות לספרים חדשים", סדנאות כתיבה לילדים ולנוער בהנחיית סופרים, וכן "שעת סיפור", שבה מאזינים הילדים לסיפורים מפי מיטב המספרים המקצועיים.

במהלך השנים אירחנו בבית אריאלה את רוב הסופרים הכותבים לילדים ולנוער בארץ. במקביל טיפח בית אריאלה קשר הדוק עם הסופרים, עם המאיירים ועם חוקרי ספרות הילדים. כל אלה נטלו חלק במפגשים הרבים שקיימנו, בתערוכות, בסדנאות לכותבי ספרות הילדים הנכתבת בארץ.

סקרי דעת קהל מצביעים על מגמה כלל עולמית של ירידה משמעותית בקריאה בקרב ילדים ובני נוער.

מוטלת עלינו - מחנכים וספרנים החובה להיות מפיצי הספר גם בעידן האינטרנט, המחשב והטלוויזיה. לכל ספר חוקים משלו וכל ספר יוצר עולם משלו.

אני מברכת את זוכי הפרס, את חבר השופטים ומאחלת למר גרשון ברגסון אריכות ימים.

דבר המו"לים בעקס פרס זאב תשס"ד

פירה עאיר

מה תפקידו של המו"ל ?

הדבה תפקידים למו"ל, ובמיוחד למי שעוסק בספרי ילדים. בראש וראשונה - לדאוג לתפריט הרוחני של קוראיו הצעירים. זה לא רק תפקיד, זו אחריות, להזין את הקוראים בספרות משובחת על כל גוונית. כל מו"ל רוצה להוציא ספרות במיטבה. והנה, השירה כמעט נעדרת משולחננו ומארון הספרים שלנו. לא פעם אנו נכנעים לטעם הרחוב וללחצי השוק, שלא בטובתנו.

לעומת זאת, בתי הוצאה אחדים מחדשים כיום קלסיקנים - ביאליק, שלונסקי, אלתרמן, לאה גולדברג - ובכך דואגים למורשה הספרות העברית. הם מביאים לידי האלף השלישי את הספרות שעליה גדלו הוריהם וסביהם ואף סבי סביהם. הם יוצרים את הדרשיח ההכרחי בין הדורות.

כאשר המו"לים מביאים לדור הצעיר סיפורים עדכניים ממצאות חיינו, הם יוצרים את הנדבך הראשון של מסורת חדשה. כאשר הם מביאים בספרים זיכרונות וסיפורים מעברנו, הם משמרים מציאות שהייתה וללא הספרות אולי הייתה נשכחת. ועוד נותר למו"ל לבור את הבר מן התבן מול לחצי החומר, כי הרי בלי קמח אין תורה, ולמרות הכול להישאר נאמן לעולם ערכיו.

והנה, הספרים שלכבודם אנו חוגגים היום עומדים באותם קריטריונים של ספרות משובחת שיש בה רובד ערכי שמעבר לסיפור המעשה: אהבת הטבע, קליטת עלייה ויחסי חברות בספרו של אקי שביט, וכוחה של חברות אמיצה לנצח לקות למידה בספרה של אסתר שטרײט וורצל ומלחמה על הקיום ועל שמירת צלם האדם בספרה של צילה ליברמן.

כל אלה מעידים שהמו"לים, על אף צוק העתים, נאמנים לתפקידם וזוכרים היטב על מה הופקדו, כי בסופו של דבר הספרות היא הכוח האנושי האמיתי והיא הסוד.

נימוקי ועדת הפרס למתן "פרס זאב"

גרשון ברגסון - עפעל חיים של אדם אחד

כל אדם הוא סיפור חיים, אבל לא כל אדם זוכה לחיות כמעט מאה שנה בעוד כוחו במותניו והוא פעיל ועובד במלוא המרץ לטובת הקהילה ובהתנדבות. לא כל אדם זוכה להקים מפעל מפואר ולהעמיק ולשפר אותו משך 25 שנים אחרי צאתו לגמלאות. אך כזה הוא גרשון ברגסון.

גרשון ברגסון, שאנו מבקשים להעניק לו את "פרס זאב", מייצג תקופה, מייצג כמעט מאה שנות ציונות וכמעט מאה שנות עלייה וחינוך עברי. לצערנו הוא מייצג גם שכול יהודי ושכול ישראלי והרבה כאב.

וזוהי הכרוניקה של חייו:

הוא נולד ב-21.8.1913 בעיר שרפץ בפולין, ילד חמישי מבין 8 אחים ואחיות במשפחה מסורתית ברוח הימים ההם בעיירה היהודית. בגיל שלוש למד בחדר; בגיל 5 עבר ל"חדר מתוקן", ומגיל 10 למד אצל "מלמד" פרטי, עד גיל הבר-מצווה. בבחרותו למד אצל מורה פרטי השכלה כללית, כולל פולנית ומדעים כלליים.

בין השנים 1921-1929 היה פעיל בקן "הנוער הציוני". כאן ניטעו בגרשון הנער ערכים שילוו אותו כל חייו ויהיו נר לרגליו, תחילה כחניך ואחר כך כמדריך, כראש "הקן" וכחבר המועצה הארצית, בפעילות כל השנים היה חבר בהנהגת הגליל: בשרפץ, בוילנה, בקילצה וברודום. גרשון ינק ממקורות הציונות הפעילה והמעשית ערכים שהכינו אותו להיות מעורב בחברה, פעיל ויוזם. זו הייתה מעין טירונות לאדם בגולה, חניכות שהכינה אותו להיות מנהיג ולרוץ קדימה בראש המחנה.

בין השנים 1932-1935 למד גרשון בסמינר למורים "תרבות" בוילנה כהמשך ישיר ללימודיו כתלמיד במסגרת זו כאן ניטעו בברגסון ניצני ההתנהלות העתידה שלו. בין השנים 1935-1938 היה מורה בבית הספר "תרבות" באופטוב. והתנסה לראשונה בחיי מורה עברי מן השורה. היו לו הרבה תקוות והרבה אכזבות, אבל הוא לא ויתר על שאיפתו להנחיל לתלמידיו לא רק תורה ודרך ארץ אלא גם אהבה לשפה העברית וגאווה על היותם יהודים, למרות הגולה והגלותיות.

בשנת 1935 עם כיבוש פולין ע"י הרוסים למד גרשון בבית הספר למוזיקה, במגמת הניצוח. זהו פן חדש בחייו ובאישיותו של מי שהאמין שלמוזיקה דרכים משלה לפתוח את הלב, והוא עוד יעשה בה שימוש גם בעתיד. בתקופת נעוריו היה "משורר" אצל חזן בעיירתו.

ב-1939 ברח גרשון מהנאצים לרובנו שבפולין. פרצה מלחמת העולם השנייה, שבר גדול, והייו השתבשו לגמרי, והמשימה הייתה הישרדות.

ב-1941 ברח גרשון לאורל במטרה להגיע לטשקנט ומשם לארץ ישראל.

ב-1942 הוא גויס לצבא האדום, ועבר קורס קצינים מתוך מודעות עמוקה שיש להילחם בנאצים וחייבים לעמוד בפרץ.

בין השנים 1942-1945 עבד כפועל בבית חרושת לכותנה בפרגנה באוּוּבְּקִיסְטָאן, וקודם להיות הממונה על המחלקה לסטטיסטיקה.

ב-1946 חזר גרשון מפרגנה לפולין, ומשם, דרך צ'כיה לגרמניה. המלחמה הסתיימה, והמשימה החדשה הייתה ללקט את השברים ולאחות את הפצעים אחרי הירצחם של בני המשפחה כולם בשואה. להוציא שני אחים ומשפחותיהם שעלו לארץ לפני השואה. כל זה יקרה בארץ ישראל, משאת הלב והכיסופים, התשובה למוראות המלחמה וההשמדה.

ב-1946 יזם גרשון עריכת עיתון לבני ה"נוער הציוני" בגרמניה, "די ציוניסטישע שטימע". הוא פרסם חומר על הקיבוצים בארץ, ושכתב סיפורי חגים וסיפורים ביוגרפיים על גדולי הציונות. את העיתון ערך משך שנתיים, ויזם עריכת עיתון נוסף, "הנוער הציוני", שהיה מיועד לקני התנועה, וערך אותו משך שנה וחצי, עד ליציאתו לארץ.

ב-1947 חזר גרשון לפעילות בקני הנוער הציוני, גיבש קבוצת ילדים של "שארית הפלטה" ועלה בסוף ספטמבר 1947 לארץ והתמקם לזמן קצר בקיבוץ אושה. בין השנים 1948-1954 קיבל גרשון את הצעתו של משה קול להיות שותף להקמת מוסד חינוכי לילדים פליטי השואה מטעם עליית הנוער, ועבר ל"אלוני יצחק, ושם שימש גם חבר ההנהלה, גם מנהל בית הספר וגם מנהל פדגוגי של "אלוני יצחק" משך שמונה שנים, וגיבש רציונאל חינוכי למוסד זה:

"זהו בית ספר המיועד להיות בית לילדים שמעולם לא היה להם בית. בבית ספר זה צריך למצוא דרך לאחד ילדים המדברים בשפות שונות, ילדים הבאים ממקומות שונים, עם מטענים של רגשות ויכולות שונים. כולם יתומים, עם מטענים של חרדות, והמשותף לכולם - כמיהה לאהבה."

"אין אצלנו שיטה", אמרו גרשון ואשתו מניה כשנשאלו על שיטת עבודתם במוסד. "יש אצלנו רוח, ורוח זו היא רוח הלב".

בין השנים 1954-1960 עבר גרשון להתגורר באשקלון, שימש מפקח כולל באזור הדרום, ופעל להקמת מוסדות לילדים טעוני טיפוח ולקידום החינוך הקדם-מקצועי, וכן להקמת מערך שיעורי עזר לילדים בחינוך היסודי.

בין השנים 1957-1960 היה גרשון מפקח על אזור הדרום כולו, ובמקביל החל לקדם את הנושא של העמקת הקריאה החופשית והוראת ספרות ילדים (בעקבות השתלמות בנושא בארה"ב).

בשנת 1960 התמנה בירושלים במשרד החינוך לחבר המזכירות הפדגוגית, (לראשונה ביזמת השר ארן, ב-1970 התמנה למנהל מחוז ירושלים ולמפקח ארצי).

ובנה את המדור לספריות בבתי-ספר והחל בבניית המדור לספרות ילדים במשרד. בשנת 1973 במלחמת יום הכיפורים נפל בנו, אביחי.

ב-1974 יזם גרשון עריכת רבעון מחקרי בספרות ילדים "ספרות ילדים ונוער", המתקיים באופן רצוף שלושים שנה, וברגסון משמש עורכו מאז היווסדו ועד היום. באותה שנה יזם את "מבצע הספר הטוב במחיר מוזל" המציע לילדי בתי הספר בארץ שלוש פעמים בשנה ספרים איכותיים במחירים נמוכים ומסובסדים. הספרים נבחרים על ידי ועדת מומחים ומשווקים בעידוד המדור לספרות ילדים. "מבצע הספר המוזל" הביא עד היום למעלה ממיליון ושמונה מאות אלף ספרי קריאה לילדים ועודו ממשיך בעוצמה רבה.

ב-1986 קיבל גרשון את "פרס חינוך" מטעם עיריית תל אביב. ב-1984 פרש ברגסון באופן רשמי לגמלאות, אך הוא ממשיך לנהל את המדור לספרות ילדים במשרד החינוך בהתנדבות מלאה ובחינויות אין סופית עד עצם היום הזה;

- הוא יוזם ומארגן כל שנה שני ימי עיון למורים ולספרנים בנושאי ספרות ילדים.

- הוא עומד בראש "קרן בית הנשיא לספריות" בבתי-ספר. תוך כדי עבודתו סיים גרשון את לימודיו באוניברסיטה העברית בחינוך ובספרות.

- הוא עומד בראש ועדת פרס שיזם בשנת 1972, "פרס זאב לספרות ילדים". פרס זה ניתן לסופר ילדים עכשווי שיצירתו מוגדרת כטובה בסוגה, בשנה הנדונה. הפרס ניתן בשיתוף עם המחלקה להנצחה בצה"ל, לזכרו של זאב אהרון ויינסראוב, שהיה קצין חינוך ראשי לצה"ל ומשורר חשוב לילדים.

- הוא ממשיך בעריכת "הקטלוג המנומק" - וערך עד היום 10 קטלוגים הסוקרים את מיטב ספרות הילדים בארץ, למן ימי טרום המדינה ועד ספרות הילדים העכשווית.

- "מבצע הספר המוזל" שיזם מקיף את כל התלמידים בישראל, מכל שכבות הציבור, בכל אתר ואתר בארץ. זוהי דרכו של ברגסון לומר: קחו ספר במחיר פעוט וקראו, קראו ותיהנו, תיהנו ותרצו לקרוא עוד ועוד. תקראו עוד ועוד ותתפתחו, תלמדו לחשוב, תלמדו לפקוח עיניים ותחוו את חדות הקריאה ואת חדות הידע. הצטרפו לעולם הספרים: ספרים הם חברים טובים!

תוך כדי עבודתו סיים גרשון את לימודיו באוניברסיטה העברית בחינוך ובספרות, ללא לאות, משך כשבעים שנה, ברגסון משמש במערכת החינוך. ארבעים שנה הוא בירושלים, במפעל ההתנדבותי שלו: העמקת המודעות של המורים, הספרנים ובעיקר הילדים לכוחה של המילה הכתובה, לסיפור, לשיר ולספר. המדור לספרות ילדים במשרד החינוך, כמו גם הרבעון "ספרות ילדים ונוער", הם פרי עבודתו של "משוגע לדבר", ועל זאת, ללא כל ספק, מגיע לו פרס "זאב" על מפעל חיים.

ד"ר מירי ברנך

ד"ר לאה חובב

ירדנה הדס

לספר "איגור ועסע העגורים" פאת אקי שביט

לפנינו סיפור עלילה שתוכו רצוף ידע רב, אך הוא אינו "מלמד", יש בו ערכים אנושיים חשובים, והוא אינו מטיף; יש בו אהבה, געגועים, שיתוף ודאגה, ואין בו שמץ רגשנות. בסיפור כמה "במות": רוסיה, צרפת וישראל (שבמרכזה עמק החולה). הוא יוצר שותפות גודל בין נער עולה (איגור) ובין עגור נושא משדר שקולו נאלם. שניהם הגיעו מרוסיה, שניהם נקלעים למצוקה, ושניהם מתערים בארצם החדשה. הסיפור נרקם בכישרון רב, בזהירות, בתבונה וברגישות. הוא מעשיר את קוראיו הצעירים בידע, באמפתיה ובהבנת העולם שאנו חיים בו.

במת-המפגש העיקרית בסיפור הוא עמק החולה. בו בחרו הציפורים הנוודות - ובו בחר קרל העגור העייף - למשכן קבע. הרגע המאושר ביותר בסיפור הוא זה שבו נמצא סוף סוף ה"עגור ואנטנה על גבו מנקר בקרקע, מחפש שורשים" תרתי משמע. מחפש ומוצא. קסמו של הספר הוא בין היתר בכך שלכאורה אין יותר בודד מעגור יחיד, העושה את דרכו הקשה אל ארצות החום, ואין בודד מנער עולה שדומה עליו כי אין לו נפש קרובה במולדתו החדשה, בכיתתו ובחברת בני גילו, שעדיין לא הסכינ לחיות ביניהם. ולמרות זאת העגור מוצא את דרכו לחיים מלאים ויפים בארץ, וכמוהו איגור הנער מוצא לו מסילות לידידות אמת עם נערה ישראלית, עם משפחתה ועם חבריו לספסל הלימודים.

לאה גולדברג כתבה כי "רק ציפורי מסע יודעות את זה הכאב של שתי המולדות". סיפורו של איגור הנער - "ההיולדות פעמיים", השורשים שבשני נופים שונים סיפור זה מקביל לסיפורו של קרל העגור. שניהם סובלים תוך כדי תהליך-ההתערות בישראל. שניהם חופשיים לחזור ולפקוד את המולדת האחרת, אם וכאשר ירצו בכך. שניהם מתאהבים במולדתם החדשה, ישראל, בעיקר משום שהם מוצאים בה אהבה. הסיפור הוא אמין וחף מהשתפכיות ומהטפות. אין הוא גולש למתקתקות. הוא פונה אל רגישותו של הקורא הצעיר ומעשיר אותו גם מבחינת הידע. הקורא לומד לאהוב ולהעריך גם את המבוגרים שבסיפור, כיוון שכולם דוברים אליו ישירות, "בגובה העיניים". תוך כדי כך הוא זוכה בכמה "תועלות נלוות", ביניהן היכרות עם עמק החולה (במתו העיקרית של הסיפור) ומידע על נדידת הציפורים ועל זיקת המדע אליה.

הערה: הספר מוגש לקורא הצעיר בתשומת לב מרבית. לטקסט עצמו נוספים גם מתכונים טעימים וקלים להכנה (גם בעת טיול). הוא מלווה איורים נאים בשחור-לבן ושתי מפות: מסלולי הנדידה של העגורים ומסלול החיפושים של ורד ואיגור אחר העגור קרל.

לאור האמור לעיל הוחלט להעניק לאקי שביט "פרס זאב" לשנת תשס"ד.

ירדנה הדס

ד"ר מירי ברוך

ד"ר לאה חובב

לספר "חברות" עאת אסתר שטרייט-וורצל

אסתר שטרייט-וורצל אינה פנים חדשות בקרב קוראי ספרות הילדים ושוחריה יצירתה משתרעת על פני כארבעים שנה, ובהן ספריה המפורסמים "מן המיצר", "אורי" "אליפים" ועוד. וכמובן הספר "חברות", שהוא העשרים במספר, ובגינה היא זוכה להיות כלת מעמד נכבד זה.

"חברות" הוא ספר ריאליסטי, בעל ערכים, המעלה בעיות חברתיות, כלכליות, לאומיות ואנושיות. לכמה מן הבעיות יש הסבר פנימי-פסיכולוגי בתוך העלילה עצמה. לאחדות מן הבעיות יש פתרון, ויש בעיות הנותרות ללא מוצא, כדרך שהדבר קורה בחיים. זהו סיפור של התבגרות והבנה נפשית מעמיקה את הטוב והרע.

המחברת מותחת ביקורת נוקבת על מורה המלבינה את תלמידתה ברבים, ומציירת כנגדה ביד אמן את המורה הנבונה החשה לעזרת תלמידיה במצוקתם. אסתר שטרייט-וורצל רגישה לבעיית העולים החדשים ולקשיי קליטתם, ומצביעה על החדדיות שבעזרה להם ובתמורה - ידידות וחברות לגיבורת הספר השרויה בבדידות.

החברות היא ערך מרכזי בספר המוצג באמצעות החיוב והשלילה, הקנאה והשנאה, מחד גיסא, והידידות מאידך גיסא. היא יוצרת בקוראיה ראייה נכונה ואמפתיה גם כלפי האדם הרע, ומביאה אותם לשיפוט צודק כלפי הזולת ולהבנתו.

סגנון הכתיבה של אסתר שטרייט-וורצל צלול וברור, והוא מצטיין ברגישות גבוהה ובאמינות מרתקת. העלילה שזורה אפיזודות הנפתחות זו לתוך זו במקום ובזמן הנכונים.

כל יחידה מגרה את הקורא לרצות לדעת יותר ולהבין את נפש הגיבורים. המציאות החיצונית והעולם הפנימי קשורים קשר הדוק זה לזה ומפרים זה את זה. הקוראים, צעירים כמבוגרים, יתרשמו מן האמת הפנימית של העלילה והגיבורים כאחד. ואכן, המטרה שהציגה לעצמה הסופרת בראשית דבריה - "חשוב שסיפורי יפורסם ברבים, שיקראו אותו וימצאו בו עידוד ונחמה כל אח לצדה" - מטרה זו אמנם מושגת, באמנות ראויה לציון.

על ערכיו ועל השגיו של הספר ועל תרומתו לספרות הילדים העברית החלטנו להעניק לאסתר שטרייט-וורצל את פרס זאב לשנת תשס"ד.

על החתום

ירדנה הדס

ד"ר מירי ברזך

ד"ר לאה חובב

צלינקה

צילה ליברמן - יד ושם תשס"ג

כשמדברים על השואה - לא צריך מילים. די בעובדות ובמספרים ואנו לא מתכוונות רק למספרים על היד. הנה לפניכם - מקצת העובדות והמספרים שליקטנו מתוך הספר של צלינקה, רק 150 עמודים, שמקפלים בתוכם כל כך הרבה סבל וכאב. היא הייתה בת 7 כשהגרמנים צעדו לעיד קילצה וצעדו על יד הבית ברחוב סנקביץ' ונראה היה שהחיים נגמרים והשמיים נופלים. היא הייתה בת 13 כשהיא יצאה משם והתחילה לחיות.

בין העובדה הראשונה והשניה - משתרע ים של כאב, שגם אותו ניתן לסכם בעובדות ומספרים.

ילדה של כיתה א' בבית הספר היהודי. רק למדה קרוא וכתוב, רק חזרה מהחופש הגדול בכפר ובאוויר הצח - והמלחמה כבר מתדפקת בשער.

ומכאן מתחיל מסלול שכולו - פחד נורא וסייט שאינו נגמר, בילבול וגירוש וגטו וצפיפות, חוסר אונים, טלאי צהוב, לעג והשפלה.

34,000 יהודים בגטו ואז מגיע תור האקציות והסלקציות ועוד מיני מילים קשות שצריך להוציא מן השפה והמילון לעולם ועד.

אחר כך מגיע התור של בירקנאו וכן, המספר על היד. A-16354 ואמא: A-16353 מייד יודעים שמדובר באמא ובת. תראו את המספרים!

זהו ספר שואה קלאסי שהכל יש בו וקצת יותר. זהו ספר על ילדה בת שש שגדלה ומתבגרת בתוך המלחמה הגדולה ההיא. ילדה שמשפחתה גרה בפולין והמלחמה "תפסה" אותה מראשיתה ועד סופה. בלי רחמים ובלו הנחות וקיצורי דרך. כל הגורל היהודי בתקופת השואה - נמצא ב-149 דפי הספר. טוב, כמעט. היו עוד כמה גורלות אחרים, כמובן.

הספר נכתב על ידי צילה ליברמן בשלוש מחברות ובכתב יד צפוף, זהו הבסיס לסיפור, שנועד לילדים וגם מבוגרים. או כמו שנחוג לומר היום - מגיל 8 ועד 80. צילה ליברמן אומרת, שחשוב לה להעביר את המסר לכולם. "העובדה שאני, צלינקה הקטנה, נשארתי בחיים, היא בזכות אנשים טובים, שגם בגהינום עלי אדמות לא איבדו צלם אנושי". מכאן שלוח מסר אופטימי, שבלעדי - קשה לקרוא סיפור שואה. זהו ספר שכתוב בשפה מדויקת. קשה לקרוא בו ועוד יותר קשה - שלא לקרוא. זה פשוט ספר טוב ומרתק ואמיתי ונוגע לב וראוי. זהו ספר חשוב ויותר מכל - מרגש. אולי העובדה שהספר זוכה בפרס זאב - תחשוף אותו לקהלים רחבים, תמקד בו את תשומת הלב הציבורית לזמן מה, ותגרום ליותר אנשים לדפדף בו ולקרוא אותו. על כך אנחנו מעניקות את הפרס.

ירדנה הדס ד"ר מירי ברוך ד"ר לאה חובב

דבר מקבל הפרס - אקי עביט

הספר איגור ומסע העגורים" עשוי לקחת את הקורא/ת בו, באמצעות המלל שבו וגם על ידי המפות המצורפות, אל מסלול הנידה של העגורים מערבות סיביר, דרך אירופה, טורקיה וסוריה, לישראל. אל עמק החולה והשמורה שבה.

הספר עשוי להלהיב את דמיונו של הקורא בו בתופעת נדידת הציפורים בכלל ובנדידת העגורים בפרט. לעדכן אותו בשיטות המעקב אחריהן, ולחבר אותו אל אתרי האינטרנט העוסקים בנושא והמובאים בספר.

הספר עשוי להביא את הקורא להתלבט יחד עם גיבורי הספר בבעיות שייכות לחבורה, "מקובלים" ו"לא מקובלים", חברות בין בת לבת, חברות ראשונה בין לבת, יחסים עם החורים.

אבל מעל לכול, הספר מיועד להעביר את הקורא, יחד עם איגור ועשרות אלפי ילדי העלייה הרוסית שעלו אתו, במסלול המכשולים שעברו. להשתתף בתחושת העקירה מביתם. להבין את קשיי הקליטה שלהם ושל הוריהם. לחוש את הבדידות והניכור. את ההתעלמות של הרבים, ואת ההתגייסות של המעטים שהאירו את חשכת חייהם.

"אנו נושאים לפידים בלילות אפלים..." כתב זאב, שאת הפרס על שמו אני מקבל היום אתם, אנשי החינוך, חברי ועדת הפרס, והקהל המכובד היושב כאן באולם, כולכם נושאי לפידים. אתם ממשיכי דרכו.

אם אצליח באמצעות הספר שכתבתי, להביא את הקוראים הצעירים, ילידי הארץ ועולים חדשים, לקבלת השונה, החריג, לעזרה הדדית, לסובלנות, ולבניית חברה טובה יותר, אולי אהיה גם אני אחד מכם, נושא לפיד. ראוי לפרס המכובד שהענקתם לי היום.

אני רוצה להודות לחבר השופטים שהעניק לי את הפרס. להוצאת ספרות הפועלים. במיוחד לאברהם קנטור שעומד בראשה על שהאמין בי ולמירה מאיר שטרחה רבות על עריכתו.

לסופרת נודית זרחי שקראה את כתב היד, והערותיה שזורות בכול הספר. למאיר אלכס לויטאס, שבעצמו עשה את המסלול, אייר והאיר מניסיונו כעולה חדש ישן. לאנשי שמורות הטבע ואגודת הצפרים, אשר ענו בסבלנות אין קץ לשאלותיי. לרעייתי ליאורה ולילדי שריפדו את דרכי. ואחרונים אחרונים לכם קהל נכבד שטרחתכם ובאתם.

דבר מקבלת הפרס - צלינקה

נשיאות נכבדה, מקבלי הפרס וקהל יקר.

ראשית, ברצוני להודות מקרב לב לוועדת השופטים שמצאה את הספר "צלינקה" ראוי לקבלת "פרס זאב" ע"ש זאב אהרון ז"ל מחנך דגול, ומגדולי היוצרים בשירת הילדים העברית.

זאב כידוע שימש במשך 15 שנה כקצין חינוך ראשי, ולאחר פרישתו מצה"ל נתמנה נשיא הוועד למען החייל, וכמעט כל חייו כתב ספרי ילדים.

תודתי נתונה למשרד החינוך והתרבות, לעיריית תל אביב, ולאגודה למען החייל. אני מודה לכולכם בשמי, ובשם כל ילדי קילצה עירי שנרצחו.

את ספרי "צלינקה" כתבתי לאחר התלבטויות רבות, חשבתי איך אוכל להעביר מקצת מהזוועות אותן חוויתי, מבלי לזעזע את הקורא יתר על המידה, אותן חוויות שעברו על כל ילד יהודי שם בפלנטה האחרת. אך רק בודדים נותרו, לספר את אשר קרה.

השתדלתי להדגיש ולספר שגם שם בגיהנום הנורא ההוא, היו רבים שלא איבדו את צלם האנוש, היו ביניהם אף שחרפו נפשם בבואם להגיש עזרה, ובפרט לילדים הבודדים שביניהם.

הילדים שבמשך שש שנות טבל הפכו מילדים תמימים, ללוחמי הישרדות אשר חלמו על החופש הנכסף, על ריצה בשדות ירוקים, עצים מלבליים, וציפורים מציצות, שבידם האחת כיכר לחם ובשניה ממתקים. אך רובם לא זכו להגשים את חלומם, והבודדים ששרדו, השאירו שם מעבר לגדרות התיל את שנות ילדותם התמימות.

עלינו ששרדנו, החובה לספר, לכתוב ולדבר - לזכור ולא לשכוח. מייחסת אני חשיבות מרובה לפרס המוענק לספרי הערב, אני בטוחה שבזכות הפרסום בעקבות הפרס, יקראו את ספרי הצנוע, יותר ילדי ישראל, וזו שאיפת. כפי שהרגשתי במשך כל אותם השנים, ביד אלוקים, המובילה את צעדי, ומנתבת אותי בין הסכנות והמכשולים, אני ממשיכה לראות את עזרתו של היושב במרומים גם היום.

ואני מתפללת אליו שיקוימו בנו דברי הנביא ירמיהו: "כה אמר ד' שבתי את ציון ושכנתי בתוך ירושלים, ורחובות העיר ימלאו ילדים וילדות משחקים ברחובותיה".

ערב טוב לכולכם.

דבר עקבלת הפרס - חברות

ראשית כל, אני מודה לחבר השופטות על שזיכו את ספרי "חברות" בפרס היוקרתי על שם המשורר זאב.

שנית, ברצוני לברך את חברי לפרס ובראשם מר גרשון ברגסון, שהקדיש את רוב שנותיו לטיפוחה ולעידודה של ספרות הילדים והנוער. אין בארץ ראוי ממנו להוקרה על מפעל חייו.

שלישית, ברצוני לומר מלים אחדות על "חברות", הספר העשירים למניין ספריי. כל אחד מאיתנו - מבוגרים וילדים כאחד - חי את חייו בשני מעגלים. מעגל הכלל ומעגל הפרט. לפעמים הקשר בין המעגלים בולט (גם בספר, כגון בעיות העלייה והקליטה של אירנה ומשפחתה או הבעיות שנוצרו עקב האבטלה במשפחתה של עינת) ולפעמים לכאורה אין קשר.

הספר "חברות" מתמקד בעיקר בפרט, בחיים האישיים, בבעיות ובמצוקות הפרטיות, שאין להן כל קשר למעגל הכלל, ולכן הן גם אוניברסליות ולא דווקא מוגבלות לזמן או למקום מסויים, כגון בעיית הדיסלקסיה, שאסנת גיבורת הסיפור כואבת אותה ומתמודדת אתה ולבסוף גם מנצחת אותה הרבה מאוד בזכות חברותיה, שאותן היא מכנה בכינוי "אפוד המגן שלי", ואשר עליהן היא אומרת: "חדלתי לפחד מהילדים. הם היו קבוצה ואנו היינו קבוצה, וקבוצה - כך למדתי מהנסיון - מעניקה ביטחון וכוח לחבריה".

אבל יש גם מי שלא מצליח לנצח את מגבלותיו ואת האלימות הפורצת מתוכו, וזה הנער רון, שטובל מהיפר אקטיביות. אולי חלק מהכישלון שלו נובע מהעובדה שלא היו לו חברים ושהחברה היחידה שהייתה לו זנחה אותו?

בספר מודגשת מאוד מערכת היחסים המורכבת ולעתים גם המסובכת בין בנות הכיתה: קנאה, תחרות, אפילו מעמד וכסף - כל אלה משפיעים על מערכות היחסים. אבל היות שאני מאמינה בחברות, ולא לשווא הקדשתי את הספר "לחברותי באהבה", סיומו של ספרי אופטימי וצופן טוב: "תמה המלחמה. ולא נריב עוד ולא נקלל, לא נמרר זו לזו את החיים ולא נקלקל. אולי לא תשרור בינינו אהבה גדולה, אבל לכל הפחות נחיה בשלום. איזה כיף!"

בראשית דברי דיברתי על מעגל הכלל ומעגל הפרט ועל הקשר ביניהם, האם אין בסיומו זה של הספר מין קשר סמוי בין המעגלים, הד למשהו הרחב יותר, שכולנו כמחים ועורגים לו איש איש על פי דרכו, וכוונתי כמובן לשלום בין שני העמים... אז, בבוא השלום, - והוא וודאי יבוא יום אחד - אז נוכל לומר כמו אסנת בסיומו של ספרי "פתאום שפעת אור נגחה על ראשי, כמו בחלום ראיתי שער נפתח לפני, עוד רגע ואפרוש כנפיים ואמריא".

אסתר שטרייט-וורצל (דברים שנאמרו בסקט פריס זאב)

עיון ומחקר

אריך קסטנר: הסופר כבלש סקרן
מנחם רגב

ראשיתה של כל יצירה, מבחינת הקוראים או המאזינים או הצופים, היא חוויה של תעלומה שיש לפתור אותה. ובמילים אחרות: כל יצירה היא מעין "סיפור בלשי". הקורא בעמודים הראשונים של היצירה או הצופה בדקות הראשונות בסרט או בהצגה מתחיל בהדרגה להכיר את הדמויות, את היחסים ביניהן, את הרקע שלהן, את הבעיות שהן מתמודדות אתן ואת המכשולים שעליהן להתגבר עליהם. הקורא נשאב לתוך הפסיפס שהיוצר בנה, וכך - ברצון או שלא ברצון - הוא, כבלש בכוח, "לוקח חלק" בפתרון התעלומה או התעלומות שהיוצר הציב בפניו בראשית היצירה.

כל יצירה, מילולית או חזותית, מעוררת, בקרב הקורא או הצופה, סדרה של שאלות שעושות אותו למגלה של ארץ לא נודעת: מה מניע את גיבורי הסיפור? האם יש ביניהם "טובים" או "רעים"? לאילו כיוונים העלילה מתפתחת? האם הקורא יכול לנחש את פתרונה של התעלומה המוצגת בראשיתה של העלילה? היש קשר בין אופיים של הגיבורים ואמונותיהם לבין מעשיהם? הקורא מפעיל על הטקסט "קריאה פעילה". בדרך הקריאה שלו (כגון דיאלוג על תיאורי טבע, קריאה חוזרת של קטעים מסוימים או אפילו קריאה חוזרת של הספר כולו), הוא "משנה" את הטקסט ו"מתאים" אותו לעולמו שלו. האם הוא מוכן לקבל את התרת העלילה כפי שבנה אותה הסופר? כל קריאה היא הרפתקה אינטלקטואלית ורגשית, שאינה מתייחסת אל הטקסט כאל משהו סגור, אלא כאל נקודת מוצא לטקסטים שונים ש"נבנים" על ידי קוראים שונים. ההערות האלה, הנכונות לגבי קריאת ספרים שונים, הן מבוא לעיון בקו מסוים בכמה מספרי קסטנר.

סקרנות ובלשות

אריך קסטנר ראה את עצמו בספרי הילדים שכתב, וכמובן ביצירותיו הפוליטיות והחברתיות שכוונו למבוגרים, כמי שרוצה להעביר לקוראיו מסרים. כותבת על כך בטינה הירלימן: "קסטנר אומר שצריך להכין את הילדים כבר בגיל מוקדם לחיים במדינה ובחברה. האחד למען כולם וכולם בעד האחד, הנכונות לעזור, הרצון ליזום והמאבק נגד אי-הצדק הם, בין השאר, הנושאים המרכזיים של הדומנים לילדים שלו, שבהם ניסה לעורר את האחריות החברתית והפוליטית. כל

היסודות והמסרים האלה עטופים בהומור ובעלילות מותחות, מה שעושה את ספריו למיוחדים ומקובלים בארצות רבות.¹ הספרים שידובר עליהם להלן אינם רק ספרי הרפתקות, אלא ספרי בלשים בעלי מסרים חברתיים.

כשקיבל קסטנר את פרס אנדרסן הבינלאומי (בשנת 1960), הוא סיפר, בנאום התודה שלו, כיצד הגיע לכתיבה לילדים: "עבודתי בשבועון פוליטי וסאטירי ושמו 'בימת העולם', אשר שמו הפך במשך השנים מפורסם." קסטנר מספר על אנשי רוח מפורסמים שהשתתפו בשבועון: "במפגשים היינו מדברים על ספרות ותיאטרון, אך במיוחד על פוליטיקה, שערוריות של בנקים, (...) היו אלה שיחות שהתקיימו על פסגתו של הר געש בטרם התפרץ." לעורכת של כתב העת הייתה הוצאה שבה יצאו גם ספרי ילדים. "באחת הפגישות האלה ביקשה המארחת, אדית יעקובסון, לשוחח אתי. עברנו למרפסת, ושם היא שאלה אותי אם אני מוכן לנסות ולכתוב ספר ילדים. כיצד עלה בדעתה הרעיון האבסורדי הזה? הסיבה הייתה שנוסף על היותה המו"לית של כתב העת, היא הייתה בעלת הוצאת ספרים ידועה ושמה 'ויליאמס ושות' (...). מה שברור הוא, שההצעה הזאת הייתה רחוקה מן האינטרסים הספרותיים שלי. מדוע בכל זאת נעניתי לאתגר? לא היה לכך קשר להצעה, אלא להיותי צעיר. הייתה בי סקרנות לבחון את כישורי: אילו הוצע לי לכתוב ליברית לאופרה במקום ספר ילדים, הייתי בוודאי מנסה לכתוב ליברית. אלא שלאדית יעקובסון לא הייתה הוצאה של ספרי מוזיקה, אלא של ספרי ילדים. העובדה שהניסיון עלה יפה, בניגוד לכל הציפיות, היא עניין בפני עצמו. אכן כולנו היינו מופתעים מאוד."²

האמת היא שהעורכת ידעה למה פנתה אל קסטנר, שהתפרסם בטקסטים המבריקים והקליטים שלו בתחומי החברה והפוליטיקה. אבל אולי חשובה מזה היא העובדה שקסטנר הגיע אל הספרות מן העיתונות, שבה על הכותב להיות כל הזמן "בלש" שרודף אחרי "סקופים" וגילויים והמכיר את הטכניקות ואת האמצעים שבעזרתם הוא יפצה את התעלומות העומדות בדרכו.

אלא שאת קסטנר העסיקה בעיה חינוכית: האם טוב לעמת את הקוראים הצעירים עם הצורך, העולה לא פעם בחיים, להיות מישהו שרוצה לדעת מה נעשה אצל מישהו אחר בלי שהלה יהוש בכך? האם הסקרנות היא דבר חיובי? האם דאוי שהקורא הצעיר יחקה את גיבורי הסיפור ויקבל את החיטוט בחיי אחרים בדרך חיים? כפי שנוכח לדעת, התשובה לדילמה הזאת אינה חד-משמעית, כפי שאפשר להסיק מן הקטעים הבאים הלקוחים מיצירות שונות של אריך קסטנר:

* בסוף כל פרק ב"פצפונת ואנטון" קסטנר מצרף דיון קצר על נושא כלשהו העולה מן המסופר בפרק שקדם לו. הדיון מכונה "הרהור", ושמו, בפרק שאנו

דנים בו, "על הסקרנות". בפרק עצמו פצפונת מגלה שבידי המטפלת שלה מצויה פיסת נייר שמסורטטת עליה תכנית דירה. המטפלת ממהרת להסתיר את הסרטוט, ומאוחר יותר מתגלה שזו תכנית של פריצה לדירה. אלא שפצפונת אינה מבינה זאת באותו רגע. ב"הרהור" קסטנר מספר על אמו, שבעת קריאת רומן היא קוראת כמה עמודים מההתחלה, אחר כך היא מציצה בסוף, ולבסוף קוראת מן האמצע, ורק לאחר מכן היא מתיישבת לקרוא את הספר כסדרו. הסופר מגנה את דרך הקריאה הזאת, כשם שהוא מגנה ילד שמגלה בארון את המתנות שקנו לו לכבוד החג ופותח אותן. וכך הוא מסיים את המסר: "לעולם ילמד אדם להמתין. הסקרנות הורגת את השמחה"³ לסרטוט שבסיפור יש חלק מכריע בתפיסת הפורצים, ובכל זאת ראה קסטנר צורך להזהיר מפני הסקרנות! והרי כאן דווקא גילוי הסרטוט מונע פשע בהמשך העלילה, אך למרות זאת לא כינה קסטנר את ההצצה של פצפונת "סקרנות חיובית".

* בספרו האוטוביוגרפי מספר הנער אריך שלעתים היה חוזר מבית הספר ומוצא פתקים של אמו; למשל: "איני יכולה עוד!" או "אל תחפשוני!" או "היה שלום, נערי היקר!". הוא היה רץ לחפש את אמו, שאימה להתאבד, על פני הגשרים של דרזדן, ולבסוף היה מוצא אותה: "רק עתה הייתה מסוגלת לבכות וללחצני אל לבה בחזקה ולאמור בכבדות ובקול צרוד: 'בוא, ילדי, הובילני הביתה!' ולאחר הצעדים המהססים הראשונים לחשה: 'עתה שוב הכול כשורה!'"⁴ את החיפוש הסינטי הזה לחיים ולמוות "הופך" קסטנר בספריו למעקב בלשי שסופו טוב.

* בסיפורו הקצר, "הגברת הבשטרית מרגלת", האם הספרית שולחת את בנה גיאורג העירה כדי שיקנה לה כמה מצרכים לצורך עבודתה. מתוך דאגה וחששות לבנה החשוף לסכנות בעיר הגדולה היא עוקבת אחריו בלי שירגיש בכך: "שתי דקות לאחר מכן, הגברת הבשטרית, אם כי לא היה לה פנאי, חבשה את כובעה בכוונה לצאת בעקבות הנער. היא יצאה מהבית ופתחה בהליכה מהירה, עד שהבחינה שוב, במרחק כעשרים מטר ממנה, בבנה. עתה האטה צעדיה עם שהיא אינה גורעת עין ממנו". היא מתחבאת במבוא בית המסחר שגיאורג עורך בו את קניותיו, והיא מצליחה לחזור הביתה חמש דקות לפני שהוא חוזר.⁵ הרי זו וריאציה על המעקב היום-יומי של אמו אחריו כשהלך לבית הספר, כפי המתואר בספרו האוטוביוגרפי. ה"ריגול" כמונח בלשי חוזר גם הוא באחד מספריו האחרים. לפי קסטנר הבילוש והריגול מקבלים לגיטימציה רק כשהם מופעלים למטרה חיובית. סקרנות וחיטוט אצל הזולת לשמם הם תופעות שליליות וראויות לגינוי כפי שהן באות לידי ביטוי בסיפור הבא.

* סיפורו הקצר של קסטנר, "פרידריך הסקרן", מספר על ילד שהסקרנות הייתה עיסוקו העיקרי: "בולש היה זמן רב לפני חנוכה (במקור חג המולד! מטרת החיפוש

הייתה לגלות אילו מתנות הכינו לו) במגרות השידה. מצותת היה אחורי הדלתות לשיחות החורים. (...) פעם התחבא אפילו תחת הספר כדי לצותת. (...) מתגנב היה על פני מדרגות אל בתים זרים, מבקר אצל חבריו לכיתה, נכנס אל חנויות בלי שיאמר לקנות דבר - אך ורק כדי לפנק את סקרנותו הנתעבת. במקום אחר בסיפור המחבר מסכם: "הסקרנות היא תכונה שכיחה ורעה. (...) הורים ומורים מבקשים לעשותם לאנשים הגונים, ובינתיים מוחרחים עולי ימים אלה ככלבלבים סביב-סביב". באחד הימים פרידריך נפגש בדמותו של שרלוק הולמס, הבלש המפורסם, והלה מקנה לו תכונת קסם שתאפשר לו לראות דרך הקירות. אבל לאחר שפרידריך "ראה ילדים סקרנים אחרים מצותתים ובולשים, ואז הבין לראשונה כמה מתועב הדבר", הוא פונה אל שרלוק הולמס ומבקש ליטול ממנו את תכונת הקסם, כי "בכלל איני סקרן עוד".

קסטנר שהגיע לעולם ספרות הילדים מתחום העיתונות, יודע שהבילוש, ואף החדירה לצנעת הפרט כדי לדלות פרטים לשם כתבה מסוימת, הם גשמת אפו של העיתונאי. הוא מבחין בין חקירה עיתונאית בנושא חשוב ובין השבעת הקוראים הרעבים לחומר המתפרסם בצהובונים. המסר מופיע בסוף הסיפור; הבלש שואל את פרידריך: "ובכן אינך רוצה עוד להיות בלש?" ופרידריך (המייצג את הסופר-המחנך) מגיע להבחנה הברורה: "בלשות אין לה ולא כלום עם סקרנות, שהרי הבלש מבקש להגן על הזקוק להגנה, לעמוד למי שצריך לעזרה."⁶

* בשיאו של הספר "פצפונת ואנטון" מלשין קלפרביין באוזני מר פוגה, אביה של פצפונת, על מעשיה החשאים של בתו ושל המטפלת שלה, ומציע לו לעקוב אחריהן בלילה. מר פוגה נקלע אפוא לסיטואציה שלא בחר בה: "עד כמה שזכר מר פוגה, זו לו הפעם הראשונה בחייו שהוא עומד בגשם ומצפה לדבר נסתר שיתגלה. כדי לקצר את השעה הוציא סיגרה, אך מיד עלה על דעתו, שסיגרה דולקת בחשכה עלולה לגלות את מקומו, והניחה בין שיניו בלי להדליקה. מה יקרה, אמר בלבו, אם יזדמן לי כאן אחד ממכריי! עסק נאה יצמח מזה! מר פוגה עומד בשעות הלילה לפני ביתו ומרגל, יהיה בפי הבריות."⁷ הבילוש או הריגול אינם כשלעצמם עיסוק שראוי להתגאות בו, אלא אם כן הם אמצעי להשגת מטרה טובה.

מעניין שקסטנר מגנה את הסקרנות לשמה, אך אינו עומד על כך שראוי לעודד תהיות ושאלות בתחומי החיים השונים: תופעות מדעיות, שאלות בטבע וכו'. נראה שיש כאן גם פרי של חינוך קפדני שלילדים אסור להתעניין בנושאים שהמבוגרים קבעו שהם מחוץ לתחום לגבי ילדים. המסע שלו נגד הסקרנות, שהיא לדעתו תופעה בזויה (וכך גם ראו אותה הוריו ובני דורו), גרם לצמצום שדה הראייה שלו: ילדים חייבים לקבל רק את המידע שהמבוגרים שחררו למענם.

בלשים בעל כורחם

גיבורי ספריו של קסטנר נקלעים למצבים מורכבים, אשר כדי להיחלץ מהם הם נזקקים למעשי בילוש, לערמומיות ולמרדפים. הבלשים הקטנים הם בעלי תכונות תרומיות ומאמינים בערכים שחוזרים והמחנכים נטעו בהם, אך ברגע שהם מתקנים את העוול שנעשה להם, הם חוזרים לשגרת יומם. יוצא מן הכלל הוא "אמיל והתאומים", שהוא מעין ספר-המשך ל"אמיל והבלשים". קסטנר משלב בספר סיפור משעשע ומותח, המותאם לפי גישתו לעולמם של הקוראים הצעירים בני זמנו, עם השקפה ברורה על עולם הערכים שהסופר-המחנך מאמין בו.

קסטנר מעולם לא הקים משפחה, כנראה בשל הטרואמות משנות ילדותו שנבעו מן הפער שבין אביו ולאמו. הוא היה קשור אל אמו במיוחד במשך כל ימי חייו, כפי שהדבר בא לידי ביטוי באוטוביוגרפיה שלו, "כאשר הייתי נער קטן". במרכז ספריו הוא מטיף להשיבותם של ערכי המשפחה. בארבעה ספרים העילה להרפתקה ולבילוש של הילדים היא הצורך לתקן ולחדש את המסגרות המשפחתיות שעמדו בסכנת פירוק. ב"פצפונת ואנטון" זו הילדה המכונה פצפונת, בת עשירים, שהוריה - העסוקים תמיד ומזניחים את בתם - מפקידים אותה בידי מטפלת. האחרונה, המושפעת מחתנה העבריינית, מושכת גם את הילדה לפינות אפלות. פצפונת מקנאה ביחסים החמים שבין אנטון ידידה ובין אמו האלמנה (כמו היחסים בין אריך ואמו). ומה קורה לאחר התרת סבך העלילה? גברת פוגה מביטיחה להיות אם במשרה מלאה, ואנטון ואמו עוברים לגור בבית הגדול של משפחת פוגה. אנטון ואמו, המודל הנערץ על המחבר, יחיו מעתה בקרבה לפצפונת ולהוריה. ומי יודע: אולי תשתנה גם אמה של פצפונת לטובה?

בספר "אורה הכפולה"⁸ אורה ולי מגלות במפגש בקייטנה שהן בעצם תאומות שהופרדו בשל גירושי הוריהן. העלילה מוקדשת לתכנון שורת מעשים אשר ישקמו את המשפחה המפורקת. ואכן מאמצי הבנות מוכתרים בהצלחה, והאב אומר לדעייתו: "כל רגע ורגע של אושרנו המחודש בא לנו בזכות בנותינו." בספר השלישי (שהוא ספר הילדים הראשון שכתב קסטנר), "אמיל והבלשים",⁹ אמיל מצליח, בעזרת חברות ילדים בברלין, לתפוס את הגנב שגנב לו מאה וארבעים מרק, והוא אף זוכה בפרס כספי מיוחד מטעם המשטרה. בחלק מן הכסף הוא קונה לאמו מכשירי חשמל למספרה (היא ספרית) ופרווה לחורף. אמיל, כפי שמשופר בראשית הספר, עוזר לאמו והוא אף תלמיד למופת בבית הספר: "אכן עליכם לדעת, כי הוא אהב את אמו אהבה עזה!" אמיל (שהוא יתום מאב) ואמו הם יחידה משפחתית הדוקה. אמיל חושש מנישואי אמו עם השוטר ישקה המחזר אחריה; פן תתפרק המסגרת המשפחתית שתשובה לו כל כך, אבל הוא מסכים

לנישואין של אמו כי הוא בטוח שזהו רצונה. בשיחה עם סבתו (ב"אמיל והתאומים"), המבחינה בלבטיו, היא מסבירה לו: "אם תינשא אמך, יביא כל אחד מכם קרבן זה לזה. אף על פי כן לא ייוודע לה הדבר לעולם, כי יודע אתה מפי על קרבנה. וכך יקל המשא שהיא מקבלת עליה למענך מן המשא אשר תישא אתה בגללה."

בספר הרביעי, "אמיל והתאומים"¹⁰ הבלשים הקטנים מתקבצים בביתו של "הפרופסור" בעיירת נופש, ובה הם נוכחים בהופעה של שלושה אקרובטים, אב ושני בניו. ואז מתברר, שאחד משני הבנים נעשה כבוד מדיי לתרגילים האקרובטיים, והאב רוצה להיפטר ממנו, לברוח, לעזוב אותו לאנחות ולהשאירו במקום הנופש. "חבורת אמיל" מתארגנת כדי למנוע את העוול. אבל בשיחה עם ה"אב" מתברר: "לא אביו אנוכי ולא אמו. ג'קי ומקי אינם תאומים כלל. אין הם אחים כלל. (...) וכל הדייסה המשפחתית הזאת אינה אלא למטרת העסק. אמנם צר לי על ג'קי. זה מובן. אבל באמת אין אנו יכולים עוד להשתמש בו. מזל מזופת לו לבחור שהוא גדל." הגילוי הזה אינו מקטין את העוול בעיני אמיל וחבריו. אחרי שהם מצליחים להוציא מן האיש סכום כסף למען ג'קי, הם מארגנים בין ילדי הסביבה מגבית לטובתו כדי להבטיח את עתידו.

קסטנר מגייס פה את מושג "המשפחה" שישתלב במשפחות אמיל, פוגה ופלפי (שם המשפחה של התאומות), וכך הוא מעביר את המסר על חשיבותה העליונה של המשפחה במערכת הערכים החברתיים והפסיכולוגיים.

הזכרתי למעלה את נאומו של קסטנר כשקיבל את פרס אנדרסן. הוא טוען בו שהנשים הן סופרות ילדים טובות יותר, ש"יצירותיהן לילדים הן משמעותיות וטובות יותר. (...) האם הסיבה לכך היא שהן אמהות בפועל או בכוח, לכן הקרבה האינטימית שלהן לילדים גדולה יותר וגם בלתי אמצעית יותר? (...) כשרונה של אישה לכתוב ספר ילדים אינו תלוי רק ביכולת ההיזכרות ובכשרון המספר, אלא גם בנשיותה ובאמהות שלה". קסטנר טוען שבדרך כלל האישה היא סופרת ילדים **טבעית** בשל הסיבות שהוא מנה לעיל. הגברים כסופרי ילדים טובים הם מיעוט. ברור שהוא נשלט על ידי האוטוביוגרפיה שלו, שבה כיכבה אמו האהובה והנערצת.

אין צורך להתווכח עם הקביעה השגויה הזאת של קסטנר, הנעוצה עמוק בניסיון החיים שלו, שבו עיצבה האם את אישיותו, את גישתו לחיים ואת בחירת הנושאים והדמויות הדומיננטיות בחיי הגיבורים שלו.

קסטנר נשאר נאמן להבחנה שלו בין סקרנות חטטנית ובין דרך הבילוש הנבחרת כדי להשיג מטרות געלות. כמו בהרבה סיפורי חבורות, הילדים מצליחים במקום שהמבוגרים הם חסרי-אונים. אבל כל ההתרחשויות הן מינוריות ומשקפות בסופו

של דבר את הערכים של המבוגרים, בהתאם לרוח התקופה שבה נכתבו. אגב, מעניין שקסטנר, באותו נאום מפורסם, לא סיפר כלל על הלבטים שלו בבחירת הז'אנר המתאים לקוראים הצעירים.

הילדים, גיבורי ספריו, נוקטים כל מיני דרכי בילוש, כגון הצצה בניירות לא להם, מעקב ברכב וברגל אחרי חשוד, התחזות למישהו אחר ומה לא, אך על כל "פשעים" תכטה המטרה הטובה שלשמה יצאו, בשמחת ההרפתקה, לדרך-התחתים שבקצה קורץ "הסוף הטוב".

מקורות

1. B. Hurlimann, Europäische Kinderbücher in drei Jahrhunderten, Atlantis, Zurich, 1959, S. 145
2. אריך קסטנר, "על מחותו של סופר ילדים", המעורר מסי 10, חורף 2000, ת"א, עמ' 49-50.
3. קסטנר, מצפונת ואנטון, עברית אי קפלן, ת"א, 1966, עמ' 55.
4. קסטנר, כאשר הייתי נער קטן, עברית שושנה אוילר, ת"א, 1965, עמ' 132-134.
5. קסטנר, "גברת הבשטרייט מרגלת", בתוך התיש אצל הספר, עברית יעקב עדיני, ת"א, 1974, עמ' 41-47.
6. קסטנר, "פרידריך הסקרין", בתוך התיש אצל הספר, עברית יעקב עדיני, ת"א, 1974, עמ' 17-23.
7. קסטנר, מצפונת ואנטון, עמ' 97-98.
8. קסטנר, אודה הכפולה, עברית אלישבע קפלן, ת"א, 1980.
9. קסטנר, אמיל והבלשים, עברית אי איילי, ת"א, 1950 (הדפסה ראשונה 1935).
10. קסטנר, אמיל והתאומים, עברית מיץ ולפובסקי, ת"א, 1965 (הדפסה ראשונה ב-1937).

ספרי קריאה בעידן המחשב והאינטרנט

רננה גרין-שוקרון*

תשאלו: מה הקשר בין קריאת ספרים לבין המחשב והאינטרנט?

לכאורה, המחשב והאינטרנט השתלטו על חינו, כמו הטלוויזיה בזמנה, ויחד אתה הם גוזלים את זמנם הפנוי של הילדים ובני הנוער ומרחיקים אותם מן הקריאה בספרים. כמו הטלוויזיה הם מציעים גירויים שמתחלפים במהירות, עשירים בצלילים, בצבעים, במראות ובגימיקים, ומעניקים סיפוק מהיר במאמץ אינטלקטואלי מועט. החוויה הרגשית שהם מעורדים היא חוויה של ניצחון, לא של הזדהות, אמפתיה, הרחבת תובנות אנושיות או הפעלת הדמיון והמטען הפנימי האישי בהקמת עולם ודמויות לתחייה, כפי שעושה הקורא בספר.

מרים לאנג בודין (1998)¹ משווה במאמרה את חוויית המשחק במחשב לחוויית הקריאה, והיא כותבת (בתרגום חופשי): "המורות שלנו, ההתנסויות שלנו והרגשות שלנו מקיימים אינטראקציה עם החומרים שהסופר מספק לנו. הפרשנות שלי לטקסט כתוב שונה משלך, כיוון שאנחנו מסגנים את הסיפור דרך התפיסות האישיות שלנו. הספר מתרחש שוב ושוב, אבל באופן שונה בכל פעם, עם כל קריאה. אנחנו מסיימים לקרוא ספר כיוון שאנחנו רוצים לדעת מה יקרה ולא כיוון שאנחנו מנסים לזכות בדבר מה. אנחנו קוראים ספר בפעם השנייה כיוון שאנחנו רוצים לבקר שוב בעולם שעזרנו ליצור, ואחד הפלאים הוא שלעולם זהו אינו אותו עולם בדיוק. אנחנו רואים אותו, ומדמיינים אותו, מרגישים אותו שונה בכל פעם..." והיא מוסיפה: "אנחנו טועים טעות גדולה אם נדמה לנו שספר אלקטרוני ומשחק מחשב מציעים את אותו דבר שמציע ספר רגיל באותו שם. טקסט שבאמצעי אלקטרוני קורא בפנינו אינו שווה לסיפור שנקרא על ידי אדם חי. למידת מיומנויות הפעלת העכבר אינה זהה לתחושת החום המופקת מן ההתנסות הספרותית שחולקים עם אדם אחר. הדמיון הפעיל הנדרש כדי להפיק משמעות מטקסט כתוב אינו שווה לזה הנדרש כדי לשחק... אנחנו יודעים איזו התנסות עדיפה להבנה עמוקה יותר של עצמנו ושל אנשים אחרים."

* רננה גרין-שוקרון היא ראש המרכז לספרות ילדים במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.

ובכל זאת, מחקרים שנעשו על השפעת הטלוויזיה על הקריאה הראו, שצפייה בטלביזיה אינה תחליף לקריאת ספרים. ולא רק זאת, אלא שהטלוויזיה אף מעודדה קריאה.² סרטים וסדרות שנעשו בעקבות ספרים ובהשראתם הגבירו את העניין בקריאת המקור. המלצות של ילדים ומנחים בתכניות אירוח פופולריות לילדים הביאו לחיפוש הספרים שהוזכרו, וכך תרמו גם מפגשים משודרים עם סופרים, חידונים בעקבות ספרים ותכניות שהומחזו בהן קטעים מספרים. גם תכניות לילדים שבהן הפרס שניתן עבור זכייה בתחרויות ובהידונים הוא ספר קריאה ומעבירות מסר שקריאת ספרים היא חוויה מהנה - פרס.

דיויד וולש (2002)³ מציין שצפייה רבה בטלוויזיה, המספקת תגמול מיידי ללא מאמץ, מרחיקה מן הקריאה את הילדים המתקשים בקריאה ובהבנת הנקרא. לדבריו הילדים הללו משיגים הנאה וסיפוק מהירים ואינם מוכנים לוותר עליו כדי לתרגל את הקריאה המתסכלת ומעייפת אותם. כתוצאה מכך הישגיהם אינם משתפרים. וולש מביא נתונים ממחקר שנעשה בארה"ב ומצא שילדים צופים שם בטלוויזיה בממוצע כ-32 שעות בשבוע וילדים שיש להם טלוויזיה בחדר השינה שלהם צופים בה חמש שעות וחצי נוספות בשבוע מעבר לכמות הזאת.

עם זאת וולש מדגיש שהטלוויזיה מרחיקה מן הקריאה רק את המתקשים בקריאה, שכן, לטענתו, ילדים שלמדו לקרוא ונהנים מקריאה רוצים לקרוא עוד, וככל שהם קוראים יותר, קריאתם משתפרת.

בדומה לטלוויזיה גם האינטרנט תורם את חלקו לעידוד קריאה של ילדים. אתר "דפדף" הישראלי (www.dafdaf.co.il), שיזמה ומפיקה הסופרת נירה הראל עם המאייר דני קרמן, אתר המתעדכן ומתרחב כל הזמן, מאפשר לילדים להכיר סופרים ומאיירים, חושף אותם לספרים חדשים ומומלצים ומציע מגוון הפעלות בעקבות ספרים.

אתר "כנפיים" (www.knafaim.cet.ac.il/pages/main.asp), הפועל מטעם מט"ח, מציע קטלוג מואר של ספרי קריאה טובים שאפשר לדפדף בו על פי נושאים, ז'אנרים, מחברים ורמות קריאה. לגבי חלק מן הספרים אפשר לשמוע קטע מוקלט מן הסיפור, וכמובן לראות את עטיפת הספר.

אתר "גלים" (www.galim.org.il) מבית "סנונית", שקדם לשני האתרים שהוזכרו, מביא באתר "תולעת ספרים" המלצות של ילדים וסופרים על ספרים טובים ומספק מידע במילים ובתמונות על סופרי ילדים האתר מציע גם יצירות ספרות בנושאי הלימוד השונים ובקשר לחגים ולמועדים בלוח השנה.

על חשיבותם ועל תרומתם של כל אלה אפשר ללמוד מדבריה של פרופ' אירן סבר (1998)⁴ מן המעבדה לספרנות ילדים באוניברסיטת חיפה לגבי אופן בחירת הספרים של ילדים צעירים. לטענתה ילדים נוטים לבחור בספרייה בספר או

בסיפור מוכר: "היכרות קודמת עם הסיפור עוזרת להחליט על בחירת ספר ומקלה על פענוח הטקסט. כדי לבחור בחומר קריאה זקוקים הילדים לפרט מוכר כלשהו: המחבר, סוג הסיפור, הגיבור, הסדרה, המאייר, תכנית טלוויזיה או כל דבר אחר המאפשר לזהות את הספר והמתקשר לידע קודם שלהם. ספר שאין לגביו שום אסוציאציה, אינו נבחר אלא לעתים רחוקות" (ע' 14).

לסופרים רבים בארץ ובעולם יש כיום אתרי אינטרנט שאפשר בהם לקרוא על הביוגרפיה שלהם ועל יצירותיהם ואפשר גם לקיים אתם קשר ישיר באמצעות תיבות הדואר האלקטרוני שלהם. אתרים חינוכיים מאפשרים קיום שיחות ועידה בין סופרים לקוראים צעירים. יש אתרים המאפשרים קריאת ספרים בטקסט מלא והגלישה בהם מאפשרת חשיפה ליצירות נוספות.

גם ספריות מפעילות אתרים משלהן, ובחלקם יש המלצות על ספרים, רשימות ביוגרפיות וקישורים לאתרי סופרים וספרות ילדים. כך, לדוגמה, באתר שלנו, במכללה ע"ש דוד ילין בירושלים: (<http://www.dyellin.ac.il/upload/child/index.html>), גלישה בסיוע מנועי חיפוש על פי הנושא "עידוד קריאה" או "ספרות ילדים" תביא אתכם לשפע של רעיונות לעידוד קריאה מן הארץ והעולם.

מרגרם מקיי (2001)⁵ בוחנת כיצד הספר, שקריאתו דורשת בדידות ושקט, שורד בעולם המדיה הרועש והתקשורת. במאמרה היא מתארת את הדרכים השונות שבאמצעותן הספרים מגיעים כיום אל הקוראים: כטקסטים מושמעים על גבי קלטות טייפ או תקליטורים וכתסכיתי רדיו המושמעים בהמשכים, כסרטי קולנוע, טלוויזיה ווידאו, כסדרת קומיקס בעיתונות יומית, דרך כתבות בעיתונים וראיונות בטלוויזיה, דרך מודעות ותשדירי פרסומות, דרך שלל מוצרים מסחריים ומוצרי מזון (העושים שימוש בתמונות, בשמות ובדמויות מן הספרים) ודרך משחקים - משחקי קופסה וקלפים, משחקי מחשב ואינטרנט.

הוצאות הספרים ומחברים עצמאים מפרסמים חוברות הדרכה למורים לניהול קבוצות קריאה בעקבות ספרים שונים ובהם שאלות לדיון והצעות לפעילויות. האינטרנט הרחיב את הפוטנציאל הגלום בערכות הוראה אלה באמצעות מגוון אתרים המזמינים קוראים לחלוק ביניהם חוויות קריאה ולהשתתף בדיונים ולענות על שאלות של בקיאות, השוואה ופרשנות, שאלות שבוחנות כישורי חשיבה ושאלות הנוגעות לאלמנטים ספרותיים ולאלמנטים של פארא-טקסט (כגון כותרת הספר, הכריכה, הפתיחה, הבדלי תרגום בארצות שונות, איורים וכו'). הקוראים מוזמנים לשוחח עם הסופרים בשיחות צ'ט מאורגנות ואף לכתוב וליצור בעקבות הספר. דוגמה מעניינת לכך אפשר לראות בעיתונים מחדשות הונוורסט (ביה"ס לקוסמים בסדרה "הארי פוטר") שנכתבים על ידי ילדים במסגרת אתרי אינטרנט בעברית ובאנגלית.

אמצעי המדיה החדשים והמוצרים הנלווים, כותבת מקיי, מפרים את דמות הקריאה והופכים אותה להתרחשות חברתית. לקוראים חשוב לתקשר עם קוראים אחרים. לפיכך השוק המסחרי והאינטרנט תורמים להתפתחותן של קהילות הקריאה. הקישורים המגוונים לטקסטים האחרים (אלה שנוצרו בהשראת הספרים המקוריים) פועלים בשתי צורות: הם מובילים אל הספרים והם מובילים הלאה מהספרים. מורים וספרנים מכירים בחשיבותה של קבוצת העמיתים, בני שכבת הגיל, כמעודדים האפקטיביים ביותר לקריאה להנאה. מקיי טוענת שההנחה העומדת בבסיס האתרים והטקסטים הנלווים האלה היא ש"קראת את הספרים הללו". הרעיון שקריאת הספרים היא התנאי להשתייכות למועדונים החברתיים המסוימים האלה - מועדוני הקוראים - הוא תמריץ חשוב להמשך הקריאה בעתיד.

אין ספק שעל הזמן הפנוי לקריאה של ילדים ומבוגרים מתחרים כיום גירויים רבים, אבל כפי שדניאל פנק כותב בספרו "כמו רומן"⁶ "אם מתעוררת שאלת הפנאי לקרוא, סימן שאין חשק לקרוא. כי בעצם לאיש אין זמן לקרוא. לא לילדים, לא לבני נוער, ולא למבוגרים. החיים אשמים. הם אלה שמהווים מכשול קבוע לקריאה." והוא ממשיך וכותב: "זמן לקרוא הוא תמיד זמן גנוב (ממש, אגב, כמו זמן לכתוב או זמן לאהוב). לו היינו צריכים לבחון את האהבה מנקודת מבט של סדר היום שלנו, מי היה לוקח את הסיכון? למי יש זמן להיות מאוהב? אבל ראייתם כבר מישהו מאוהב שלא מצא זמן לאהוב? מעולם לא היה לי זמן לקרוא, אבל מעולם לא היה דבר שימנע ממני לסיים רומן שמצא חן בעיניי. כאן המקום לחזור ולהזכיר את חשיבות תפקידנו - ספרנים ומורים - בעידוד קריאתם של ילדים ובהנחלת האהבה לקריאה בצד האהבות אחרות.

יש כבר לא מעט ספרי קריאה לילדים ולנוער שבמרכז עלילותיהם מופיעים המחשב והאינטרנט כאמצעי תקשורת שהפכו לחלק טבעי וזמין בחיינו. כך בספרה של עמי גדליה,⁷ "ידידות ארוגה ברשת", המתאר נערה שיוצרת קשרים חברתיים באמצעות שיחות צ'ט, או בספרה המשעשע של זהבה קור,⁸ "צנחן וחצי", שבו ילדה שולחת פקסים לרמטכ"ל ולמפקדים בצבא באמצעות המחשב במטרה לשפר את תנאי השירות של אחיה הגדול. בספרים אחרים המחשב משמש אמצעי קשר עם עולמות קסומים ודמיוניים, כמו בספרה של גורית יובל,⁹ "דבליו דבליו דבליו עזאזל", שבו הנער יוראי מתוודע לעולם השדים באמצעות גלישה באינטרנט, או בספרה של אביבה חגי,¹⁰ "המכשפה ודיסקט האימים של תמר", שבו הכנסת דיסקט למחשב הישן גורמת להופעתה של מכשפה ערמומית ומאיימת בחדרה של הילדה תמר.

שילוב אחר בין מכשפות למחשבים הציע לנו כבר ב-1996 ספרה של עפרה

גלברט,¹¹ "מכשפה מקולקלת." בסיפור זה מתרחש מאבקה של מכשפה ילדה במכשפה מבוגרת על רקע הנגישות למחשב. המכשפה הצעירה נמשכת למחשב, סקרנית להכירו ואף לומדת להשתמש בו לצרכיה, בעוד שהמכשפה המבוגרת חוששת ממנו ודוחה את הכנסתו לעולמן של בנות מינה.

ספר חדש שזוכה בימים אלה להצלחה בין-לאומית הוא ספרו של איאן קולפר,¹² סופר אירי, "ארטמיס פאול", וגם בו נכנס הנער, גיבור הסיפור, באמצעות גלישה באינטרנט לעולמם של שדים ופיות ומנסה להשיג את זהבם ולפצח את סודותיהם.

כיון שהמחשב הפך להיות בן בית, אין להתפלא על היחס המאניש שילדים נוקטים לגביו. כך בספר "ארז שלי" שכתב אורן ציבלין¹³ בשנת 1997, המיועד לגיל הרך, מספר לנו גור-מחשבים על הילד ארז, החבר שלו, שנפל למשכב ולא בא לשחק אתו. המחשב חושש שחברו לא יתעניין בו עוד, אך כשהילד מבריא מתברר שהמחשב נפגע על ידי וירוס מחשבים והוא זקוק לטיפול.

נאוה סמל מזכירה לנו בשירה "סופר סופר", הלוקוח מספרה "ישן הוא ער במקום אחר" (2000),¹⁴ שאף שלעתים נדמה לנו שהמחשב חכם מאתנו ובעל יכולות רבות, שהוא חושב כמעט בצורה אנושית - בכל זאת הוא זקוק לנו - בני האדם - כדי להכניס בו את הרעיונות שלנו, ועדיין מאחורי כל ספר וכל חוויית קריאה עומד הסופר:

סופר סופר

איזה כף, מחשב חדש -
מדגם ומדונדש
וידע כל דבר בכל נושא.
ועם כזה מחשב ביתי
אני לא צריך מורה פרטי.
כי אין דבר שהמחשב שלי לא עושה.
הוא בודק ומתקן.
והוא מדגיש מילים גם כן.
מאייר ומאייית, מדפיס לי גם משוב.
הוא בורר ומנעתיק.
עורך לי טקסט, מכניס לתיק.
אני מוציא מיד ת'ספר הראשון שלי (נו טוב,
אני צריך רק לחכות שהוא יחשוב על מה לכתוב).

1. Miriam Lang Budin (1998), "What we Know to be true", in: *School Library Journal*, New York, Dec., 1998.
2. אדיר כהן (1988), "לראות את הקולות: על השפעתה של הטלביזיה ועל ספרות-ילדים", מתוך: *תמורות בספרות ילדים*, חיפה: אח, 206 עמ'.
 4. אירן סבר (1998), "יעידוד קריאה", ירושלים: מרכז ההדרכה לספריות בישראל.
3. David Walsh (2002), "Kids Don't read because they can't read", in: *The Education Digest*, Ann Arbor, Jan. 2002.
5. Margaret Mackey (2001), the Survival of Engaged Reading in the Internet Age: New Media, Old Media, and the Book", in: *Children's Literature in Education*, Vol. 32, No. 3, September 2001.
6. דניאל פנק, (1997), כמו רומן, ירושלים: שוקן.
7. עמי גדליה (2003), *ידידות ארוגה ברשת*, ת"א: ספריית פועלים.
8. זחבה קור (2002), *צנחן וחצי ת"א: משכל*.
9. נורית יובל (2000), *דבליו דבליו דבליו עזאזל*, ת"א: משכל.
10. אביבה חגי (2000), *המכשפה ודיסקט האימים של תמר*, ת"א: משכל.
11. עפרה גלברט (1996), *מכשפה מקולקלת*, ת"א: הקיבוץ המאוחד.
12. איאן קולפר (2003), *אריטמיס פאול*, כנרת.
13. אורן ציבלין (1997), *ארוז שלי*, ת"א: ידיעות אחרונות.
14. נאווה סמל (2000), *ער הוא ישן במקום אחר*, ת"א: ספריית פועלים.

על שני בתי ספר, שני תלמידים ושתי חברות בשני קצותיו של העולם
מאת משה לימור

1. פגישה שנייה

כתב פרד אולמן, הוצאת עם עובד, 1998, 93 עמ', לא מנוקד

הסיפור מספר בלשון אוטוביוגרפית קולחת את סיפורה של ידידות מיוחדת בין שני נערים בני 16 בבית ספר בשטוטגרט. ולמה ידידות זו יחידה במינה? כי היא מתקיימת בין נער גרמני יהודי ובין נער גרמני "ארי" יפה תואר ערב עליית הנאצים לשלטון. ועוד מרכיב מיוחד: הנער הגרמני שייך לאצולה גרמנית היסטורית ורבת שנים, ולכן ה"אריות" שלה מובהקת.

שני הנערים לומדים בבית ספר יוקרתי אריסטוקרטי, עובדה התורמת אף היא למיוחדותה של אותה ידידות ולקשיים האפשריים בדרכה. הידידות נוצרת ומתקיימת למרות סביבה חברתית לא אוהדת שבה התלמידים מתבצרים במסגרותיהם המעמדיות או אף הלאומיות-הגזעניות. הידידות מתחילה באופן עדין, נפלא ומדתק, המבטיח המשך דומה, אלא שיש כמה מכשולים המתחילים להתגלות כאשר בשיאה של הידידות מתרחשות סיטואציות של שמירת מרחק של הנער הגרמני מהנער היהודי: פעם אחת כאשר הנער הגרמני, קונרדין, נמנע מלהזמין לארמונו את הנס היהודי, וכאשר לבסוף הוא עושה זאת הוא נמנע מלהפגיש אותו עם הוריו. ופעם שנייה כשמתקיים קונצרט חגיגי-אריסטוקרטי, עם גינונים טקסיים, והנער ה"ארי" נמנע מלזכות את הנער היהודי במבט ונוהג כלפיו במין התנשאות. הנס נפגע מהתנהגות זו וחושד שהידידות עומדת בסימן שאלה, וקונרדין מנסה לשכנע אותו שהכול בסדר והידידות לא נפגמה ולא תיפגם בשל כל זאת.

ובינתיים מתרחשת עליית הנאצים. לנער היהודי נדמה כי ראה את תמונת היטלר בבית חברו, ובבית הספר המורה להיסטוריה מדבר על "כוחות השחור" המחבלים במאמצי גרמניה להתפתח ולהתקדם, והוא מתכוון ליהודים. כמה מהתלמידים רואים בכך אור ירוק להשמיץ ולבזות את הנער היהודי ולשלוח אותו לפלשתינה, ופורצת קטטה. הנס היהודי מקווה שבעקבותיה יבוא קונרדין לתת לו תמיכה מוסרית ועידוד, אך זה אינו קורה. בכך הנס רואה את קץ הידידות.

אביו של הנס מתכנן לו נסיעה לאמריקה, וסמוך לנסיעה קונרדין מפתיעו במכתב ידידותי, המזמינו כגרמני מחונן לסייע לבניין גרמניה. הוא בטוח שהפיהרר יזמין עוד אנשים מוכשרים כמוהו למשימה זו. הוא מציין שהנס השפיע עליו רבות

ולימד אותו לחשוב.

עוברות כמה שנים. הנס מצליח כעורך דין באמריקה, והוא מקבל פנייה בשם הגימנסיה שלמד בה לתרום להקמת מצבה לתלמידיה שנפלו במלחמה. הנס קורא את שמות הגופלים, ובודק אם שמו של קונרדין מופיע גם כן ומה נכתב על אופן נפילתו. הוא מצפה לראות שקונרדין נפל כמו כולם, כפטריוט נאצי, אך מופתע לראות כי לא כך היה. הוא קורא ש"פון הוהנפלס קונרדין נקשר במזימה לרצוח את היטלר - הוצא להורג".

וזאת היא הפגישה השנייה בין שני הידידים, ומכאן שם הספר, פגישה קצרה ומפתיעה, שכולה הוכחה שהידידות לא נפגמה והיא שרירה וקיימת

2. גיבור להרע

כתב יי מנויול, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ספרית פועלים, 2003, 93 עמ', לא מנוקד

ילד בן 14 תלמיד בית ספר גדול, יוקרתי ומפורסם בעיר הבירה סיאול, מגיע לעיירת שדה קטנה בדרום קוריאה, אל בית ספר הנראה בעיניו עלוב מאוד, וחושב כי יוכל להסתדר בו בקלות ואף להיות בין התלמידים המצטיינים בכיתה בשל ההישגים והרמה הטובה שהביא עמו מבית הספר בסיאול. והנה מחכות לו אכזבה גדולה, עגמת נפש ובדידות. הסיבה: הכיתה יש ראש ועד כיתה חכם, מתוחכם וכריזמטי, המולך בכיתה ביד רמה ומצליח להביא גם את המורים תחת ידו המניפולטיבית. בכל מיני שיטות מתוחכמות של הפחדה ואלימות הוא מצליח להקים לו ממלכה הסרה למשמעתו וממלאה את כל רצונותיו. למשל, כשהוא רואה איזה חפץ שהוא חומד, הוא גורם לבעליו שירצה "להשאיל" לו אותו, וכך אי אפשר להאשימו בגנבה או בלקיחה בכוח.

בני כיתתו של הרודן משתפים אתו פעולה ומקיימים בבית הספר סדר ומשמעת מופתיים, במידה שלא תאומן, וזה כנראה מה שמאפשר לו להמשיך במלכותו בגיבוי מלא של המורים והנהלת בית הספר.

ראש ועד עריץ זה היה באופן קבוע ראש המצטיינים בלימודים, בכל המקצועות. איך זה קרה? היה לו פטנט: בכל בחינה כתב תלמיד טוב את הבחינה ומחק את שמו מראש העמוד ושם את שם ראש הוועד במקומו. הדבר נעשה באופן מתוחכם: התקיים תור, וכך סיכויי הגילוי היו קטנים.

כל ניסיונותיו של התלמיד מסיאול להביא הוכחות למעללי ראש הוועד לא רק נכשלים אלא פועלים נגדו כבומרנג. תלמידי הכיתה נאמנים לראש הוועד ומציקים לתלמיד שבעצם רוצה לגאול אותם מעריצותו של ראש הוועד. ולא עוד אלא אפילו הוריו, באופן מוזר ומפתיע, משתפים פעולה עם הנהלת בית הספר. הילד עובר סדרה של התעללויות, השפלות וחרם חברתי עד שהוא נכנע

והופך אף הוא לצייתן ולמשתף פעולה עם ה"דיקטטור" העריץ.
למזלו של התלמיד מסיאול בא לבית הספר מורה חדש ועושה בדיוק את מה שהתלמיד מסיאול ביקש לעשות ומערער לגמרי את שלטון העריץ.
אין זה רק סיפורו האישי של התלמיד מסיאול. הסיפור מעמיד תמונה של החברה כולה, שמנהגה של כניעה וציות מוחלטים הוא כמנהגם הן של העריץ והן של הנכנעים לו ומשתפים אתו פעולה ועל ידי כך מנציחים את השיטה. חירות הפרט ומהות החברה הן השאלות המרכזיות העולות מתוך הספר. זו חברה קונפורמיסטית הנשלטת על ידי פחד וחישובים אינטרסנטים, וכפי שנכתב על גב העטיפה: הספר הוא "אמידה רבת עוצמה ואקטואליות על אלימות, דיקטטורה, דמוקרטיה, הישגיות, מוסר וחופש המחשבה".
הספר נקרא בעניין. תלמידי כיתה ה' ומעלה יוכלו ליהנות מהעלילה, ותלמידים מעמיקים יותר ישאלו גם שאלות על החברה ועל תחלואיה.

3. איך נדלקו הפדורות

כתבה פועה הרשלג, יד בן צבי / עם עובד, 384 עמ'

כותרת המשנה של הספר היא "סיפורו של יצחק שדה". ואמנם תוכן הספר כולו נסב על תולדות חייו של יצחק שדה ועל מפעל חייו - הפלמ"ח.
כבר מילדותו ברוסיה הוא ניחן בתכונות של לוחם, נועז ונחוש, מתמיד, אמיץ, ומוכן תמיד להתנסות במעשי גבורה ולהשיב מלחמה שיערה למי שמתקיף אותו.
בשל כל התכונות הללו כינהו כל הסובבים אותו "הקזאק".
עם תכונות אלה הוא גדל ברוסיה שעברה תקופה של התקוממויות, שביתות, רציחות פוליטיות ושנאה מתמדת לשלטונו העריץ של הצאר. לא עבר זמן רב ויצחק הצטרף לחבורות המורדים בצאר, ויותר מאוחר ניסה לתפוש עמדת פיקוד חשובה במהפכה נגד שלטונו, לא לפני שהשתתף במלחמה בחילותיו של הצאר, מלחמה שאחר כך יפנה לה עורף ויצטרף לשורות הצועקים "הקץ לדעב, לחם לפועלים והלאה המלחמה!".
אחר כך הוא ישמע על מפקד מהולל, קטוע יד, טרומפלדור, בעל עיטורי מופת בצבא הצאר ואחר כך קצין בגדוד נהגי הפרדות של הצבא הבריטי. יחידה יהודית בתוך הצבא הבריטי. הסיפור על יחידה יהודית צבאית בא"י בתוספת סיפורים על פרעות, על הרג ועל מעשי רצח של ערבים ביהודים הביא את יצחק להכרה שלמרות אהבתו לרוסיה מולדתו האמיתית היא ארץ היהודים ועמו הוא עם היהודים ולהם הוא צריך לתת את כל חילו וכוחו.
השמועה על נפילתו של טרומפלדור על ידי מרצחים ערביים גרמה להכרעתו

להגיע לארץ ולפעול בה להקמת כוח עברי מזוין שיעמוד בפרץ ויילחם במרצחים הערביים.

כל עשרות הסיפורים על פעילותו ועל מפעליו בארץ טובבים סביב נושא זה. התארגנויות שונות - בסטטוס זה או אחר, עם נשק זה או אחר, לפעמים בעזרתם של הבריטים ולרוב תוך עוינותם - לעמוד בפרץ ולבנות כוח ארצי חזק וקבוע שילחם את מלחמת היהודים בפורעים הערביים למחנותיהם, לסוגיהם ולאורך עשרות שנים מלאות הדם, עד מלחמת השחרור.

ייחודו של יצחק ותרומתו המכרעת לביטחון היישוב היהודי היו בתפיסה לא להתבצר בתוך היישוב שלך, בתוך האזור שלך, ולחכות שהאויב יפתיע אותך, אלא לצאת אליו, לארוב לו ולהכותו במאורתו ובמקומות מחבואו שבהם הוא זומם את מזימותיו. הוא פעל תמיד להקמת כוח צבאי מגויס כלל ארצי. כשהוקם כוח כזה הוא נקרא פלמ"ח, ולוחמי ישוב סביב מדורות, שכולם שווים, ללא היררכיה צבאית. יצחק שדה היה גם מחלוצי המתכננים והמקימים של כוח משוריין וממונע.

המדורות המוזכרות בשם הספר היו מדורות סמליות: הדלקה של רעיונות וחשיבה נועזים בלבבות חמים ואכפתיים, הליכה וחינוך לאור המדורה ושמירה על גחלת הביטחון וחוסר הפחד, התקווה והאמונה בניצחון. מספר עמודיו הרבים של הספר והחזרה האובססיבית על מתכונת קבועה של מהלך האירועים עלולים להרתיע או לעייף את הקורא הצעיר. הספר מתאים לילדי הכיתות הגבוהות בבית הספר היסודי ולתלמידי חטיבת הביניים.

4. מלכה עאי

כתבה מרים פרסלר, עם עובד, 2003, 167 עמ'

זהו סיפור מובהק של הישרדות משפחה בשואה, ובעיקר סיפור הישרדותה של ילדה בת שבע, מלכה, בפולין הכבושה על ידי הנאצים. הסיפור משתרע על פני שבעה חודשים של גיסיונות נואשים של האם, חנה, ושתי בנותיה, מינה ומלכה, לברוח אל החופש, לברוח מפולין הכבושה להונגריה שהנאצים עדיין לא הגיעו אליה. אבל כבר מן ההתחלה, כאשר רגליה החבולות של מלכה אינן מאפשרות לה להמשיך לעשות מסלול קשה להליכה בהרים מושלגים, הסיפור מתפצל לשניים: סיפורה של מלכה ומה שקורה לה בדרך האמים והזוועות שהיא עוברת וסיפורן של חנה ובתה בת ה-16 מינה. הסופרת מעמידה פרשת אירועים אחת כנגד השנייה.

מחבוא בעליית הגג

שלומית רוזינר / פלמחים - לוס אנג'לס

אני נזכרת בחיבה בימים שעסקתי בהם ב"עידוד הקריאה" בבתי הספר של "האגף לחינוך ההתיישבותי". הייתי נכנסת לכיתה ופותחת קודם כול בשאלה "מדוע בכלל אנחנו קוראים ספרים?" והתשובה, אשר לי היא כל-כך מובנת מאליה, לא הייתה ניתנת מיד ברוב המקרים. היו שאמרו כדי לשפר את הכתיב, אחרים - להוסיף ידע, להעשיר את הלשון ועוד... כולן תשובות הנוגעות בדברים שהם אולי פועל יוצא של הקריאה אבל בשום-אופן לא המניע שלה. לבסוף נמצא מי שאמר: "כי זה כיף לקרוא!", ומיד קיבלה השיחה תפנית ותנופה ונסבה על הכיף שבקריאת ספרים. "קרה לכם", הייתי אומרת לחבר'ה, בין השאר, "שהרגשתם געגועים אל ספר שנאלצתם להפסיק לזמן מה את הקריאה בו, ואתם חושבים עליו ורק מחכים לרגע שתוכלו לחזור אליו?"

את תחושת הכיף שבקריאה, את הגעגועים לספר שנאלצתי להפסיק לזמן-מה את הקריאה בו, חזרתי והרגשתי עם קריאת "סוד הבית הוורוד" של עפרה גלברט-אבני. (בהוצ' הקיבוץ המאוחד, "קריאת עשרה", 2003). קראתי את הספר בשקיקה, כמעט בבלע-אחד, והצטערתי כשנגמר. וגם עכשיו, כשנסתיימה כבר קריאתו, אני עדיין מתגעגעת אליו: מתגעגעת אל שני הילדים, דניאל ורועי, אח ואחות כשני חברים טובים, השותפים הן לנידוי החברתי שהם סובלים בשל המגורים בבית-הוורוד והן להרפתקאות-המסתורין הכרוכות במגורים בבית זה, מתגעגעת אל מוש הנחמד והמיוחד, אל המחבוא בעליית הגג, ובעצם - אל עצם תענוג הקריאה בספר שכזה. כן, הספר הזה מציג הרבה נקודות שאפשר לקרוא להן "מוסר-השכל": מערכת היחסים החמה, המבינה ואוהבת הקיימת במשפחת מירון, ההתייחסות החיובית, המעריכה והאוהדת לקשישים והתפיסה ש"כסף" יכול להיות מכשיר לסיוע לנזקקים ולא רק לטיפוח ולסיפוק של צרכים אישיים. אלא שכל זה נובע מתוך התפתחות הסיפור וממהלך העלילה, ואינו מוכתב מלמעלה כ"תלמדו", "כזה ראה וקדשו!". לדעתי זהו ספר המתאים ל"קריאה מונחית", יש בו נושאים רבים לדין ולוויכוח, לביקורת על אנשים ועל ילדים ועל התנהגותם, לבחינה-עצמית של ערכים ומוסר.

זה סיפור על משפחה שבשל שינוי מקום עבודתו של האב עברה להתגורר בשכונה חדשה. הם נכנסו לבית שילדי המקום, בנימה של זלזול וסלידה, קוראים לו "הבית הוורוד". ואכן, יש משהו יוצא-דופן בבית זה, והוא אמנם עטוף מסתורין. חוץ מאשר קשישה אחת, שכנתם בקומה השלישית, איש אינו מתגורר

בו. בהומור, במתח, בלשון שוטפת ובדרך סיפורית קולחת עפרה גלברט פורסת את העלילה המרתקת: הילדים, המנודים מחבריהם, כאמור, בשל הבית שהם מתגוררים בו, מחפשים עניין לענות בו ומגיעים אל עליית הגג. להפתעתם הם מוצאים בעלייה סימנים שמישהו גר שם, ואחר-כך הם אמנם פוגשים את מוש, הקשיש החביב, שמגוריו וכל חייו בעליית-הגג לוטים בסוד. מתוך ההתייחדות עם מוש והיותם שותפים לסודו חייהם מתמלאים עניין, תנועה והרפתקה. הבית מתמלא בדיירים, קשישים דלי-אמצעים כולם, הילדים קושרים אתם קשר חרף לעגם של חבריהם, בני גילם. הסוד של מוש נחשף ומתגלה כייעוד שהוא קיבל על עצמו כקשיש-עמיד לסייע לקשישים-נזקקים ולתמוך בהם.

במהלך הסיפור הקורא נפגש גם עם אשתו של מוש - טיפוס מלוקק ומטופח - המתייחסת אל בעלה כאל אדם לא-שפוי, שאיננו אחראי למעשיו, רק משום שהוא רוצה לעזור בכספו לאחרים, ולא לתת את כולו בידה. המחברת מיטיבה לתאר את הטיפוסים הלוקחים חלק בסיפור, הן את הופעתם החיצונית עד שהם כמו מתחיים לעיני הקורא, והן את אופיים ואת התנהגותם. ניכר שהיא קרובה לעולם הילדים ויודעת את רזיו, כשם שהיא יודעת גם לבנות את דמויות המבוגרים השותפים לעלילה, כמו, למשל, דמויות הדיירים הקשישים המאכלסים את הבניין. כל דמות שונה ונבדלת מחברתה. ואגב, מסופר על הילדים היוצרים קשר עם שכניהם ומתייחסים אליהם בכבוד ובחיבה, אך סבא וסבתא שלהם עצמם מזכרים רק ברמז. האם זה משום שאין הם "קשישים נזקקים"?

הסיפור צובר תאוצה כאשר הילדים, בכסף-הכיס שלהם, שוכרים עורכת-דין שתעזור למוש במקרה שאשתו תתבע אותו לדין. זהו אקט בוגר, שבהחלט אינו צפוי שייעשה על ידי ילדה בכיתה ה' וילד בכיתה ג'. אך כיוון שבכל מהלך הסיפור הילדים מתגלים כנבונים וכבוגרים לא נקשה בעניין זה ויפה שעורכת הדין מתייחסת אליהם וא בקשתם ברצינות, אף שהם ילדים צעירים. ואם לכאורה צפוי היה שעורכת הדין לא תיקח תשלום מילדים, היא מקבלת את 50 השקלים שהם מציעים לה, סכום שהוא ללא ספק סמלי בלבד, כדי לוודא ש"יש לנו עסק!".

אהבתי גם את האיורים של אבנר כץ, שהם בקו פשוט, ויש בהם הבעה, תנועה והומור רב.

"סוד הבית הוורוד" הוא ללא ספק ספר חינוכי ממדרגה ראשונה אבל לא בשל כך אני ממליצה בכל לב על קריאתו, אלא בשל הכיף והחוויה האמנותית שהקריאה בו מעניקה לקורא.

לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה

מלחמה, מלחמה, גבירה נהדרה

ילדות ונעורים בתקופת השואה בזבורוב

סבינה שביד

זיכרונותיה של הילדה סבינה שביד שהתבגרה בתקופת מלחמת העולם השנייה בזבורוב שבגליציה המזרחית הכבושה בידי הגרמנים.

סבינה נולדה למשפחה אוהבת וחמה וחוותה ילדות מאושרת. האושר נקטע עם כניסתם של הגרמנים ביולי 1941. אביה של סבינה מונה ליושב-ראש היודנרט בזבורוב, והילדה הצעירה היתה עדה ללבטים ולקשיים שליוו אותו בתפקידו זה לנוכח תהליך חיסולם של יהודי הקהילה.

סבינה מצאה מסתור במקלט שהכין מכר לא יהודי ושם, רחוקה מן המשפחה ובצל חששות ופחדים, חוותה סבינה לבד את ניצני פריחתה הנשית.

סבינה עברה ממסתור למסתור בזהות ארית ושרדה בזכות תושייתה ומרצה, ובסוף המלחמה זכתה להתאחד עם אמה. בתום המלחמה עלתה סבינה לארץ-ישראל במסגרת עליית הנוער, התחנכה בעיינות, השתתפה במלחמת העצמאות, מצאה אושר ואהבה והקימה בית.

"רציתי לספר לדור הצעיר מה הביא אותי לארץ-ישראל ואיך התחנכתי בה. רציתי לספר מה היו מקורות הכוח הנפשי שהנאצים לא הצליחו לדכא בי ובניצולים כמוני, הכוח שבזכותו יכולנו להתגבר על מה שעברנו בשואה ולהגיע בארץ לחיי יצירה שיש בהם הגשמה עצמית ותרומה לכלל".

איך כותבים דומן עם רומנטיקה ואהבות על רקע של פוראות ואימי השואה, פאת: עשה לימוד

גורלות נפגשים בודטה

כתבה: לאה שניער, הוצאת: ירון גולן, 2002, 240 עמ', לא מנוקד.

הספר שלפנינו נקרא כדומן בתוך אימי השואה... הרומן מתחיל על ורשה מ-1940. פרק זה מספר על הימים הטובים, עד עכשיו, של משפחת קרנובסקי. גיבורת הרומן היא מירה. חייה בתוך משפחתה היהודית, סנדר, בהיותה בת 20 התאהבה בג'וזף קרנובסקי, קצין יפה תואר בצבא פולין, נוצרי. בתחילה היו לה פחדים והיסוסים. אבל אהבתה כל כך גדולה עד שהיא מתגברת ומשלמת את מלוא המחיר הכרוך בכך: משפחתה מחרימה אותה, רואה אותה כמתה ויושבת עליה שבעה. מירה גדלה מעכשיו כנוצריה אדוקה, וברוח זאת היא מגדלת את ילדיה כריסטופר ויולה.

לעבור 20 שנה, ב-1939 פתאום באה המלחמה. הכל נהיה שחור, מייאש, איום. הבטחה של חיי אושר - נמוגה בבת אחת.

עכשיו הוא הוגה בחברו וידיד נפשו דומן הירשפלד בן כיתתו ובאחותו מריסיה, שנאלצו לפני כחודש לעבור לגטו, והוא נרתם לסייע להם בכל מאודו. בינתיים מירה מתאלמנת. בעלה מת מדום לב. היא צריכה לפרנס את המשפחה ועוברת לעבוד כפקידה בפירמה לחומרי בניין של ריצ'רד הירשפלד, אביהם של דומן ומריסיה.

הגרמנים מבצעים העברת אוכלוסין. הם מעבירים יהודים מבתיהם הנאים ברובע הארי לרובע שיהפוך לגטו. במקום המפונים באים גרמנים. וכך מירה, עדיין נוצרייה ארית הגרה באזור הגטו, מקבלת את דירתה של משפחת הירשפלד. החיים בגטו על כל מוראותיהם עד שדיפת הגטו יתחילו להיות גם מנת חלקם של בני משפחת מירה קרנובסקי סנדר.

בגתיים כריסטופר, מגדה ואחרים החליטו לעזור לדירי הגטו ועזרו להם בכל כוחם. דומן ויולה מתגיירים ועולים לישראל.

הפרק האחרון נסב על מפגשים בפולין בין הניצולים שהצליחו לשרוד ומציליהם. בפגישות נרגשות הם מספרים ומשחזרים את כל הקורות והמעשים הנפלאים שנעשו על ידם.

הספר קריא ומיועד לגילאי חס"ב ומעלה.

ז'יד ז'יד פתוך "פאה ילדים שלי" פאת לנה קיכלר-זילברען
מהדורה חדשה (עמוד 183) הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב

התעודות הנאות והמבריקות עוררו בילדים רושם עצום:
"זוהי תעודה לחיים ולמות!" הודיע קובה מקבוצת ה'בינוניים'.
"זאת גם תעודת לידה," מוסיף מוניק הגדול, "כי היא עשויה מחומר שאי אפשר
להשמידו!"

תעודתו של מוניק הייתה עולה בלהבות בנסיונו להוכיח לשאר את טענותיו
"המדעיות", לולא נכנסה הגברת שטרן כרגע הנכון, כדרכה.
הילדים הסתובבו עם התעודות בכל מקום. ישבו אתן בחדר האוכל, גלשו אתן
לאורך המעקות, נשאו אותן מתחת לבתי השחי ואיבדו אותן בכל מקום. רק
כעבור יומיים-שלושה הצלחנו לשכנע אותם להפקיד את האוצר במשרדי. שוב
ושוב הבטחתי להם שיוכלו לראותן ולהציגן כל אימת שירצו, וכך הצלחתי להבטיח
את שלמותן. הילדים היו כל־כך מאושרים ורצו להראות בכל דרך אפשרית
שהתעודות שייכות להם, שהשיגו אותן בזכות.

אך גם כשהושגו התעודות לא נחה דעתנו. ימים ולילות התחכטנו, בינינו לבין
עצמנו ובשיחות לילה קצרות, אם מותר לנו לשלוח את הילדים לבתי־הספר
ולחשוף אותם שוב לשנאה ואולי אפילו לאלימות. האם מפגש כזה לא יפתח שוב
את הפצעים שזה עתה החלו להגלוד? האם לא די בכך שהוכיחו את עצמם והראו
לעצמם ולעולם שהם מסוגלים? אבל הילדים לא רצו לזוהר. הם רצו ללכת
לבית-ספר! אמרתי לעצמי שילדים אלה הראו שיש להם כוח הישרדות בלתי רגיל
ומוטיבציה נדירה לעמוד על שלהם ולהשיג את שלהם. אם לא ניתן להם לצאת,
נרכא את הרצון העז שלהם ונפגע בבטחונם העצמי. הם ירגישו שאני לא סומכת
עליהם ולא מאפשרת להם להתפתח.

תוך יום-יומיים הייתי צריכה להתארגן ולשלוח את הילדים לבית-הספר, שהרי
הלימודים כבר החלו. ערכנו מיון מהיר. הייתי צריכה לשלוח עשרות ילדים לשני
בתי־ספר יסודיים - לצייד אותם, לבדוק את הלבוש וההנעלה שלהם ולהכין אותם
מוקדם בבוקר ליציאה.

מלבד ילדים אלה היו שנים-עשר ילדים שאובחנו כמתאימים לגימנסיה (חסיבת
ביניים ותיכון) - גילאי שלוש-עשרה עד חמש-עשרה שהיו נבונים ומוכשרים
במיוחד. ילדים אלה דאגו לעצמם. הם הלכו בעצמם לבחירות ועמדו בהן

בהצלחה. מונדק, ויקטור, מרילקה, אמילקה, עדנה, צלצ'קה ואחרים קיבלו ממנו את הכסף הדרוש לתשלומים לבית-הספר, ילדים אלה כבשו לעצמם את מקומם, כל אחד לפי יכולתו.

רוב הבנות שהלכו ללמוד בגימנסיה היו מהקבוצה של הקתוליות, ובכל זאת, חלקן הארי נרשמו כיהודיות מבלי שאיש לחץ עליהן לעשות זאת. רק שלוש מתוכן נשאר ללימודי הדת הקתולית בכיתה: מרילקה, אמילקה וישקה. ויקטור, שהכריז על עצמו כאתאיסט, עזב את הכיתה בשיעורי הדת. לטענתו עשה זאת כדי שאיש לא יעלה על דעתו שהוא מתבייש ביהדותו. מרילקה נרשמה כפולנייה וכקתולית והפצירה בי שוב ושוב שלא אחשוף את יהדותה. ובכל זאת, כך סיפרו לי הבנות, נמנעו הפולניות בבית-הספר מקשרים אתה. מצבה של מרילקה השתפר בינואר, כשזכתה בפרס ראשון בתחרות שנערכה בין תלמידי הגימנסיה על שיר פולני שכתבה. כאשר תלו את ההודעה על הפרס שלה במסדרון בית-הספר, אמרה לי בשקט שהיא מצטערת שלא קיבלה את הפרס הזה כיהודייה.

כשלושים ילדים לא נמצאו מתאימים לשום בית-ספר. היו אלה ילדים חולים. שהיו צריכים טיפול רפואי צמוד ולא היו מסוגלים ללכת לבית-הספר. היו גם ילדים שפיגרו בהתפתחותם והיו זקוקים לעזרה צמודה כדי לרכוש הרגלי למידה בסיסיים ביותר, או שסבלו מבעיות נפשיות שלא אפשרו להם להשתלב במסגרת לימודים רגילה. בבית היו שלושה מורים שקיבלו על שעות ההוראה שלהם שכר זעום. לא היו לנו כמעט שום אמצעי למידה וציוד. בעת ביקורו של המפקח בבית אחרי תום הבחינות, סיפרתי לו על הקבוצה הזאת ועל קשיינו.

"למה גבירתי שוכרת לעצמה את הראש, כשזה התפקיד שלנו לדאוג לילדים האלה! אני מכריז כאן ועכשיו על 'נווה יער' כמוסד לימודי ילדים חולים וילדים שאינם כשירים להשתלב במסגרות הלימוד הרגילות. את רק תדאגי לכוח הוראה מתאים!"

"אב אדוני, מלמלתי, 'מהיכן אקח משכורות למורים? מנין אשיג ציוד?'
"מה זאת אומרת מנין? הרי אמרתי לך שזה התפקיד שלנו! אני אשלם למורים שלך משכורות על כל חודשי העבודה שכבר עבדו בבית-הספר, והציוד יגיע בשבוע הקרוב, כולל ציוד לעבודה בסדנאות של נגרות, תפירה, מלאכת יד, ציוד לשיעורי התעמלות ולשיעורי מוזיקה."
וכך היה, המורים קיבלו את המשכורות והציוד הגיע. ידידותו של המפקח איגנאץ

הייתה ללא דופי ושימשה לי משענת אדירה מול עולם עוין.
 כעת נותרה רק קבוצה בעייתית אחת, זו של הפרטיזנים: שאול, מאיר, יצחק,
 לונק, מושקו, פראנקה, אוליה, חיה, רחל ואחרים היו ילדים בעלי זהות לאומית
 מאוד ברורה ומוגדרת. הם לא רצו בכלל לבזוז את זמנם על בית-ספר פולני
 וביקשו להכשיר את עצמם לעלייה לארץ ישראל. הם רצו ללמוד עברית,
 היסטוריה יהודית וגאוגרפיה של ארץ ישראל.
 "גם אני רוצה שנעלה לארץ. זאת המטרה," אמרתי להם. "אבל אתם יודעים שזה
 עדיין בלתי אפשרי. וחוץ מזה, אתם חייבים ללמוד. כאשר תקום מדינה לעם
 היהודי יידרשו גם שם אנשים בעלי מקצועות והשכלה."
 "אבל בשביל מה אנחנו צריכים ללמוד פולנית?" הקשו.
 "אבל הרי לא לומדים בבית-הספר רק פולנית," ניסיתי שוב. "לומדים מתמטיקה
 וגאומטריה, מדעי החיים ומדעי הטבע."
 "אבל אנחנו רוצים ללמוד עברית!" חזרו שוב ושוב.
 איש מלבדי לא ידע עברית בבית-הספר שלנו (אני למדתי בימנסיה העברית
 בקראקוב). השעות שיכולתי להקדיש להוראה היו זעומות, אבל הבנתי שאין לי
 בררה. למען הילדים האלה ייסרנו כיתת לימוד מיוחדת. הם למדו בבית-הספר
 לימודים כלליים וגם עברית, היסטוריה של עם ישראל וידיעת הארץ.
 "אתם יודעים שלימודי עברית אסורים פה בתכלית האיסור. לכן אבקש מכם
 לשמור את הדבר בסודי סודות. ומלבד זאת הייתי מבקשת מכם בכל זאת לבקר
 בגימנסיה. אני מבטיחה לכם שהילדים בארץ ישראל לומדים מתמטיקה וטבע,
 היסטוריה כללית וגאומטריה בדיוק כמו כל הילדים."
 קבוצת הפרטיזנים החלה לבקר בגימנסיה ובשעות אחר-הצהריים למדה אתי
 (ואחר-כך גם עם מר מנליך) את המקצועות הנוספים. אל כיתת הפרטיזנים
 הצטרפו בשעות הערב ילדים אחרים, כולל נערות "קתוליות".
 ביום שבו יצאה הקבוצה הגדולה של ילדינו אל בתי-הספר נשלחו מכתבים מטעם
 המפקח שהטיל את האחריות לבטחונם של הילדים על מנהלי בתי-הספר וצוות
 המורים. ניסיתי לנשום לרווחה, אבל זה עלה לי בקושי רב. עדיין דאגתי להם,
 ודאגתי לא הייתה תלושה מן המציאות.

בלב בערה השלהבת, יומנה של פלה שפס, עחנה העבודה גרינברג
עורכת בלה גוטרמן, תרגום ספולנית אלכסנדר נער, יד ושם, 2002, 129 עמ'

ביומנה של פלה שפס, המתנייחס לשואה, יש אספקטים שונים, ביניהם יומן על עבודות כפייה במחנות ליהודים שהוקמו ברחבי גרמניה ובשטחים שסיפחה. פלה שפס תיארה ביומנה, בפולנית, את התנאים המזעזעים של חיי האסירות במחנות כפייה, שנמשכו, לפי התאריכים שביומנה, מאז 5 באפריל 1942 ועד 30 בנובמבר 1944.

במבוא לספר נכתב: "המשלוחים הראשונים למחנות העבודה - במחצית אוקטובר 1940 - איש לא ידע את היעד שאליו נסעו ומה יהיה אופיים של המחנות. ראש היודנראט באזור זגלמביה פנה אל הצעירים וניסה לשכנע אותם שיצייתו לצו הגרמנים ובבוא הזמן יוחלפו באחרים וישובו לבתיהם."

המציאות טפחה על פניהם של "המתנדבים התמימים". "המחנות היו פרימיטיביים, העבודה קשה, והמזון שסופק היה דל ומצומצם." אך אל אף הימשכות השבי ואבדן המשפחה שמרה פלה על עוצמתה הרוחנית עד הרגע האחרון.

אולם לא בכל רגע עמדה האופטימיות לנגד עיניה. ב-28 ביוני 1942 היא כתבה: "שא-לוהים ירחם עלינו סוף-סוף, ויאסוף אותנו אליו. נראה לי שכבר הוגדשה הסאה בכול. כל יום גרוע מקודמו. האווירה נוראה. באו הוראות על האפלה. קיבלנו אותן בשמחה, לא משום שהן מבשרות על סוף קרוב, אלא פשוט בגלל הסיכוי שההפצה תגרום למוות שיסיים את חיינו הנקלים, ישחרר אותנו מן העול הנורא. אותה תאוות מוות אינה שטחית אלא אמיתית, ואילו רק הייתה אפשרות, כל יום היו קורים מקרים של איבוד עצמי לדעת. אלא ששומרים עלינו יותר מדיי טוב וקצת חסר אומץ, אבל לא חסר הרצון למות."

בספר יש תיאור ריאליסטי של מחנות היהודים, ואני מצטט רק "כרוניקה של המאורעות": "עישון - חיטוי ראשון נגד כינים - מארס 1942, השילוח הראשון לגירוש - 1 ביולי 1942, הבריחה שנכשלה - 6 ביולי 1943, הבריחה שהצליחה - 20 ביולי 1943, רומנטיקה לילית תחת כיפת השמים - אוגוסט 1943, שינוי השלטון והשליטים - 6 באוגוסט 1943."

בראשית שנת 1954 הוצאו האסירות של מחנה גרינברג למצעד המוות, ופלה נפטרה אחרי תלאות רבות במאי 1945. זהו אחד היומנים הנדירים והמרגשים ביותר שנכתבו בתקופת השואה.

ג. ברגסון

המסע לשם

כתבה גלילה רוזן-פדר-עמית,

הוצאת סודן, 2003, 251 עמ'

לתיכון.

הספר נכתב בעקבות נסיעתה של הסופרת עם משלחת בני נוער לפולין ובעקבות הבטחתה לתלמידי כיתות י"א מבתני-ספר ברחבי הארץ לכתוב ספר על מסע זה (ההבטחה ניתנה בבית יאנוש קורצ'אק בוורשה ערב יום השואה התשס"ב).

"המסע לשם" ספר על דרכו של חורב, נער ירושלמי חסד ביטחון הנגרר אחרי אחרים בשכבת הגיל שלו, אשר נוסע יחד עם סבו, ד"ר שלמה שדה, לפולין. הסב, ניצול שואה, לא סיפר מעולם לבני משפחתו על כל מה שקרה שם. זאת הייתה דרכו להגן על בתו היחידה (אמו של חורב) ועל בני משפחתה. עתה הוא נוסע לטקס הענקת אות חסיד אומות העולם לפולני שהציל אותו. הוא מתלווה לקבוצת תלמידי תיכון "כאיש עדות", והנכד, חורב, מתבקש לנסוע אתו. זהו סיפור התבגרות של נער רגיש ומופנם המגלה את עצמו ואת האחרים במסע בן שבוע ימים. ההתנתקות הפתאומית מ"בעיות" השכבה של כיתות ט' (חברים, אהבה חד-צדדית, הלשנות, טלפונים וכו'), דרך ה"דיוטיפרי" והנאותיו ועד לנחיתה בוורשא - כל אלה מועלים בצורה מרגשת ומותחת כאחד. גלילה רוזן-פדר-עמית מצליחה לספר לנו על מחנות ההשמדה והמוות ועל האנטישמיות בעבר ובחווה בלי פאתוס ותיאורים פלסטיים מיותרים. יחד עם זאת אין קיצורי דרך: יש בספר תיאורים מדויקים (עם שמות מלאים) של עיירות ובתי-כנסת, של המחנות הגדולים והקטנים, של בורות המוות ואתרי הזכרון, וכל זאת דרך עיניו של חורב (הנכד המספר) וחבריו החדשים, הבוגרים ממנו, המשתתפים במסע. היחסים בין הסב לנכדו מועלים בעדינות וברגישות, מה שהתחיל בגסיעה שנכתה על הנכד מסתיים בהיכרות מעמיקה בין שניהם, ופשוט מתחשק לנו לדעת איך זה יימשך.

ספרה של גלילה הוא ספר על השואה ועל ה"מסע לשם", אך הוא הרבה יותר מזה. כל נער ונערה יכולים למצוא בו את עצמם ואת סביבתם. עדה קרן

צלינקה

כתבה צילה ליברמן, הוצאת
יד ושם (סדרה ע"ש
קורצ'אק), תשס"ג, צירים -
תמונות משפחה, 149 עמ',
לא מנוקד.
לכיתות ח' ומעלה.

ספר זה הוא עדות על ילדה ששרדה את אושוויץ. כמרבית שרידי השואה גם מחברת הספר, צילה ליברמן, לא הייתה מסוגלת לחזור אל חוויותיה הנוראות, ומחברות כתב-היד היו מונחות 50 שנה במגרה. הספר פותח בימים שלפני המלחמה, בתיאורי הגטו, ההפצצות, בריחת האב ושובו חולה. הסבל והגירוש של האקציות מתוארים במוחשיות מסמרת שיער, וכן רצח ילדים.

צלינקה מסתתרת במחנה עבודה מתוך סכנת נפשות. הספר מתאר נסיעה ברכבת משא לאושוויץ ועמידה מול האמת - תאי הגזים והמשרפות, קעקוע המספר הכחול, הבלוק, המסדר, הרעב, המכות ועבודת הפרך. תיאור הדאגה של האסירות לילדה ששרדה מרשים. היא הופכת למחזמנית, וניצלת בדרך למשרפות. היא נוסעת למחנות אחרים תוך היצמדות תמידית לאם המגנה. ההצלחה וההתאחדות עם האב ששרד והעלייה לארץ מסיימות סיפור תלאות מזעזע אך כתוב מתוך אמת פנימית בתיאור חי ומרתק.

ילדים צעירים אינם צריכים לקרוא את הספר. הוא מתאים לכיתות העליונות ולמבוגרים. הספר זכה בפרס זאב תשס"ד.
ל"ח

הבית ברחוב האקאציות

כתבה טושנה לדרר, צילומי משפחה, הוצאת ירושם (סדרה ע"ש קורצ'אק), תשס"ג, 164 עמ'.
לכיתות ח' ומעלה.

זהו ספר על נושא השואה המספר על ילדות בבודפשט הכבושה. הספר פותח בתיאור מפורט של תולדות המשפחה עד 1939, פרוץ המלחמה. יהדות הונגריה איחרה לסבול מהכיבוש הנאצי, ורק ב-1944 החלו שם הגזרות והרדיפות. משפחתה של המחברת החליטה להתנצר, אך בגלל תור ארוך לא עשתה זאת. בילוי והוללות של המחברת וחברותיה בתוך כל האימה מתוארים בחשיפה, וכן התאהבות מוקדמת ורצון להתחתן שנמנע על ידי חכמת האם. בית הילדים של הצלב האדום, הגטו, הצפיפות והמחסור מתוארים בצורה

ריאליסטית וכוללים תמונות של הפצצות ומוות. חיטול הגטו ויריות ביהודים הם האקורד האחרון לפני השחרור וכיבוש הרוסים.

המחברת הצטרפה לשומר הצעיר ויצאה לכפר במסגרת ההכנות לעלייה. העלייה במסגרת "הבריחה" מלאה הרפתקאות, וסופה התיישבות בקיבוץ "יד חנה". התיאורים בספר מעניינים, אך האופי החילוני והמתירני וריבוי הפרטים האישיים של המחברת הופכים אותו לספר אישי-פרטי שלא כל המסופר בו שייך לכלל.

**הכנס החצי שנתי יתקיים ב- 1 ביולי
במכללת "דוד ילין" בירושלים.
ההזמנה תשלח לכל בתי הספר.**

תום נאלץ לעזוב את ביתו ולעבור אל בית דודו ודודתו מפאת מחלתו המידבקת של אחיו. קשה ומשעמם לו. הדבר היחיד המושך את לבו הוא האורלוגין העתיק של בעלת הבית חזקנה הגרה בקומה העליונה.

לילה אחד הוא שומע את קול האורלוגין מצלצל 13 פעמים. הוא יורד לבדוק מה קרה, ומגלה שמאחורי הבית יש גן נפלא. בגן הוא מתהלך רואה ואינו נראה, ורק ילדה אחת מבחינה בו, והם מתיידדים עד כדי כך שאינו רוצה לחזור הביתה כשהוא כבר יכול.

מאוחר יותר הוא מגלה, שבעצם ביקר בגן בתקופה של לפני עשרות שנים, ובעלת הבית הישישה היא הילדה ששיחק אתה.

זהו תרגום חדש לספר שכבר תורגם פעם. הספר קריא ומושך.

בספר מחורזים 14 שירים חלקית ובקצב לא סדיר. נושאי השירים לקוחים מעולם המציאות והדמיון: בדידות - לא של ילד אלא של "אישה אחת" המדברת רק עם החתול; הילדה המאחרת - "ללי"; שיר אירוני על "זוג מושלם", המלך והמלכה הנפגשים במקרה (ספק אם יובן על ידי ילדים); נושא חברתי - "החברות שלי"; המחשת מטאפורה - "לתפוס את הראש" (לא הצלחתי היום / לתפוס את הראש שלי, / מהבוקר הוא רץ לפניי!); היחס לאם - "הרגל"; דמיון - "פגשתי מכשפה לבנה"; ידידות - "חמש נשים"; הילדה הצנועה דניאלה מהשיר "דניאלה שמחה בשקט" שעל שמו נקרא הספר.

יש בשירים מעין התחכמות המקשה על הקורא הצעיר לרדת לסוף דעתה של המחברת.

גן החצות של תום / פיליפה פירס

הוצאת ומורה בית, סדרת "מרגנית", תרגום מאנגלית נורית גולן, 2003, 270 ע"פ, לא מוקד. לכיתות ו' ולחטיבת הכיניים.

דניאלה שמחה בשקט

כתבה יעל ברברון, עזרים מירב סלומון, הוצאת עם עובד, 2003, לא ממוספר, מוקד. לגן ולכיתות א"כ.

מסע בארץ האור,

כתבו צוות: שרי אריסון,
דליה שטנדלר ועוד, ציורים
יוני גודמן ורוני אורן, הוצאת
ידיעות אחרונות ספרי חמד,
2007, עמ', סנוקד.
לכיתות א-ג.

"סיפור ופעילויות לפיתוח מודעות עצמית בהרפתקת חיפוש מטמון להורים ולילדים". כך המחברות מגדירות את הספר. באמצעות סיפור מסגרת על הילד אור המשוטט ביער, מוצא מפה ומחפש מטמון בארץ רחוקה שבה כבר ילדים בלי מבוגרים, המחברות מתכוונות להביא את הקוראים לתובנה עצמית, להקשבה לרגשות ולמחשבות שלהם ושל זולתם ולהענה לשלווה פנימית. אור יוצא לדרך עם חבר דמיוני, קוף, הקורא את מחשבותיו ועוזר לו. המפה מומחשת בחמישה מסלולים שלכל אחד אחראי בעל-חיים אחד, ומתוך פרשת הדרכים על הקורא לבחור במסלול עד למציאת האוצר. זהו ספר זינקטי-פסיכולוגיסטי, שבו הורים וילדים יכולים לקרוא במשותף. בסוף יש עשרה כרטיסי משימות לפעילויות חוזרות.

ההפעלות הדידקטיות מאפילות על הנאת הקריאה. העיצוב מרשים. ל"ח

מה עובר עליך, ילדי?

כתבה נגה מרון, ציורים
אלכסנדר לויט, הוצאת
ידיעות אחרונות ספרי חמד,
2002, עמ', סנוקד.
לכיתות ה-ו.

הספר מספר על מוות ועל יתמות: שני מקרי מוות של אב, בהפרש של שנתיים, האחד אביו החולה של תום והשני אביו של גלעד שנהרג בתאונת דרכים. שני חברים גרים בבית אחד, והכפילות הזו מעצימה את הכאב. תום מסתגר ואינו משתף את חברו בכאבו ובצערו. גלעד, הדובר בסיפור, מפרט את האבל, ומתאר את ההלוויה בפרטי פרטים. האהבה בין גלעד לאמו מרגיעה ומפצה אותו. ביקורי ה"שבעה", ובמיוחד ביקורו של תום, מביעים הזדהות, ותום נפתח. המחברת ממחישה שיחת יתומים שיש בה עידוד. גלעד מדמין שאביו מדבר אליו, מדריך אותו ואף מלטף אותו.

הסיפור עכשווי, ומסתיים בפיגוע בקניון, המוסיף מתח לעלילה.

זהו סיפור ריאליסטי שיש בו הרבה צער, אך גם שמחה. ל"ח

הגברות,

כתבה אסתר שטרניס-וורצל,
הוצאת עמקחי, 2003, 283 עמ'
לחטיבת הכתיים ומעלה.

זהו סיפור בגוף ראשון של הילדה אסנת המתארת את כאבה ואת טבלותיה בבית-הספר במשך ארבע שנות הלימוד הראשונות. בגלל היותה לקויה למידה, סובלת מדיסלקציה, נמנעה ממנה השליטה בקריאה ובכתיבה. היא מתארת את יחסה המזעזע של מורתה, המשפילה אותה לעיני התלמידים. רק הוריה המסורים ומורח מקצועית עוזרים לה להתגבר ולרכוש את הקריאה. כתוצאה מהליקוי בזים לה ילדי הכיתה ומחרימים אותה, היא סובלת מבדידות ומדחייה. זהו סיפור של מאבק וניצחון. שלוש חברות מסורות לאסנת מוציאות אותה מן הבדידות, תומכות בה ועוזרות לה להתגבר. הספר מסרטט דמויות רבות, מהן שליליות ומלאות רשעות כעינת ורון, ומהן חיוביות ומלאות אהבה והבנה כמו המורה אורית והמנהלת דניאלה. ערכים כידידות ופתיחות, הבנת הזולת וסובלנות הופכים את הספר לערכי ומומלץ מאוד. העלילה נקראת בריתוק.

הספר זכה בפרס זאב תשס"ד.

ל"ח

זיו מתחפשת לגברת מגונדרת, ואינה מבינה כיצד אמה קוראת לה זיו כאשר אינה אלא גברת מגונדרת. הבנת הזהות העצמית קשה לה, והיא מזדהה עם השינוי שחל בה עקב השינוי בתלבושת וההתחפשות. הסיפור מכיל דו-שיח בין זיו לאם שבו האם מוצאת סימנים מזהים המשכנעים את הבת שאמה מכירה אותה, אך היא מבקשת לדעת כיצד היא תדע שהיא זיו, וכאן זיו נותנת סימנים שגופה מצוי בתוך הבגדים ועל כן זו היא. הסימן המשכנע הוא שזיו מחבקת את אמה ואהבה זו היא ההוכחה. והשאלה חוזרת כאשר זיו מתחפשת לארנב - וכל הסיפור המעגלי יכול לחזור על עצמו.

זהו ספר על יחסים מלאי הבנה בין בת לאמה, תוך משחק התחפשות.

ל"ח

איך אני יודעת שאני
זאת אני?

כתבה טיגל אופנהיים-שחר,
יורים לאורה גרוסמן,
הוצאת ספרית-פועלים,
2002, 26 עמ', מנוקד.
לגו.

הארנבת מתקרבת,

כתבה חיה שנהב, ציורים
אורה איתן, הוצאת עבר עובד,
2003, לא ממוספר, מנוקד.
לפעטות.

בספר בתים מרובעים מחורזים שתוכנם מתאים לגיל
הרך, כדוגמת "בוא אליי פרפר נחמד" של פניה. כמה מהם
מוצלחים; למשל: "אוכל טוב יש בצלחת / אם רוצים
אפשר לקחת / לחם, ירקות ופרי - / גם טעים וגם
בריאו" משקל הטרוכי הופך את החרוזים לקליטים. אך
לא תמיד המשקל סדיר ("צב בגשם לא נרטב/ כי יש לו
בית על הגב"). אי סדירות זו הופכת לפרוזה: "הציפור
איבדה נוצה - / מי ימצא את הנוצה? / מי שימצא נוצה
קטנה / יקבל אותה במתנה." שתי השורות האחרונות
אינן שקולות ופוגמות בקצב.

לא כל הבתים הם מעולמו הקרוב של הילד, כמו למשל
הבתים על השבלול ועל העורב, אך הרוב ידבר אל
הפעוט.

ציוריה של אורה איתן אמנותיים, אך לילד הרך יש לתת
ציורים ריאליסטיים יותר להמחשת העולם החדש לו. ל"ח

עלמה או היום השישי,

כתבה נורית זרחי, ציורים
רות מודן, הוצאת עם עובד,
2003, לא ממוספר, מנוקד.
לכיתות א-ב.

עלמה לומדת בכיתה א'. המורה מאירה מציקה לה, וגם
הילדים אינם בוחרים בה למלכת הכיתה ומציקים לה.
עלמה בורחת לעולם הדמיון ורואה מולה שלושים ושמונה
עלמות, כמספר ילדי הכיתה, שבוודאי תבחרנה בה. היא
מזמינה שלושים ושמונה סוסי פונים, ופוני אחד דוחר לצד
המכונית של אמה. שמו עלמו, והיא מציגה אותו לאמה.
למחרת בא עלמו לבית הספר, ונכנס לכיתה דרך החלון.
כל הילדים רוצים אף הם להביא לכיתה משהו מהבית,
ומתברר שגם למורה מאירה יש פונית, "בצבע השעה
שמונה". ביום שישי כל ילד מביא מביתו "משהו ממש
משלו".

מצוקתה של עלמה מובאת כסיפור דמיוני, וגם הפתרון
למצוקה הוא דמיוני. ספק אם הדברים יתקבלו על לב
הקוראים. ל"ח

צילי בילבלי

כתבה נאוה גיינברג, ציורים
נעמה בנויסמן, הוצאת יבנה,
2002, לא ממוספר, מנוקד.
לגיל הרך ולגן.

זהו סיפור מחורז על עולם הפוך ועל ונוסנס. צילי
מצחיקה את כולם בסיפוריה: "הכוכבים קרקרו והשמש
התעטשה", "נעלתי שמלה... לשמים טסנו, גבוה גבוה",
"הגננת בת ארבע ועשו לה יום הולדת... אימא קשקשה על
הקירות" וכו'.

הילדים מבינים את אי ההיגיון וחוזרים על הפזמון: אני
צילי בילבלי בבלת את המוח / הפכת את הכול, כבר אין
לנו כוח". על צילי אין דברי הילדים משפיעים, והיא
ממשיכה בצירופי הנוסנס: "שתיתי בקש את השניצל..."
והיא מסכמת: "איזה כיף להפוך את הכול ולבלבל / ראש
למטה, רגליים למעלה..."
זהו ספר שיגרום לילדים לצחוק ולהבין מה לא נכון. ל"ח

ידידות ארוגה ברשת

כתבה עמי גדליה, ספרית
פועלים, 2003, 278 עמ'.
לתיכון.

בספר יש הדגמה לקוראים כיצד מדברים באינטרנט ומהו
"צ'אט". בהקדמתה לספר המחברת מזהירה את קוראיה מן
הסכנות שבצ'אט: "לעולם אל תשכחי שאת לא יודעת מי
באמת האדם אתו את מדברת ברשת... לעולם אל תפגשי
אותו בבית שלו, במקום מבודד... תדאגי לנהוג בכל כללי
הזהירות" וכו'. גליה מדברת עם אנשים שונים, אך מכולם
מוצא חן בעיניה הידיד עילם, שאינו לוחץ עליה להיפגש,
מאזין לה ומבין אותה. כאשר היא מבקשת את מספר
הטלפון שלו הוא מתוודה שהוא חירש, אך היא אינה
נרתעת וידידותם מתחזקת. המחברת משלבת בווידיה
של גליה את האגדה שאמה גטשה אותה בהיותה קטנה
ונעלמה מחייה. עילם מדרבן אותה לחפשה. גם שיחותיה
עם רותם מדגימים את הצ'אט: מתירנות, פגישות של
נערה עם מבוגרים נשואים, נסיעות הוללות לאילת. זו
הדגמה של הסכנות. הספר נקרא בעניין. ל"ח

הכי הייתי רוצה להיות...

כתבו יונתן יבין ונבו ויו, ציורים נעמה פלג, הוצאת עם עובד, תשס"ג, לא ממוספר, מנוקד, לגן ולכייתה א.

הספר סוקר בעלי מקצועות שונים ואת החיוב והשלילה שבכל אחד מהם. סבתא מיכל שואלת את נכדה אברום: "מה תהיה כשתגדל?", והנכד מעלה שמות בעלי מקצוע שונים, כגון טבח, האיש מהמכולת, איש מחשבים, מנהיג, טייס, רופא, אסטרונוט, חקלאי, השכן ממול, קוסם, כוכב טלוויזיה, כבאי, שוטר, עורך דין. בדיון על כל דמות יש הומור: רופא: "לא כדאי, / אני לא אוהב שמשתעלים עליי." טייס: "אם אטוס הפוך בשמים, / ארגיש מה אכלתי אתמול בצהריים." איש מחשבים: "מפחיד ואפילו מוזר / לשחק כל היום במשדר עם עכבר." הספר מתאים לדיון על תעסוקה ועל מקצועות בגיל הרך. האיורים צעקניים ומוגזמים.

הספר מספר על מסע על קורקינט בין בתי תל-אביב-יפו של סבתא ראמונה עם הכינור ושל הנכד המספר בתחושת של מלך עם כתר בראשו. ראמונה צריכה שקט כדי לנגן על הכינור, ולכן הם מחפשים בית מתאים. לראמונה נרתיק לתווים ובו הפתעה לנכד שהוא מצפה לה כל הדרך. הם מבקרים בבתי חברים של ראמונה, בתים מיוחדים (הכתובות ניתנות בסוף הספר), אך כל בית נפסל לנגינה. לבסוף הם מגיעים לבית עזוב, שבור ומוזר ביפו ובו יונים, ושם ראמונה מנגנת. ההפתעה נמצאת בריצ'רץ של הנרתיק: אפרוח צהוב קטנטן. יש בסיפור תיאורים מפורטים של הבתים, והעלילה אינה מרתקת. ציוריה של הילה חבקין יפהפיים כרגיל. ל"ח

מסע על קורקינט, כתבה דניאלה כרמי, ציורים הילה חבקין, הוצאת עם עובד, 2003, 29 עמ', מנוקד, לגיל הרך.

מאבק בין כוחות הרשע לכוחות האור הוא נושאו של ספר הרפתקאות דמיוני ומכושף זה. אורום, תינוקות בעלת תלתלי זהב, ננטשת על פתחה של משפחת מילר. רשעותה ואכזריותה של גב' מילר ממרדות את חייה של אורום, והיא בורחת מביתה ומוצאת בית יתומים נפלא, שמנהלו הוא פיליפ, ויחד הם מטפלים ביתומים. דמות רעה נוספת

תלתלים מכושפים, כתבה סיגלית דיל, הוצאת עם עובד, 2002, 171 עמ', לכוונת היר.

היא המטפלת זוהרה, שעל פתח ביתה נוטשת אורום את בתה התינוקות מפחד שהקללה והכישוף פגעו בה. מאבקי הכוחות מסתיימים בניצחון האור והטוב, והבת חוזרת אל חיק אמה. הספר מלא בסודות מוצאן של התאומות אורום וזוהרה, והתלוינים שעל צווארן פותרים את התעלומה. הספר נקרא בריתוק ובנשימה עצורה ומומלץ ביותר. ל"ח

סיפורו של מפתח הלב

כתב אורן נאמן, ציורים בת שבע ברוש, הוצאת עם עובד, תשס"ג, לא ממוספר. לכיתות ג'ד'.

הרוגז והכעס מעבירים את "העולם" מן האדם. יששכר, איש כעסן, גר עם כלבו אביתר. הוא נזכר ששכח מפתח ומחפש אותו בכל מקום, עם שהוא בא בטענות אל כולם. החיפושים מוגזמים ומכוונים לעורך צחוק: בבית, ברחוב, בחנות, ועל שפת הים שם הוא מתנפל על מוכר ארטיק ומקלקל את סחורתו. תוך כדי חיפושים הולכים ונעלמים לו הרחוב, העיר, הים וכל העולם. הקול הדובר אליו מדריך אותו לסובב באצבעו במפתח הלב, וכשהוא מסובב נפתח לבו וחוזר אליו עולמו, ואף יחסו לשכנתו משתנה והסיפור מסתיים בטוב.

סיום הספר הוא דידיקטי. צורתו ועיצובו מיוחדים: הכתב באותיות שונות ובכיוונים שונים מתאים לקטנים, אבל הרעיון מתאים לגדולים. ל"ח

הדובון של אהוד

כתב עודד פריזלנד, ציורים דבורה נצר, הוצאת יבנה, 2003, 18 עמ', מנוקד. לפעוטות.

זהו סיפור קצרצר בחרוזים (טקסט קצר וכנגדו ציור) על דובון שהלך לאיבוד. בדרך הוא מוצא חפצים שאיבדו אחרים - זוג משקפיים של סבא אפרים, דלי עם כף, שעון של סבתא שנפל בחול - אך את דרכו הביתה הוא אינו מוצא עד שהוא שומע את נביחותיו של הכלב אריק. הכלב רץ הביתה ובעקבותיו הדובון עם כל החפצים: "משקפיים לסבא, לסבתא שעון, / הדלי והכף חזרה לארון. / הכלב לאריק ולאהוד הדובון!"

זוהי עלילה קצרה, מעולמו הקרוב של הילד. החרוזים מוסיפים חזרות ורתמוס, וחסוף הטוב ירגיע את הפעוטות. ל"ח

אלרגיה (סיפור ילדות)

כתב והונתן גפן, עיורים
איציק רנט, הוצאת דביר,
2003, 101 עמ', מנוקד.
לכתות ג'ד.

נושא הספר, "סיפור ילדות", מציג לקוראים ולקוראות יחסים שבין קרן לוורד בנות השבע. הורי ורד נוסעים לארה"ב ומשאירים את ורד במשפחתה של קרן. געגועיה של ורד להוריה מתבטאים בהתנהגותה, ואמה מנסה להרגיעה. ורד צמודה לנמר צעצוע המכונה נימר, והיא ישנה אתו. ורד נפצעת בנפילה, זוללת ריבה ומקבלת חום ונעלמת, והכול מחפשים אותה. קרן, השומעת את אביה מדווח לארה"ב על ורד, מבינה שגם אנשים מבוגרים יכולים לשקר, ועוד עם חיוך. הורי ורד רוצים לרדת מהארץ, וקרן חשה אבדה על עזיבתה של ורד. בהקבלה לעזיבתה של ורד מתים שני הדגים בצנצנת של קרן. ביקוריה של סבתא מלכה מוסיפים לסיפור חיוך וצבע. על הספר כולו מרחפת ה"אלרגיה" בצורה בלתי משכנעת לחלוטין. הוויי יום-יומי בנאלי בלי מתח. ל"ח

נולד לחובש

כתבה תלמה אליגורדו,
עיורים - תמונות מן החנה,
הוצאת כנרת-זמורה ביתן/
דביר, 2003, מנוקד.
לחטיבת הביניים ומעלה.

זהו מחזה על אורג השייחים הקטן מפקיסטן, איקבל מאסי, יצירה המתריסה נגד עבדות ילדים קטנים המנוצלים לאריגת שייחים בעל כורחם. המחזה מבוסס על מקרה אמיתי, שבו נכלא איקבל לחיי עבדות עם ילדים אחרים, ארבע עשרה שעות ביום, בתנאים מחפירים. לבסוף הוא מצליח לברוח ומגיע לנאום באומות המאוחדות נגד ניצול ילדים. בגיל 12 הוא נרצח. בספר שני חלקים שדפיהם בצבע שונה. החלק הראשון מקדים את סיפור המעשה ומבהיר מושגים כגון תיאטרון סיפור שבו המספר, המשורר-הנווד, משתלב כאחת הדמויות ומקדם את העלילה (כמו המקהלה ביוון), דרמה דוקומנטרית, עבדות ילדים ועוד. מושגים אלה טובים לנוער ולמבוגרים כאחד. החלק השני, המחזה, כתוב כדו-שיח חי ודרמטי המספר על ביתו של איקבל, על בריחתו מן הבית לחפש את סיפור הזהב שאמו משכנה ועל פגישתו ב"קוסם" המפתהו ומשעבד אותו. המחזה, שהוצג על ידי התיאטרון לילדים ולנוער ע"ש אורנה פורת, הוא יצירה פיוטית כובשת ומלאת ערכים הומניסטיים, ביניהם כבוד האדם וחירותו. הספר מומלץ בחום. ל"ח

בית חרושת לשירים,
כתב קובי מידן, עיורים זוד
טלונסקי, הוצאת זמורה
ביתן, 2003, לא ממוספר,
מנוקד.
לכותות ב"ד.

"מאיפה מגיעים כל השירים?" שאלה זו ששלומית שואלת את אביה היא נושא הסיפור. כדי להמחיש לה את מעשה היצירה אביה מבקשה לעצום עיניים, והם מדמיינים סוור בבית חרושת לשירים. מכאן ואילך הדברים מסופרים בצורה ריאליסטית, כביכול הם נמצאים במקום שבו פוגשים משוררים הכותבים שירים. החריזה עומדת במרכז, והיוצרים משתדלים לחרוז, כי זה ימצא חן בעיני "המנהל". מתברר שהמנהל הוא ילד שיש לו כמה קריטריונים: "שיר טוב הוא שיר שאני מבין... שיר שמצחיק אותי, אך גם שיר עצוב, אבל לא יותר מדי... ושירים עם חרוזים" (אני הכי אוהב). לפעמים גם שיר שאני לא לגמרי מבין הוא שיר טוב. יש בספר הומור, כגון הסיפור על המשוררת שאינה יודעת לגמור שיר כי חסר לה חרוז למילה "ודאי" או על המשורר הלבוש צהוב הכותב בלי חרוזים ואינו מתחשב בטעמו של המנהל.

זהו ספר על ספרות הכתוב בדרך המאפשרת לילד להבין כללים מופשטים. מעניין. ל"ח

זהו סיפור מחורז עם פזמון חוזר שבא להקל על הילד ללמוד את ה-א"ב. הילדה הדוברת מחפשת בית "מושלם" לפי סדר אותיות הא"ב, וכל בית נפסל. בכל בית יש מילה מרכזית הפותחת באות המדוברת; למשל: אל"ף - ארמון, ב"ת - ברכה, גימ"ל - גשר וכו'.

אולם המחברת מוסיפה מילים רבות הפותחות באות הראשית; למשל: בגימ"ל - גבעות, גיאיות, גדרות, גרביים, גברות, גשם. יש כמה מושגים קשים לילד הלומד א"ב; למשל: דאון, טירה מבוך, נקיק, ערסל ועוד. כל הבתים נפסלים, ורק באות ת"ו, שהיא "תיבת המכתבים", הילדה מוצאת את ביתה, "כי זהו ביתי המושלם/ שיהיה רק שלי לעולם". שם נמצאות כל אותיות הא"ב. אך איך יבין זאת הילד הקטן? מה פירוש לגור בתיבת מכתבים? זהו אמצעי קצת מלאכותי ללימוד ה-א"ב. ל"ח

אני וביתי אל"ף-ב"ת,
כתבה עפרה גלברטאבני,
עיורים דני קרמן, הוצאת
ידיעות אחרונות-ספרי חמד,
2002, 47 עמ', מנוקד.
לגן חובה ולכיתה א'.

תאיר נעלבה,

כתבה אביבה אלעמי, צורים
מיכל לויט, הוצאת דני
ספרים, 2002, 23 עמ',
מנוקד.
לגן.

כיצד הילד צריך להגיב על עלבון? "תאיר נעלבה. הילדים
בגן קיללו אותה". מפתחה זו יוצאת הילדה לדיון עם עצמה
באמצעות שיקולים שונים ודפדוף בספר חיות. כל בעל-
חיים מסמל תגובה שונה שאינה מתקבלת על דעתה: הצב
"בשעה של דשע, הביתה נכנס בן־רגע". הציפור עפה הרחק
לשמים; תאיר אינה רוצה לברוח. הזיקית משנה את הצבע.
הכלב נובח; תאיר אינה רוצה לצעוק ולריב בקול. הנחש
מכיש; תאיר אינה רוצה להרביץ. גם לשתוק כמו דג אינה
רוצה או ליילל כמו תן, וכן להחזיר מכות כמו הקוף המחקה.
לבסוף היא מחליטה לחזור אל חבריה ולשחק בחול.
בחינת האפשרויות השונות היא פסיכולוגיסטית ומבוגרת,
ובלי עזרת המבוגר הילד לא יגיע לתובנה המתוארת בספר.
זהו ספר טיפולי של ריפוי באמצעות יצירה. ל"ח

תפילילה,

כתבו מאיה חנוך ומיכל כהן
חי, צורים דמיטרי קולוסקי,
ידיעות/אחרונות/ספרי חמד,
2003, לא ממוספר, מנוקד.
לפעוטות.

הספר אמור להיות שיר ערש הכתוב בחרוזים (כך מצוין על
גבי הכריכה). זוהי פרדה מן היום על כל מעשיו
והאובייקטים המצויים בעולם. יש כאן רשימה ארוכה
המלווה באיורים גדולים ויפים: פרדה מהשמש וקבלת הירח
והכוכבים. רוחות ועננים, עמקים, הרים ונהרות, עצים
ויערות, הרי געש ולבה (מושגים קשים!), ציפורים, פרפרים,
חרקים, חיות בר וחיות בית, דגים ואלמוגים, משפחה
וילדים - לכולם אומרים לילה טוב ומתפללים "תפילילה"
שבה מודים על הכול, ובכלל זה על "טעויות וקשיים,
שמגלים לנו כוחות שמתחבאים עמוק בפנים" (מתאים לגיל
גבוה יותר). אין עלילה כלל אלא דיבורים בחרוזה. אולי
הקריאה בשם כל דבר ודבר מרדימה לבסוף...
הצורה החיצונית של הספר יפה. ל"ח

סיפור לא שימושי,

כתבה נורית זרחן, צורים
הלה חבקין, הוצאת ידיעות
אחרונות/ספרי חמד, 2003,
21 עמ', מנוקד.
לכיתות ג' ומעלה.

התול, פיה, ילד וזקנה מתמרדים נגד החוק לביטול
הדברים הלא שימושיים ופונים אל המלך כדי שיבטל את
החוק. הניסוחים בספר קשים, פעמים דמיוניים וילדותיים
ופעמים יובנו רק על ידי מבוגרים. הזקנה אומרת:
"השתמשתי בהרבה זמן, וכמעט גמרתי את כולך", כי
להשתמש זה מאוד לא שימושי". המלך אומר: "רואים

עליכם מיד שאתם לא שימושיים. בשביל מה צריך חתול?
ובשביל מה צריך ילד?" אלו דיבורים שילדים לא יבינו.
קיים פער עצום בין עיצוב הספר לקטנים עם ציוריה
הנפלאים של הלה חבקין ובין תוכנו. פשוט קשה להבין
מה נורית זרחי רוצה. דמיון ומציאות מעורבים ומקשים
על ההבנה.

ההליך יצירת הסיפור נעשה בספר בשיתוף: דניאלה
מבקשת מאמה להמציא לה סיפור, והיא מתערבת ומשנה
אותו לפי דמיונה ומאוויה. הילדה, שככל הילדים אוהבת
שיספרו לה על עצמה, יוצרת את הסיפור ומוסיפה לו
פרטים ההולמים את רצונה. דניאלה אוכלת בסיפור
שניצל ופתיתים ברוטב אדום, צמתה טובלת בפתיתים,
ושיערה הופך אדום. דניאלה רוצה לעמוד על שפת הים
בזמן סערה, וצמתה האדומה תזהיר את המתרחצים, או
לנסוע לספרד כדי להטעות את השוורים ולהציל את
הלוחמים. אך לנסוע לבד היא אינה רוצה, לכן היא
מעדיפה להישאר בבית ולקבל חיבוק מאימא, ואבא
מתנדב לחפוף את ראשה. דניאלה מבקשת כל פעם מאמה
"תמציאי", והסיפור הולך ונבנה לשביעות רצונה.
זהו סיפור חמוד המדגיש את היחסים החמים שבין אם
לילדתה, ואת שיתוף הפעולה היצירתי ביניהן.

כריסטופר חולם חלומות משונים, אך איש אינו מתעניין
בהם: לא הוריו הרבים ביניהם בקביעות ולא המטפלות
המתחלפות בקצב מסחרר.
כשדודו מגלה שכריסטופר מגיע בחלומותיו לעולמות
נסתרים, הוא מתחיל לשלוח אותו ל"שם" כדי שיביא לו
דברים שהוא זקוק להם. מתברר שגם האם וגם האב,
וכמובן גם הדוד - כולם עוסקים בכשפים.
כשמתברר לאב שבנו ניחן בתשע נשמות, הוא מעביר
אותו לטיפולו של גבריאל דהויט, שגם הוא בעל תשע
נשמות והוא הקרסטומנטי, האחראי לעולם הכשפים, כדי
שיהיה יורשו. כריסטופר מנסה להתמרד, אך נכנע לבסוף

דניאלה, פתיתים וצמח,

כתבה לאת אחידון, ציורים
איה עמיקם, הוצאת כתר,
2007, מנוקד.
לגן ולכיתות א.

תשע הנשמות של כריסטופר צ'אנט, ילדותו של קריסטומנטי,

כתבה דיאנה ווין גונס,
הוצאת כתר, הסדרה
הצעירה, תרגום מאנגלית
נטע ידיד, 2007, לא מנוקד,
131 עמ'.
לכיתות ו' ולחטיבת הכעיים.

לגודלו.

הספר קריא ומושך, ומתאים לכל מי שאוהבים את הארץ
פוסט.

רות קיבלה מסבא מתנה: גרביים מיוחדים שגורבים
בלילה כדי לחלום חלומות יפים ומתוקים... יום אחד
שמעה רות כי אימא לא ישנה טוב בלילה, וקמה ועשתה
מעשה: גרבה לאמה את גרביה שלה. וראה זה פלא:
הגרביים הן באמת גרבי קסם!

זהו סיפור נאיבי ותמים בטעם של פעם, עם ציורים
צבעוניים במסגרת של לילה וכוכבים... ע"ק

בכיתה מתכוננים ליום המשפחה, וכל אחד מילדי הכיתה
מספר על היום שבו נולד: מה קרה בבית, בבית החולים,
איך התרגשו ועוד ועוד. כל הילדים שמחים לספר על
היום שבו הגיעו לעולם, ורק אור מקשיב ל"סיפורי חבריו
ושותק... הוא לא מחכה ליום שבו יגיע תורו... מפני שאור
ילד מאומץ". אור משתף בלבטיו את הוריו התומכים בו
וורוצים לעזור כדרכם של הורים, אך הוא מתמודד לבדו
ועומד לפני הכיתה ומספר את סיפורו: "אימא ואבא שלי
תמיד סיפרו לי על שאימוץ מתחיל באל"ף... ואל"ף היא
האות הראשונה במילה אהבה"...

זהו סיפור חשוב ומלא חום על משפחה ועל אהבה. ע"ק

חנן הגנן מגדל פרות בגנו ומוכר אותם - באסימון -
לילדים האוהבים פרות: ארנון אוהב אפרסמון, כוכבה -
גויאבה, אדר רוצה תמר, וחדס - אגס. לכולם הוא מבטיח
כי בפרות טמון מטמון. ומהו המטמון? זאת הילדים מגלים
בתום האכילה.

זהו סיפור חביב וקולח על גידול הפרות מהזרע ועד
לחרצן, מן הנביטה ועד לאכילה ולשתילה מחדש...

רינת הופר כותבת בשפה קולחת וקצבית, בעושר לשוני
רב המזמין לקריאה, וכל זאת בתוספת ציורים צבעוניים

גרבי הלילה של רות,
כתבה תמי לוי-נחום, ציורים
דני קרמו, הוצאת קוראים,
לא ממוספר, מנוקד,
לנגים.

זה מתחיל באהבה,
כתבה סמדר שיר, ציורים
ליאת בנימיניאראיל, ידיעות
אחרונות/ספרי חמד, 2003,
55 עמ', מנוקד,
לכיתות ב-ד.

חנן הגנן,
כתבה וציירה רינת הופר,
הוצאת זמורה ביתן, 2003,
לא ממוספר, מנוקד,
לגן וכיתות א'.

וחדים המתאימים לחרוזים. זוהי ספרות במיטבה לקטנים.
ע"ק

זהו סיפור המשך עלילותיה של יד הפלא של רן השמנמן (שהתחילו ב"יד הפלא 1"), מלך הכיתה מנסה להטיל על רן משימות מסובכות, אך ידו אינה פועלת כאשר המטרה היא שלילית. רן נבהל לגלות שיד הפלא שלו אינה מתפקדת כרגיל, עד שחבריו עוזרים לו להבין כי היד המיוחדת שלו טובה רק למטרות חיוביות. הגילוי הזה עוזר לרן חסר הביטחון להתגבר על מלך הכיתה. הספר כתוב בהומור, משלב זמיון ומציאות וקריא מאוד.
ע"ק

"למה עמיר נעדר כבר שבוע? ולמה לגל יש גבה נפוחה? גשו, שאלו: 'איך? ממה? ומדוע?' כי עזרה לעתים היא גם רוח ותמיכה". בספר 8 סיפורים מחיי היום-יום של ילדים, העוסקים בערבות ובמעורבות: מעורבות בין חברים, דאגה לילד חלש ולאבא הזקוק לכליה, עזרה לעולה חדש וכו'.

כתיבתה של אורה מורג קולחת ובהירה, וציוריה של נורית צרפתי משלימים את הסיפורים.
ע"ק

דניאל ורוני עוברים לבית חדש ולסביבה חדשה באמצע שנת הלימודים. הקשיים הם רבים, אך מעל לכול קשה להם להתרגל לבית הוורוד שהם גרים בו עתה: חדר המדרגות חשוך ומלוכלך, התריסים מוגפים, הסביבה מלוכלכת, והילדים מבית הספר אינם רוצים לבקר ב"בית הוורוד" וגם מסרבים לדבר עליו. דניאל ורוני מחליטים לגלות את הסוד. הם עולים על הגג, ושם מתחילים לגלות הרבה סודות... והפתרונות מתגלים אט-אט. עפרה גלברט-אבני כתבה סיפור מותח עם אהבה לבני-אדם.
ע"ק

יד הפלא 2

כתבה זהר אבני, ציורים דנה ציביאק, הוצאת מודן, 2004, 110 עמ', מוקד. לכיתות ג-ד.

חפץ חשוב בגן העיר

כתבה אורה מורג, ציורים נורית צרפתי, הוצאת קוראים, 72 עמ', מוקד. לכיתות ב-ד.

סוד הבית הוורוד

כתבה עפרה גלברט-אבני, ציורים אבנר כץ, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2003, 136 עמ'. לכיתות ה-ו.

ארנבון בורח מהבית,

כתבה מרגרט וינבראון,
תרגום אידית ארב, ציורים
קלמנט הרד, הוצאת הד
ארצי/שבא, 1988, לא
ממוספר, מנוקד.
לגנים.

ארנבון קטן אחד רוצה לברוח מהבית, אך אמו תמיד תהיה
אתו: אם יהיה דג במים, היא תהיה דייגת, אם יהיה סלע,
היא תהיה מטפסת הרים, אם יהיה כרכוס, היא תהיה
גננית ועוד ועוד. דמיונו מוליך אותו למקומות נסתרים, אך
אמו מגלה ומוצאת אותו.

הארנבון הבודק את גבולות מסירותה ואהבתה של אמו,
מקבל בכל פעם אישור לעומקן, והוא שב ונרגע בסופו של
דבר בחיקה של אמו.

(הספר, שיצא לראשונה בשנת 1942, כבר היה לקלסיקה).
הסיפור, המחמם את הלב, מלווה בציורים נפלאים. ע"ק

שלום עכבר שלי,

כתבה רוני ה' הריס, תרגום
יעל גובר, ציורים ג'ו
אורמרו, הוצאת כנרת,
2003, לא ממוספר, מנוקד.
לגן ולכיתות א' וב'.

ילד מתעורר בבוקר ומוצא כי העכברון האהוב שלו מת.
אבא ואימא מסבירים לו בסבלנות ובאהבה מה זה למות
ומה עושים כשנפרדים ממישהו אהוב. הילד נפרד מן
העכברון בדרכו שלו: מכניס אותו לתוך קופסה, נותן לו
דברים אהובים עליו וקובר אותו בחצר הבית. כך לאט-
לאט בהרבה אהבה ותשומת לב מצד ההורים הילד חוזר
לעצמו. "מחר בבוקר, כשאתעורר, עכברון לא יהיה פה. זה
באמת עכברון מת. הייתי רוצה שהוא יחזור, אבל אני יודע
שזה לא יקרה. אולי יום אחד יהיה לי עכבר אחר, אבל לא
עכשיו. לא בינתיים".

זהו סיפור מחמם לב על רגעים קשים בחיים. ע"ק

בדרך לשלולית,

כתבה: גלית חזק, ציורים:
וסילנה ניקפורוב, הוצאת:
ידועות אחרונות, 2003, 30
עמ', מנוקד.
לגנים וכיתות א-ב

זוהר אוהבת לטייל בין השלוליות. ומה יותר נעים מאשר
לדשדש במי השלולית, במגפיים ובמעיל חורפי? - זוהר
יוצאת לדרך: "בשביל עד השכנה ובחזרה" - מזכירה אמא.
בדרכה מוצאת זוהר אוצרות שממש: חלזון, נוצה לבנה,
קופסא ישנה ומפתח חלוד. ולקראת סוף הטיול: השלולית.
בעוד היא מנתרת בחדוה בשלולית נעלם החלזון ואיננו...
סיפור קטן ורטוב לימי החורף, על ילדה שאוהבת מציאות,
כמו כל הילדים ועל אם דואגת ומבינה. הספר מעוצב
להפליא ומזמין לקריאה ולהתבוננות. ע"ק

גם וגם

כתבה: דורית ברזילי, ציורים:
נורית צרפתי, הוצאת: טוקאן,
2003, לא ממוספר, מנוקד.
לגנים וכיתה א'.

ילד מצטרף למשפחה. מה חשוב ומה מרגיש האח הגדול?
- פעם הוא כועס ופעם הוא עליו, אח"כ מרוגז וגם... שמח,
חשוב מה יהיה כשיגדל מעט, איך יפריע לו לשחק איך
ישחק עמו.

בקיצור - גם וגם.

כל הבעיות הקטנות והגדולות המתרחשות בליבו של האח
הגדול מועלות בטבעיות ובחן רב: על הדף הכחול מצד
ימין כל הכעסים ועל הדף השמאלי, הלבן, כל השמחות...
אפשר לקרוא את הספר המקורי בכמה אופנים - ולהנות.
והמסקנה: "וכמו כל הדברים בעולם כשנולד אח תינוק זה
גם וגם".

רעיון ובצוע יפים ומעניינים. ע"ק

הפתעה של שבת

בבוקר

כתבה: נעמי בן-גור, ציורים:
נורית צרפתי, הוצאת:
טוקאן, לא ממוספר, מנוקד.
לגנים וכיתות א-ב

בוקר של שבת בביתו של עירון. שקט, אמא ואבא ישנים
ולעירון משעמם. הבטיחו לו חזיל על שפת הים, אך עוד
מעט ירד גשם. מה יעשה? - עירון מוצא פתרון יצירתית:
ארוחת בוקר של ים: פיסות חלה הנראות כמו סירות
במעגן ובהן מלחים שהם זיתים, ים מפורסות גבינה וחזל -
קינמון. עירון מרוצה מאוד, ומה אומרים אמא ואבא?
"ארוחת מלחים" ים טעים, תודה!".

סיפור הביב ומחמם לב לכל המשפחה. ע"ק

המעניק / לויס לודי

הוצאת כתר, תרגום דפנה
לורינוביץ, 1998, לא מנוקד,
151 עמ',
לחטיבת הבעיים ולתיכון.

ג'ונס נולד בקהילה סגורה שחוקיה ברורים מאוד. הכול
שם אפור ואחיד. כולם בריאים ומטופלים היטב. בגיל 12
הילד יודע בדיוק מהי המטלה שעליו לעשות כדי להכשיר
את עצמו לעתיד. הקובעים הם מועצת הזקנים העוקבים
אחרי כל אחד ואחד. ילדים פגומים, אנשים שטעו יותר
מפעמיים וזקנים בסוף דרכם מקבלים "שחרור" מהקהילה.
ג'ונס חי חיים טובים עם הוריו ועם אחותו הצעירה.
למעשה כל תא משפחתי נבחר בקפידה: ההורים וכן
הילדים המגיעים למשפחה כשהם כבר בני שנה (האמהות
היולדות נבחרות ל"עבודה" זו. אחרי שלוש לידות שבהן
הן זוכות ליחס מועדף הן הופכות להיות פועלות. אין קשר

בין לבין הילדים שילדו).

כשהגיע ג'ונס לגיל 12 הוא נבחר על ידי מועצת הזקנים לתפקיד "המקבל". זהו תפקיד מכובד מאוד אך קשה מגשוש. ה"מקבל" הקודם הופך ל"מעניק" ומעביר לג'ונס את כל זיכרונות הקהילה. בהתחלה ג'ונס חווה את הכיף שבהכרת הצבעים, היופי, החמימות והאהבה שבקהילה מחקו אותם למען האחידות הנוחה, אך לאחר מכן הוא מתוודע לעונג, לרעב ולמלחמות הנוראות. בניגוד לעבר, עכשיו מותר לו לשאול הכול, ומתברר לו שה"שחרור" של הפעוטות הבעייתיים, של "עושי הצרות" ושל הזקנים זו פשוט המתה.

ג'ונס אינו יכול לשאת זאת. הוא רוצה להחזיר לאנשים את האהבה ואת החמימות גם במחיר הרוע והדלות, הוא בורח בעזרת ה"מעניק". זאת עשויה להיות אולי האפשרות היחידה לעזור לקהילה שלו להכיר את הזיכרונות שהוא התוודע אליהם.

במקום שבו נולדה קירה התנכרו לבעלי מומים ושלחו אותם למות. קירה נולדה עם רגל פגומה, לאחר שאביה נטרף בידי חיות פרא בזמן ציד. האם מסרבת לתת את בתה ומגדלת אותה באהבה. היא מלמדת את קירה את אמנות הרקמה, והבת מתגלה ככשרון גדול בתחומה. ואז האם נפטרת לפתע. קירה נלקחת לבית המועצה, ושם היא זוכה לתנאי חיים טובים מאוד, אך עליה לעסוק אך ורק ברקמת גלימתו של הזמר שתפקידו היחיד הוא לזמר בפני התושבים את סיפור הכפר. מתברר לה שהיא לא היחידה. גם הנער תומס, המגלף המצטיין, וגם הפעוטה המצטיינת בשירה נמצאים בבניין. שלושתם הם מעין אסירים בכלוב זהב שתפקידיהם ברורים מאוד. הזמן - לאחר שואה שהעולם עבר. אין קשר בין הכפר ובין העולם שמחוצה לו. לאט לאט קירה מגלה דברים רבים וקשים על מה שקורה סביבה, והיא מחליטה שיש בכוחה לשנות דברים. זהו ספר מיוחד מאוד, קריא ומושך.

הכחול האבוד / לויס לורי,

הוצאת כתר, תרגום יעל ענבר, 2002, לא מנוקד,

187 עמ'

לחטיבת הביניים.

"ספרי בית שערים"

הופיעה הסדרה בהוצאת
"ספרי בית שערים" בע"מ,
קדית טבעון 3600,
מתורגמת מאנגלית ובה
פריטים רבים:

1. הספר "הקניית ערכים ודרכי התנהגות", המיועד
להורים. הספר יצא לאור יצא בצורה אלבומית והוא
מכיל 100 עמודים אלה ראשי הפרקים שלו:

1. א"ב של הצנהגות טובה (עמ' 1-19)
 2. אמנות החינוך למשמעת (עמ' 20-38)
 3. התנהגות שלילית (עמ' 39-72)
 4. לומדים להסתדר עם אחרים (עמ' 74-85)
 5. חינוך טוב ומשמעת בפעולה (עמ' 86-99)
 6. ביבליוגרפיה (באנגלית)
2. סיפורים לילדים עד 18 חודשים, שמצורפים אליהם
תקליטורים, כדאי להשתמש בבובות כדי לשעשע את
הילדים תוך כדי הקשבה.
3. לילדים גולים 15 סיפורים, ועל ידם "קיצור ערכי
ההתנהגות בספרים".
- הסדרה ראויה לרכישה ויש בה ערכים, יחד עם כל
האבזורים.
- ג"ב

מקרא: שמות המחברים במדף הספרייה:

ג"ב - גרשון ברגסון, ל"ח - ד"ר לאה חובב, י"י - יעל ישועה, ע"ק - עדה קרן

משוט בארץ

פרס לעידוד הקריאה לשנת תשס"ג ניתן השנה, כמידי שנה, על ידי קרן הספריות לילדי ישראל, בשיתוף המדור לספרות ילדים ונוער. בתי הספר שקיבלו את הפרס הומלצו על ידי המפקחים והמנחות לספרות ילדים במחוזות השונים. הפרס ניתן על פעילות לקידום הקריאה החופשית והמונחית של התלמידים, על הפצת ספרים במסגרת "הספר הטוב במחיר המוזל", על שיתף הורים ותלמידים ועל הכרת הסופר והספר.

ואלה מקבלי הפרס לשנת תשס"ג:

במחוז ירושלים ובמנח"י: - ממלכתי ב', מעלה אדומים
- ביה"ס חורב, ירושלים

במחוז תל-אביב: - ביה"ס ישעיהו, חולון
- ביה"ס הממ"ד התורני סגולה, בני ברק

במחוז מרכז: - ביה"ס ביאליק, נתניה
- ביה"ס אלון, גבעת שמואל

במחוז צפון: - ביה"ס חרמון, נצרת-עילית
- ביה"ס הממ"ד תחכמוני, בית שאן

במחוז חיפה: ביה"ס שפרינצק, קרית אתא

במחוז דרום: ביה"ס הדר, אשדוד.

יבואו כולם על הברכה!

הפגישה השנתית של הפעילות לספרות ילדים (השנה התקימה הפגישה באזור מרכז) סיכמה: עדה קרן

ביקרנו בשלושה בתי ספר בנתניה ועמדנו על הפעילות המיוחדת הנערכת בכל אחד מהם בתחום עידוד הקריאה ואהבת הספר.

1) בבית"ס שזר קבלה את פנינו בחדר הספריה מקהלת ביה"ס וריגשה אותנו בשירים יפים (נתניה בת 75, מצעד הספרים, שיר אתיופי). תלמידי ועדת הספריה ספרו לנו איך הכינו וארגנו את הספריה החדשה ומהן פעולותיה של ועדת הספריה.

השעור בספריה ניתן ע"י המורה כנרת לתלמידי כתה ד' והיה דיון על ספרה של רבקה מגן "הכדור הוא ה...גול". (לתלמידים ניתנו קטעי עיתונות על האלימות בספורט והדיון נסב על הקשר שבין הספר לקטעים אלה.) המנהלת, הגב' איימי לוי והספרניות ספרו על ביה"ס ועל הספריה ופעולותיה השונות.

2) בבית"ס ממ"ד עוזיאל ראינו עבודה בספריה עם תלמידים לקויי ראייה המשולבים בכיתות רגילות. בספריה פינות מענינות ביותר, המלצות על ספרים (המגירה השלישית של סבא, הימים הצבעוניים שלי, ספרי נאווה מקמל-עתיר וכו') השונות בתחום עידוד הקריאה (ילדי השבוע וילדי החדש שעשו מעשה טוב לחברה וגם קראו ספרים רבים...)

סגן ראש העיר, עו"ד מנדי וויס, ספר על עזרת העיריה לספריות בתי הספר בעיר. בבית"ס גורדאו קיבלו את פנינו תזמורת מנדולינות ומקהלת בית הספר בנעימות ובשירים מחממי לב. קשה היה להפרד מהם. בספריה המטופחת נערך דיון על ספרה של ג'ודי בלום "זה לא סוף העולם". השעור נערך עם תלמידים מכיתות שונות המשתייכים למועדון קריאה ונפגשים אחת לשבוע לדיון על ספר מסוים. המנהלת, רותי לבקוביץ, והספרניות ספרו על הפעולות הנערכות בספריה. בקרנו בשתי ספריות בתי ספר נוספות: ביה"ס בראילן (חט"ב ותיכון) ובית"ס ישורון.

תודה רבה למנהלות בתי הספר על האירוח החם, הלבבי ו... הטעים.
תודה רבה למפקחת במחוז המרכז, הגב' אריאלה סגל, שלוותה אותנו במשך יום מעניין זה. ואחרונה, אחרונה חביבה - תבוא על הברכה והתודה - חברתנו, עפרה יבין, המנחה לספרות ילדים באזור המרכז, על פעילותה המבורכת וארגון היום הזה.

נתקבלו למערכת

- 1) שידי לאה, מאת לאה שמחי, הוצאה פרטית, מנוקד. שירים מתאימים לנוער ומבוגרים.
- 2) ככה מציינים זבנג, מאת אורי פיניק ואורי גרוס, הוצאת מודן, ספר קומיקס.
- 3) רוני עוברת בדיקת רנטגן, מאת פט זונטה, איורים קליב דובסון, הוצאת אחיאסף, מנוקד (כולל צילומי רנטגן אמיתיים).
- 4) אוהב ת'בלב הזה, מאת שרון קריץ, תרגום דורון קורן, הוצאת ידיעות אחרונות, לכיתות גבוהות.
- 5) ארתור ומסיבת הפג'מות הראשונה, מאת מרק בראון, תרגום לאה נאור, הוצאת נמשים, מנוקד, לקטנים.
- 6) דניאל - הרפתקה במירמור, מאת עדנה איזק, הוצאה פרטית, על קוסמים ומכשפות, לגיל הבינוני.
- 7) חוויות בגן החיות, מאת דורית בראזילי, איורים אוד קוברינסקי, הוצאת דני ספרים, מנוקד, לקטנים.
- 8) תמרי נוסעת עם אמא לסבתא, מאת ציפורה דולן, איורים גיל-לי אלון קוריאל, הוצאת כתר, מנוקד, לקטנים.
- 9) אל תעזוב!, מאת ג'ין ויליס וטוני רוס, תרגום מאירה פירון, הוצאת טל-מאק, מנוקד.
- 10) מה עשית היום?, מאת מיריק שניר, איור סוניה שכל, ספרית הפועלים-הקבה"מ, מנוקד, לקטנים.
- 11) סדרה להקניית הקריאה, מאת נפתלי ארבל: 1) מי יכול להפיל פיל?
- 12) מי שרואה גשם מים
- 13) מי שמח כשאחיו החדש צורח?
- 14) מי עצוב?, הוצאת צבר, מנוקד. לקטנים.
- 15) להיות אחר - זה בסדר / ספר הדברים הנעימים, מאת טוד פאר, תרגום תמי

- קרמר, הוצאת "כתר" מנוקד, לקטנים.
- 16) התני"ך שלי, שישה סיפורי תני"ך לילדים, עיבוד לילק שביט, הוצאת כנרת, מנוקד, בלוחי תצלומים.
- 17) קוף אחד יתר מדי, מאת ג'קי פרנץ' קולר, תרגום חגי ברקת, הוצאת כנרת, מנוקד, לקטנים.
- 18) ספור מוזר על הפיל חזקצר, כתבה ואיירה קורה גלעד, הוצאת כתר, מנוקד, לקטנים.
- 19) התפוחים של מר פיבוזי, מאת: מדינה, עברית; אירית ארב הוצאת כנרת, מנוקד. לקטנים.
- 20) סיר! מאת: מילו פרימן, עברית; אירית ארב. הוצאת כנרת, מנוקד, לקטנים.
- 21) טופי מנמנמת, מאת: סלי צ'ימברס. עברית; אירית ארב. הוצאת כנרת מנוקד, לקטנים.
- 22) הזהרו מזאבים שקופצים מספורים, מאת: לורן צ'ילד תרגום: יעל ענבר. הוצאת כנרת, מנוקד, לכתות א-ב.
- 23) הגפן והענבים, מאת: רבקה פומרנץ, הוצאה פרטית, מסע מרתק מן הכרם אל היקב, מנוקד, למתעניינים בענבים וביין.
- 24) טל וגל, כתב עזרא מרד, הוצאה עצמית, מנוקד.
- 25) מיכל והדר ילדי העתיד, כתב: עזרא מורד, הוצאה עצמית, מנוקד.
- 26) שירו לי שיר, כתב: עזרא מורד, הוצאה עצמית, מנוקד.
- 27) תמונות במילים, כתבה: יונה אבן. (שירים בעברית ובאנגלית) הוצאת "חיו באהבה", מנוקד.

התוכן

1	הזמנה לכנס החצי שנתי, חנוכה תשס"ד
2	הכנס - גרשון ברגסון
3	דברי ברכה - אנה רוסו - מנהלת המכללה
4	ממורה סמכותי למורה מלוזה - עדה סוידובסקי
10	דמות המורה ביצירות" - אסתר שטרייט-וורצל
18	"עושים בית-ספר" לרובין הוד - ד"ר אבי מעפיל
25	המורה שמילקיהו - בספרות ובמציאות - פוצ'ו (ישראל ויסלר)
29	בית הספר והמורה בספריהם של סופרים שונים - מאת יהודה אטלס
40	סודה של המורה הניה - ד"ר דורית אורגד
	פרס זאב תשס"ד
44	דבר המנחה - ד"ר אליעזר מרכוס
47	דבר המו"לים - מירה מאיר
	נימוקי ועדת הפרס למתן "פרס זאב"
48	מפעל חיים - גרשון ברגסון
	עיון ומחקר
57	אריך קסטנר: הסופר כבלש סקרן - מנחם רגב
64	ספרי קריאה בעידן המחשב והאינטרנט - רננה גרין-שוקרון
	ביקורת
70	על ארבעה ספרים - משה לימור
74	מחבוא בעליית הגג - שלומית רוזינר
	לקראת יום הזכרון לשואה ולגבורה
76	ילדות ונעורים בתקופת השואה בזכורוב - סבינה שביד

77	גורלות נפגשים בורשה - לאה שנוער
78	ז'יד ז'יד קטע מתוך "מאה ילדים שלי" - לנה קיכלר-זילברמן
81	בלב בערה השלהבת, יומנה של פלה שפס - גרשון ברגסון
85	ממדף הספרים
102	משוט בארץ
104	נתקבלו למערכת
106	תוכן בעברית
108	תוכן באנגלית

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

March 2004, Vol XXXI No. 2-3 (118-119)
ISSN 0334-276X
Editor G. Bergson

Deborah Haneviah Str.
Lev-Ram Bldg.
Jerusalem, Israel

CONTENTS

Lectures from Semi-Annual Convention

held at the David Yellin College during Chanukah 2003 1

Convention participants

Ada Svidovsky, Esther Stret-Werzel, Dr. Avi Ma'apil,
Putchu (Israel Visler), Dr. Dorit Orgad 3

Zeev Prize 44

Greetings from M. Mair 47

Committee considerations
Lifetime Achievement to Mr. Bergson 48

Study and Research

Arik Kestner - Menachem Regev 57

Reading Books in the Age of the Computer
and the Internet - Renna Green Shukrun 64

Review

M. Limor, S. Roziner 70

Holocaust Remembrance Day

Children & Youth in Zborow - Yad Vashem Jerusalem 76

"Goralot" in Warsaw 77

Fragment from "My Hundrd Children" - Lena Kichler Zilberman 78

Diary of Fella Sheps - Yad Vashem Jerusalem 81

From the Bookshelf 85

Happening in Israel 102

On the Editor's Desk 104

Contents in Hebrew 106

Contents in English 108

